

“Na afhandeling alles deleten”: digitale nalatenschap en betekenisgeving

Scriptie ter verkrijgen van de graad “Master of arts” in de theologie en religiewetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen

Naam: G. Meulmeester, s9444491
Opleiding: Master Geestelijke Verzorging
Begeleidende docent: dr. M. Scherer-Rath
Datum: 30 juni 2024
Aantal woorden: 19.793 woorden (excl. voorpagina, verklaring van eigen werk, samenvatting, inhoudsopgave, voetnoten, referenties en bijlagen)

Radboud Universiteit

Verklaring van eigen werk

Hierbij verklaar en verzeker ik, G. Meulmeester, dat deze scriptie zelfstandig door mij is opgesteld, dat geen andere bronnen en hulpmiddelen zijn gebruikt dan die door mij zijn vermeld en dat de passages in het werk waarvan de woordelijke inhoud of betekenis uit andere werken - ook elektronische media - is genomen door bronvermelding als ontlening kenbaar gemaakt worden.

Den Haag, 30 juni 2024

Samenvatting

Op basis van een inductieve analyse van acht interviews wordt verkend wat het voor mensen betekent om hun digitale nalatenschap te regelen. De betekenisgeving bestaat enerzijds uit het nemen van praktische maatregelen die gericht zijn op afhandeling van de nalatenschap en anderzijds uit het maken van inhoudelijke keuzes over al dan niet bewaren van data. Bij de inhoudelijke keuzes spelen verschillende factoren een rol, zoals een wens tot doorgeven of verwijderen, de aard, inhoud en eventuele ontvangers van de data. Zowel de praktische maatregelen als de inhoudelijke keuzes hebben te maken met persoonlijke kenmerken en ervaringen van de deelnemers aan dit onderzoek, zoals interesses, werk, hobby's, overtuigingen, levensbeschouwing en waarden.

Dankwoord

Deze scriptie is tot stand gekomen dankzij de bijdrage van veel mensen.

Allereerst dank aan alle gesprekspartners die met mij wilden praten over soms hele persoonlijke thema's. Zonder hun deelname was deze scriptie er niet geweest.

Dank aan mijn scriptiebegeleider Michael Scherer-Rath voor de snelle reacties op mijn vragen en waardevolle feedback.

Dank aan Erica Witkamp van de Hogeschool Rotterdam die mij op het spoor bracht van digitale nalatenschap.

Dank aan iedereen die heeft geholpen om gesprekspartners te vinden.

Dank aan Machteld van der Feltz van Alrijne Zorggroep voor alle ruimte die ik heb gekregen om naast mijn werk de premaster en master Geestelijke Verzorging te volgen.

Tenslotte dank aan alle vrienden, familie en collega's voor hun eindeloze geduld en meelevens.

Inhoud

Verklaring van eigen werk.....	2
Samenvatting.....	3
Dankwoord	4
1. Inleiding	7
1.1 Projectkader	7
1.2 Doelstelling.....	9
1.3 Vraagstelling	10
1.4 Opbouw	10
2. Theoretisch kader.....	11
2.1 (Regelen van) digitale nalatenschap	11
2.1.1 Digitale nalatenschap	11
2.1.2 Nalatenschap.....	12
2.1.3 Regelen van digitale nalatenschap.....	13
2.2 Betekenis en betekenisgeving.....	14
2.3 Betekenisgeving en (digitale) nalatenschap.....	14
2.4 Beantwoording deelvraag 1	16
3. Methodologie	17
3.1 Gebruikte methodiek	17
3.2 Onderzoeksgroep	17
3.3 Dataverzameling.....	19
3.4 Data-analyse	20
3.5 Ethische kwesties en datamanagement.....	21
3.6 Validiteit en bruikbaarheid.....	22
4. Resultaten.....	24
4.1 Eigenschappen.....	25
4.2 Omschrijving digitale nalatenschap.....	26
4.3 Aanleiding voor het regelen van digitale nalatenschap	27
4.4 Manieren voor het regelen van digitale nalatenschap	28
4.5 Keuzes.....	30
4.5.1 Bewaren.....	30
4.5.2 Bewaren of verwijderen	38
4.5.3 Verwijderen	43
5. Conclusie en discussie	45
5.1 Conclusie	45

5.2 Discussie	48
5.3 Beperkingen en aanbevelingen	50
Literatuur	52
Bijlagen	56
Bijlage A: oproep voor hospices en organisaties voor palliatieve thuiszorg.....	56
Bijlage B: overzicht van benaderde personen en organisaties	57
Bijlage C: brede oproep voor eigen netwerk.....	58
Bijlage D: oproep voor LinkedIn	59
Bijlage E: interviewvragen	60
Bijlage F: codeboek.....	61

1. Inleiding

“Just as we leave traces of our physical selves, whether consciously or not, all of us who engage with technology inevitably leave a digital footprint -in some form or another- that will continue to exist when we cease to” (Savin-Baden & Mason-Robbie, 2020, p. 3).

1.1 Projectkader

Van de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder maakte 89,5 procent dagelijks gebruik van internet in 2022. Het versturen en ontvangen van e-mails was de meest voorkomende activiteit, gevolgd door tekstberichtjes versturen via WhatsApp. Elk jaar gebruiken steeds meer Nederlanders een of meer vormen van social media (CBS, 2022)¹. De digitale content die we creëren, neemt toe en zorgt tevens voor een groeiende hoeveelheid post mortem digitale data.

Bruntink en Overman (2022, p. 9) verstaan onder een digitale nalatenschap “alles wat van een overledene achterblijft op internet of op de apparaten die hij heeft gebruikt”, zoals een mobiele telefoon, laptop, tablet en externe opslagmedia. Hieronder valt onder meer social media accounts, e-mail, foto’s, filmpjes, documenten, blogs, games, e-books, cryptomunten, maar ook wachtwoorden en toegangscode voor apparatuur en de cloud.

Uit een enquête van tv-programma Radar (2023) blijkt dat 64 procent van de respondenten weleens denkt aan hun digitale erfenis, maar dat 85 procent niet alles of nog helemaal niets geregeld heeft. Er komt steeds meer aandacht voor het regelen van je digitale nalatenschap. Niet alleen bij uitvaartorganisaties, maar ook in de media. Er kunnen namelijk allerlei problemen optreden bij de afwikkeling van een digitale nalatenschap. Als iemand bijvoorbeeld geen inloggegevens heeft gedeeld, hebben naasten geen toegang (Potman et al., 2022, p. 21). Nu zijn er weliswaar ‘ethische hackers’ en een bedrijf als Digital Life Legacy die met toestemming van nabestaanden alsnog toegang kunnen krijgen tot apparaten en accounts, maar dit kost geld (Rensen, 2024) en het is de vraag of nabestaanden op deze manier zitten te wachten. Naast toegangsproblemen kan er onenigheid ontstaan over vragen als wat er met het Facebook-account van een overledene moet gebeuren: een herinneringspagina ervan maken of het profiel opheffen (Potman et al., 2022, p. 22).

En dan zijn er nog juridische haken en ogen. In het erfrecht staat nog niets beschreven over het erven van digitale bezittingen. De bedrijven achter de social media accounts en data op telefoons of laptops, zoals Google en Apple, zijn volgens de wet de eigenaar van de accounts en data (Bruntink & Overman, 2022, p. 10; Potman et al., 2022, p. 21-22). Gebruikers van online diensten hebben gebruiksrechten die niet overdraagbaar zijn op nabestaanden. Inloggen op het account van iemand anders is nu nog strafbaar in Nederland (Bruntink & Overman, 2022, p. 10; Radar, 2023).

Ook binnen de zorg is sinds kort aandacht voor het bespreekbaar maken van digitale nalatenschap, met name in de palliatieve zorg, wereldwijd een groeiende sector vanwege onder meer de vergrijzing (World Health Organization, 2020). Uit onderzoek blijkt dat professionals in de palliatieve zorg digitale nalatenschap een belangrijk onderwerp vinden dat wellicht onderdeel zou moeten worden

¹ In deze scriptie wordt voor literatuurverwijzingen gebruik gemaakt van de APA 7-richtlijnen. Dit betekent onder meer dat een citaat van 40 of meer woorden in een losstaand, ingesprongen blok en zonder aanhalingstekens wordt weergegeven, en de punt vóór de bronverwijzing komt. Wat betreft de vermelding van twee auteurs geldt voor een verwijzing tussen haakjes gebruik van het &-teken en voor een verwijzing in de lopende tekst het woord ‘en’ (zonder aanhalingstekens).

van advance care planning, waarin zorgverleners en patiënten stilstaan bij thema's die belangrijk zijn voor de toekomst (Bruntink & Overman, 2022, p. 11; Potman et al., 2022, p. 22; Stanley et al., 2023, p. 2, 5, 7;). Nwosu et al. (2022, p. 7) beweren dat zorgprofessionals een positieve bijdrage kunnen leveren aan het ondersteunen van patiënten bij het regelen van hun digitale nalatenschap.

Professionals in de palliatieve zorg zien het belang van het regelen van digitale nalatenschap onder meer in, omdat ze denken dat het kan bijdragen aan de kwaliteit van leven van een zorgvrager in de laatste levensfase (Potman et al., 2022, p. 22-23). Hunter (2008, p. 327), die onderzoek deed naar nalatenschap in het algemeen (dus niet specifiek digitaal) en alleen bij vrouwen, betoogt dat "the need for legacy" kan bijdragen aan kwaliteit van en zingeving aan het leven.

Zingeving is een belangrijke term in het veld van geestelijke verzorging. Volgens de Beroepsstandaard gaat het bij geestelijke verzorging om "professionele begeleiding, hulpverlening en advisering bij zingeving en levensbeschouwing" (VGVZ, 2015, p. 7). Voor het omschrijven van het domein van de geestelijk verzorger wordt zingeving gedefinieerd als het proces "waarmee mensen hun leven ordenen en betekenis geven" (VGVZ, 2015, p. 36). Betekenis geven wordt door Leget (2016, p. 25) omschreven als "een alledaagse bezigheid die alles doordrenkt wat we denken en doen". Als existentiële vragen een rol spelen, wordt betekenisgeving "doorgaans zingeving genoemd" (Leget, 2016, p. 25). Hoewel bij het regelen van digitale nalatenschap bestaansvragen boven kunnen komen, zal ik in dit scriptieonderzoek de term betekenisgeving gebruiken, die dus ook zingeving inhoudt.

De Beroepsstandaard (VGVZ, 2015, p. 10) onderscheidt vier dimensies aan zingeving (en levensbeschouwing): de existentiële ("verwijst naar de ervaring van het bestaan als zodanig"), de spirituele ("verwijst naar transcendente betekenis en ervaring"), de ethische (verwijst naar "waarden, normen en verantwoord handelen") en de esthetische dimensie ("verwijst naar de vormende betekenis van ervaringen met schoonheid in zowel cultuur als natuur").

Het regelen van digitale nalatenschap raakt aan verschillende van deze dimensies. Mensen kunnen over digitale nalatenschap gaan nadenken als ze bijvoorbeeld geconfronteerd worden met het overlijden van een dierbare of als ze een levensbedreigende ziekte krijgen. Het regelen van een digitale nalatenschap kan op zijn beurt ook weer existentiële vragen oproepen. Het impliceert immers het onder ogen zien van de eindigheid van het leven.

Doodgaan kan gezien worden als een grenservaring. Anbeek (2013, p. 17) spreekt van een grenservaring of contrastervaring als "het vanzelfsprekende niet meer vanzelfsprekend is in het leven, en je de kwetsbaarheid van het bestaan ervaart". Grenservaringen ontregelen en overstijgen de bekende werkelijkheid (Anbeek, 2018, p. 31). Dit kan leiden tot een ervaring van contingentie.

Ervaringen van contingentie confronteren mensen met het feit dat alles ook anders had kunnen zijn. De principiële onzekerheid die uit deze ervaring voortkomt leidt tot een interpretatiecrisis. Mensen beschikken dan niet meer over de mogelijkheid een voorval als vanzelfsprekend in het eigen leven te plaatsen. (Scherer-Rath, 2013, p. 184)

Religie kan de mogelijkheid bieden om ervaringen van contingentie "te interpreteren vanuit een denk- en handelingskader dat de menselijke visie kan overstijgen" (Scherer-Rath, 2013, p. 185). Mensen kunnen door religie "op een andere, niet rationele manier" in contact komen "met het menselijke bestaan via een zelf-transcenderend verhaal dat God/Allah, een hogere werkelijkheid, de natuur of kosmos centraal stelt" (Scherer-Rath, 2013, p. 188).

Joas (2008, p. 7) omschrijft ervaringen van zelftranscendentie als ervaringen waarin een persoon zichzelf overstijgt, over de grenzen van zichzelf wordt getrokken, gefascineerd raakt door iets buiten zichzelf, bevrijd van de fixatie op zichzelf, kortom een beweging weg van zichzelf. Religieuze mensen interpreteren deze ervaringen vanuit hun geloof, maar Joas betoogt dat “all human beings are in principle capable of having experiences of self-transcendence” (2008, p. 15).

Schnell (2009, p. 488) onderscheidt horizontale zelftranscendentie (verantwoordelijkheid nemen voor zaken die verder gaan dan iemands directe zorgen) en verticale (oriëntatie op een immateriële, kosmische macht). Zelftranscendentie kan leiden tot generativiteit: een manier van leven die zich erop toelegt iets te doen of te creëren van blijvende waarde (Schnell, 2021, p. 62). Volgens McAdams en De St. Aubin (1992, p. 1004) wordt generativiteit op verschillende manieren beschreven, onder andere als een zoektocht naar transcendentie en symbolische onsterfelijkheid. Een van de manieren waarop mensen van betekenis kunnen zijn voor toekomstige generaties is het nalaten van een digitale erfenis: deze “can carry values and meaning” (Doyle & Brubaker, 2023, p. 268:1).

Binnen Human-Computer Interaction (HCI), het vakgebied dat zich bezighoudt met de interactie tussen gebruikers en computers (Kanade, 2022), is al langer aandacht voor het regelen van digitale nalatenschap en hoe tools hierbij kunnen ondersteunen. Toch stellen auteurs dat zowel binnen HCI (Albers et al., 2023, p. 1) als daarbuiten (Bassett, 2022, p. 9) onderzoek naar digitale nalatenschap zich vooral richt op de ontvangers, bijvoorbeeld hoe nabestaanden social media van hun overleden dierbaren gebruiken om hen te herinneren (Doyle & Brubaker, 2023, p. 268:9; Waggoner et al., 2023, p. 268:9). In dit onderzoek staan de makers van een digitale nalatenschap centraal.

Zoals hiervoor beschreven, is er binnen de palliatieve zorg aandacht voor perspectieven van zorgprofessionals op het onderwerp. Stanley et al. (2023, p. 8) betogen dat verder onderzoek nodig is naar de opvattingen en ervaringen van zowel zorgverleners als patiënten met betrekking tot digitale nalatenschap. Ook adviseren ze om te onderzoeken welke zorgprofessionals gesprekken over digitale nalatenschap zouden moeten voeren en hoe andere werkvelden binnen de gezondheidszorg tegen digitale nalatenschap aankijken.

Nu geestelijke verzorging sinds 2019 ook in thuissituaties (GV Thuis) beschikbaar is, kunnen geestelijk verzorgers meer mensen bereiken. De subsidieregeling GV Thuis is er namelijk ‘voor iedereen’ die ondersteuning “kan gebruiken in het zich oriënteren op het bestaan en wat zich daarin voordoet” (Den Toom et al., 2023, p. 5). Gezien de toegenomen aandacht voor digitale nalatenschap en de brede doelgroep van GV Thuis zouden geestelijk verzorgers in aanraking kunnen komen met het thema digitale nalatenschap. Mogelijk kan het regelen van een digitale nalatenschap aanknopingspunten bieden voor een gesprek over zingeving, voor zowel hulpvragers als hun naasten, of kunnen geestelijk verzorgers een rol spelen bij bewustwording van het onderwerp. Voor zover ik heb kunnen nagaan, is er nog weinig onderzoek gedaan naar betekenisgeving in relatie tot het regelen van digitale nalatenschap buiten een context van levensbedreigende ziekte en met het oog op geestelijke verzorging.

1.2 Doelstelling

Kennis verzamelen en hiermee bijdragen aan theorieontwikkeling over digitale nalatenschap en betekenisgeving door een analyse van de betekenis die mensen geven aan het (nadenken over) regelen van hun digitale nalatenschap. De gedeelde inzichten kunnen relevant zijn voor het werkveld van geestelijke verzorging als kennismaking met dit relatief nieuwe onderwerp. Een verkenning van

het begrip en wat er kan spelen bij mensen die bezig zijn met (nadenken over) het regelen van hun digitale nalatenschap kan geestelijk verzorgers en hun gesprekspartners mogelijk ondersteunen.

1.3 Vraagstelling

Wat betekent (nadenken over) het regelen van digitale nalatenschap voor mensen?

De hoofdvraag is opgesplitst in de volgende deelvragen:

1. Wat zeggen theorieën en literatuur over (nadenken over) het regelen van digitale nalatenschap en betekenisgeving?
2. Wat verstaan mensen onder digitale nalatenschap?
3. Wat is de aanleiding voor mensen om hun digitale nalatenschap te regelen/daarover na te denken?
4. Hoe willen mensen hun digitale nalatenschap regelen/hebben ze die geregeld?
5. Welke keuzes maken/overwegen mensen en hoe motiveren ze die? (Welke informatie bewaren, voor wie en waarom; welke niet en waarom?)

Deelvraag 2 t/m 5 worden beantwoord door middel van kwalitatief onderzoek onder personen die op verschillende manieren bezig zijn (geweest) met het regelen van hun digitale nalatenschap.

1.4 Opbouw

Deze scriptie is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader uitgewerkt.

Hoofdstuk 3 beschrijft de gebruikte methode van onderzoek. De resultaten van de geanalyseerde interviews worden beschreven in hoofdstuk 4. Het vijfde hoofdstuk bevat de conclusie, discussie en aanbevelingen voor vervolgonderzoek.

2. Theoretisch kader

Uit de doel- en vraagstelling komen enkele centrale begrippen naar voren die in dit hoofdstuk worden uitgewerkt. Eerst staan aspecten van (het regelen van) digitale nalatenschap centraal (2.1), daarna betekenis en betekenisgeving (2.2) en betekenisgeving in relatie tot digitale nalatenschap (2.3). Aan het einde van dit hoofdstuk wordt deelvraag 1 beantwoord (2.4).

2.1 (Regelen van) digitale nalatenschap

Allereerst ga ik in op de term digitale nalatenschap (2.1.1, daarna op nalatenschap in het algemeen (2.1.2) en tenslotte aspecten van het regelen van een digitale nalatenschap (2.1.3).

2.1.1 Digitale nalatenschap

Savin-Baden en Mason-Robbie omschrijven digitale nalatenschap kortweg als “digital assets left behind after death” (2020, p. 13). Volgens Bassett (2022, p. 4-5) wordt de term digitale nalatenschap gebruikt om hele verschillende aspecten te beschrijven. Zelf maakt ze onderscheid tussen ‘digitale nalatenschap’ (wachtwoorden, accountinformatie, et cetera) en ‘digitale herinneringen en berichten’ (persoonlijke video’s, berichten, foto’s et cetera: data die thuishoren in een digitale doos met herinneringen). Waagstein (2014, p. 46) maakt juist geen onderscheid en verstaat onder de term digitale nalatenschap alle gedigitaliseerde inhoud, accounts, wachtwoorden, gebruikersnamen en hardware, omdat ze onderling afhankelijk zijn: digitale inhoud móet ergens opgeslagen worden; hardware of cloud services zijn waardeloos zonder de inhoud en wachtwoorden die de sleutel vormen tot de inhoud.

Witkamp (2020, p. 39) beschrijft wat er allemaal onder digitale nalatenschap kan vallen:

Alle elektronische gegevens die achterblijven op mediadragers (laptop, smartphone, smartwatch, et cetera) of op het internet als iemand overlijdt. Het betreft bijvoorbeeld socialemediaprofielen zoals op Facebook, Instagram; digitale eigendommen zoals crypto currency (bijvoorbeeld bitcoins), vlogs, video’s; online accounts, zoals op webshops, DIGI-D; e-mailboxen; digitale opslag op computer of in de cloud (bijvoorbeeld Dropbox of iCloud); entertainmentkanalen, zoals op iTunes, Spotify en Netflix. Toegang tot deze gegevens is meestal beschermd via wachtwoorden of biometrische identificatie.

Bruntink en Overman (2022, p. 9-10) noemen nog andere voorbeelden, zoals games, e-books, domeinnamen van websites, digitale spaarpunten, abonnementen op online kranten en tijdschriften, een hologram of instructies voor de ontwikkeling van een chatbot. In deze scriptie ga ik uit van de definitie van Witkamp (2020, p. 39) vanwege de concretisering. Gedurende het scriptieproces heb ik namelijk gemerkt dat de term digitale nalatenschap vaak toelichting nodig heeft: mensen hebben niet direct een idee van wat het inhoudt.

Van alle genoemde voorbeelden licht ik social media eruit. Het aantal gebruikers van deze media in Nederland stijgt nog steeds. Vooral 40-plussers zijn de afgelopen jaren meer social media gaan gebruiken. Daarnaast waren in 2022 mensen in alle leeftijdsgroepen dagelijks meer minuten actief op social media dan in de voorgaande jaren (Hoekstra et al., 2023, p. 27-30). Naast het groeiend gebruik

hebben social media een heel eigen karakter: vaak is er interactie tussen gebruikers en ze kunnen (veel) persoonlijke en/of autobiografische informatie bevatten. Na overlijden kunnen deze gegevens tot troost zijn voor nabestaanden (Albers et al., 2023, p. 8; Doyle & Brubaker, 2023, p. 268:9; Pfister, 2017, p. 1124). "Social media platforms were designed for the living; however, they are being used to nurture ongoing relationships with the dead and are increasingly being used to discuss death, dying and grieving", aldus Bassett (2022, p. 1). Volgens Bassett (2022, p. 2) hebben we contact met overleden mensen via sociale netwerken, "as we carry the dead with us on our everyday digital devices". Dit alles maakt social media een interessant onderdeel van een digitale nalatenschap.

Een specifieke vorm van (digitale) nalatenschap zijn interventies gericht op het maken van een specifiek document of object in een context van levensbedreigende ziekte. Deze legacy interventies zijn vaak onderdeel van psychosociale zorg (Boles & Jones, 2021, p. 546). Een veel gebruikte interventie voor volwassenen met een ongeneeslijke ziekte is Chochinov's Dignity Therapy, volgens Boles en Jones (2021, p. 543) de langst bestaande en meest bestudeerde op nalatenschap gerichte interventie. Bij Dignity Therapy worden mensen geïnterviewd door een getrainde begeleider en hun reacties verwerkt in een tastbaar document, bijvoorbeeld een video (Boles & Jones, 2021, p. 543). Het doel van Dignity Therapy en andere legacy interventies is reflecteren op de ziekte en levenservaringen van de deelnemers (Boles & Jones, 2021, p. 530). Deze interventies zijn geen onderdeel van dit scriptieonderzoek. Het gaat in deze scriptie om de digitale data die mensen gedurende hun leven bewust of onbewust creëren.

2.1.2 Nalatenschap

Omdat digitale nalatenschap nog een relatief nieuw onderzoeksthema is, sta ik kort stil bij nalatenschap in het algemeen.

Volgens Boles en Jones (2021, p. 529) is de meest geciteerde definitie van nalatenschap die van Hunter en Rowles (2005, p. 328): "the process of leaving something behind". Hunter en Rowles (2005, p. 327) hebben een typologie ontwikkeld van drie categorieën met betrekking tot de omschrijving en overdracht van nalatenschap: biologische, materiële en nalatenschap van waarden. Onder biologische nalatenschap scharen Hunter en Rowles drie primaire vormen: "passing on genes, transmission of health conditions and the use of one's body as a legacy-for example participating in medical research or organ donation" (2005, p. 333).

Materiële nalatenschap hebben ze onderverdeeld in erfstukken, bezittingen en symbolen. Erfstukken dragen "the weight and responsibility of history and quite often in-depth family stories". Bezittingen, zoals meubels, "might be useful to and valued by the recipient", maar hebben niet de associatie van verantwoordelijkheid zoals bij erfstukken. Hunter en Rowles scharen ook geschreven autobiografische en familieverhalen onder deze categorie. Uit hun onderzoek bleek dat familieverhalen en het doorgeven ervan belangrijker werden gevonden dan familiebezittingen (2005, p. 336). "Symbolic material legacy encompassed leaving societal markers", zoals een gebouw of leerstoel met de eigen naam erop (2005, p. 335).

Een nalatenschap van waarden verwijst naar de expliciete overdracht van specifieke waarden en overtuigingen (Hunter & Rowles, 2005, p. 339). Het doorgeven van waarden was voor de meeste deelnemers de belangrijkste vorm van nalatenschap, hoewel waarden in elk type nalatenschap een

rol speelden. “Everything we pass along is implicitly influenced by personal values”, aldus Hunter en Rowles (2005, p. 344).

Hoewel in de typologie van Hunter en Rowles (2005) geen expliciete aandacht is voor het doorgeven van een digitale nalatenschap biedt hun model mogelijkheden voor het interpreteren van de resultaten van dit scriptieonderzoek. Een digitale nalatenschap zou onder de bezittingen geschaard kunnen worden, omdat die ook geschreven autobiografisch materiaal inhouden. Daarnaast benadrukken Hunter en Rowles de invloed van persoonlijke waarden op wat mensen willen doorgeven. Waarden vallen in de Beroepsstandaard geestelijk verzorger (VGVZ, 2015, p. 10) onder de ethische dimensie van zingeving (die ook betekenisgeving impliceert, zie inleiding). Zingeving en levensbeschouwing zijn de twee thema’s waarbij geestelijk verzorgers bij uitstek kunnen begeleiden. Zij hebben namelijk expertise die “de betekenis van levensovertuiging, waarden en normen in verband brengt met vragen en problemen” van hulpvragers (Schilderman, 2015, p. 13). De aandacht voor de betekenis van waarden bij digitale nalatenschap kan zo verbonden worden met geestelijke verzorging.

2.1.3 Regelen van digitale nalatenschap

Een digitale nalatenschap regelen veronderstelt “preparation, curation, tidying up and delegation”, aldus Albers et al. (2023, p. 6). Onder preparation verstaan ze “the instrumental practice of pre-arranging things before death”. Mensen kunnen bijvoorbeeld vastleggen wat hun online accounts en inloggegevens zijn, of er een digitale executeur is en wat er met hun social media na overlijden moet gebeuren. Bij Apple en Facebook is het mogelijk om een Legacy Contact aan te wijzen. Zodra een profiel de status van herdenkingspagina heeft, kan het Legacy Contact onder andere berichten schrijven, nieuwe vriendschapsverzoeken versturen en de profielfoto updaten, of het account verwijderen (Bassett, 2022, p. 93). Het tweede aspect van regelen, tidying up, verwijst naar “the disposal of digital possessions” (Albers et al., 2023, p. 6). Delegeren, het derde aspect, is “a practice where loved ones take on the responsibility to look after a digital possession following the death of its owner” (Albers et al., 2023, p. 7). Als laatste wordt cureren genoemd: het doelgericht selecteren van content, met de bedoeling “to pass them on to loved ones or future generations”. Voorbereiden en opruimen worden door Albers et al. (2023, p. 6) als instrumentele taken gezien bij het regelen van een nalatenschap, terwijl curatie zich richt op de emotionele waarde van de digitale data.

Technologie die gebruikt kan worden in de omgang met ziekte, de dood, overlijden, rouw en verdriet wordt aangeduid met de term thanatechnologie (Savin-Baden & Mason-Robbie, 2020, p. 204). Naast het ontwikkelen van tools die kunnen helpen bij het regelen van digitale nalatenschap houdt thanatechnologie zich bijvoorbeeld bezig met chatbots, avatars en het versturen van berichten na overlijden. Op basis van kunstmatige intelligentie kan een virtueel ‘zelf’ gemaakt worden dat na overlijden zal communiceren alsof de persoon achter het virtuele ‘zelf’ nog leeft (Bassett, 2022, p. 27, 36; Savin-Baden & Mason-Robbie, 2020, p. 1). Bassett (2022) spreekt in deze context van digital afterlife. Ze maakt onderscheid tussen het ‘alledaagse’ creëren van digitale data die nabestaanden kunnen erven én online data die met ópzet voor nabestaanden worden gemaakt, zoals geplande postume berichten en avatars (Bassett, 2022, p. 6). In deze scriptie ligt de focus op de ‘alledaagse’ digitale nalatenschap, al hoeven de twee benaderingen elkaar niet uit te sluiten. Tijdens het regelen van een digitale nalatenschap kan iemand bijvoorbeeld besluiten om een video te maken, (mede) gebaseerd op het digitale (foto)materiaal dat voorhanden is, die ná overlijden bekeken mag worden.

2.2 Betekenis en betekenisgeving

In deze scriptie gaat het over wat het voor mensen betekent om hun digitale nalatenschap te regelen. Steger (2012, geciteerd in King & Hicks, 2021, p. 565) definieert meaning als “the web of connections, understandings, and interpretations that help us comprehend our experience and formulate plans directing our energies to the achievement of our desired future”.

King en Hicks (2021, p. 576) spreken van niveaus van betekenis: de betekenis van specifieke ervaringen en globale percepties van de betekenis van het leven. Ze verwijzen naar het in ‘de betekenisliteratuur’ vaak aangehaalde meaning-making model van Park (2010, p. 258) die global en situational meaning onderscheidt. Global meaning verwijst naar overtuigingen van individuen over de wereld en zichzelf, hun overkoepelende doelen, en subjectieve gevoel van betekenis of doel van het leven. Situational meaning verwijst naar hoe mensen een bepaalde gebeurtenis interpreteren of daaraan betekenis geven (Park & George, 2013, p. 484; Wong, 2017, p. 85) of de betekenis van het moment (Wong, 2017, p. 85). In het model van Park heeft betekenisgeving betrekking op de manieren waarop mensen proberen om discrepantie tussen global en situational meaning te verkleinen (Park, 2010, p. 259), met name in een context van trauma (King & Hicks, 2021, p. 576). Dat laatste maakt het model van Park minder geschikt voor dit scriptieonderzoek.

King en Hicks (2021, p. 565) stellen dat er anno 2020 binnen de wetenschap consensus is dat “comprehension (or coherence), purpose, and existential mattering (or significance)” drie primaire componenten van betekenis vormen. Martela en Steger (2016) definiëren coherence als het leven begrijpen. Het leven is coherent als je er begrijpelijke patronen in kunt onderscheiden. Purpose of doel verwijst naar kerndoelen en richting in het leven. Significance of belang heeft te maken met een besef van de intrinsieke waarde van het leven en een leven leiden dat de moeite waard is (Martela & Steger, 2016, p. 533-534). Newton en Jones (2016, p. 341) beweren dat mensen met een nalatenschap hun stempel kunnen zetten op de toekomst, “providing midlife and older adults with meaning and purpose in life”. Het is dus mogelijk om een relatie te leggen tussen de drie componenten van betekenis en het regelen van een digitale nalatenschap. Wel vraag ik me af of deze benadering bruikbaar is voor dit scriptieonderzoek, omdat de drie componenten vooral betrekking lijken te hebben op meaning in life en minder op specifieke handelingen zoals een (digitale) nalatenschap regelen.

Wong (2017, p. 86) beschrijft drie betekenissen van meaning-making: cognitieve processen van “attribution and appraisal”; creatief werk waarbij iemands gaven worden ingezet om een nuttige bijdrage te leveren, en een narratief proces waarbij een persoonlijk verhaal wordt geconstrueerd om betekenis te geven aan een gebeurtenis of aan iemands leven. “Meaning making refers to both what we think to make sense of events and what we do to make a contribution”, aldus Wong (2017, p. 86).

2.3 Betekenisgeving en (digitale) nalatenschap

Nalatenschap in het algemeen wordt vaak geassocieerd met generativiteit (Newton et al., 2014, p. 59). Dit concept is geïntroduceerd door Erikson in het kader van zijn levenslooptheorie van persoonlijkheidsontwikkeling. In zijn model van acht stadia is generativiteit (versus stagnatie) het zevende stadium en “loosely associated with the middle-adulthood years” (McAdams & De St. Aubin,

1992, p. 1003). McAdams en De St. Aubin verwerpen het idee van een afgebakende periode in het leven die exclusief gericht zou zijn op generativiteit (1992, p. 1004). Ook John Kotre benadrukt dat generativiteit gedurende het hele leven een rol speelt (Hunter & Rowles, 2005, p. 330). Dat maakt de generativiteitstheorie een potentieel bruikbaar perspectief voor deze scriptie met de diverse leeftijden van de deelnemers.

Generativiteit is omschreven in termen van “biological and instinctual imperatives (a drive to reproduce oneself), philosophical and religious longings (a search for transcendence and symbolic immortality), developmental tasks (a stage in normal growth), and societal demands (the integration of the adult into a productive niche)”, aldus McAdams en De St. Aubin (1992, p. 1004). Zij beschouwen generativiteit als een configuratie van zeven psychosociale kenmerken. De eerste twee kenmerken, verwachtingen vanuit de cultuur en innerlijke verlangens, worden gezien als motiverende bronnen van generativiteit. Beide leiden tot zorg voor de volgende generatie (het derde kenmerk), die, samen met een geloof in de goedheid van de mens (het vierde kenmerk) generatieve betrokkenheid (het vijfde kenmerk) kan stimuleren, met daaropvolgend generatieve actie (het zesde kenmerk), waaronder creëren, onderhouden en doorgeven aan anderen. Het zevende kenmerk, narration, is wat iemand vertelt over de resultaten van generativiteit. McAdams en De St. Aubin (1992, p. 1006) beargumenteren dat een volwassene zichzelf definieert “by fashioning a personal myth or life story that provides life with unity, purpose, and meaning”. De verhalen die mensen over zichzelf vertellen “imbue a sense of causal coherence, helping us to understand the significant happenings and challenges in our lives” (Waggoner et al., 2023, p. 5). Op basis hiervan vermoeden Waggoner et al. (2023, p. 6) dat de wens tot nalaten “provide a purpose and satisfying ending to one’s life story”. Zo verbinden McAdams en De St. Aubin (1992) en Waggoner et al. (2023) de drie eerder beschreven componenten van betekenis met nalaten en het verhaal dat mensen over hun leven vertellen.

McAdams en De St. Aubin (1992, p. 1006) geven verschillende voorbeelden hoe generatieve activiteiten eruit kunnen zien, waaronder het creëren van een nalatenschap. Uit onderzoek blijkt dat mensen via een (digitale) nalatenschap hun waarden willen doorgeven aan toekomstige generaties, een positieve impact willen hebben op die generaties en de voortzetting van bepaalde eigenschappen, waarden en tradities willen garanderen (Gulotta et al., 2017, p. 670; Hunter & Rowles, 2005, p. 328, 344). McAdams (1985, geciteerd in McAdams & De St. Aubin, 1992, p. 1006) benadrukt dat generativiteit de creatie van een product of erfenis naar iemands eigen beeld inhoudt. Ook digitale data kunnen inzicht geven in hoe mensen over zichzelf denken en wat ze zich van hun leven herinneren (Albers et al., 2023, p. 6; Chen et al., 2021, p. 2; Doyle & Brubaker, 2023, p. 268:9). Het regelen van een digitale nalatenschap impliceert een zekere controle hebben over zelfrepresentatie na overlijden (Chen et al., 2021, p. 8) en hoe iemand herinnerd wil worden (Newton et al., 2014, p. 61).

Volgens McAdams en De St. Aubin (1992, p. 1005) worden doorgaans twee soorten verlangens in relatie tot generativiteit beschreven: om nodig te zijn voor anderen en een verlangen naar symbolische onsterfelijkheid. Litton (1979, geciteerd in Bassett, 2022, p. 11) definieert symbolische onsterfelijkheid als “the need to pass on memories and attempts to influence future generations”. Het zoeken naar onsterfelijkheid is van alle tijden. Zo is de belofte van een hiernamaals onderdeel van veel religies en hebben mensen op allerlei manieren geprobeerd relaties met de doden voort te zetten volgens Kastenbaum (2007, geciteerd in Bassett, 2022, p. 11). Met het opbouwen en

doorgeven van een erfenis zouden mensen de dood/doodsangst willen trotseren (McAdams & De St. Aubin, 1992, p. 1005; Waggoner et al., 2023, p. 1, 4, 6).

Een (digitale) nalatenschap regelen veronderstelt dat iemand nadenkt over mogelijke ontvangers. Thanatechnologie maakt het voor nabestaanden mogelijk om relaties met overleden mensen te blijven onderhouden (zie ook 2.1.3), zogenaamde *continuing bonds*. Uit het onderzoek van Bassett blijkt dat *continuing bonds* een thema is voor zowel de ontvangers als de makers van digitale herinneringen en berichten (2022, p. 65). De *continuing bonds theory* “suggests that rather than moving on and letting go when someone dies, people create an inner representation of the deceased: this renegotiated relationship is dynamic and ongoing” (Bassett, 2022, p. 134). Doorgaande digitale relaties verschillen van de “one-way relationships accommodated within the original theory of continuing bonds” (2022, p. 140). Daarom spreekt Bassett van *digital bonds*. Deze term benadrukt “the public nature of posthumous digital memories and messages as it acknowledges that the dead are not passive in the creation of such bonds”. Zowel makers als ontvangers werken samen als “co-producers of these digitally facilitated bonds” (Bassett, 2022, p. 140-141). Hoewel Bassett zich richt op andersoortige vormen van digitale nalatenschap dan in deze scriptie aan bod komen, zoals opgenomen boodschappen die na iemands dood beschikbaar komen, zou de *digital bonds* theorie interessant kunnen zijn, met name in relatie tot social media erfenissen.

2.4 Beantwoording deelvraag 1

Hieronder beantwoord ik deelvraag 1: Wat zeggen theorieën en literatuur over (nadenken over) het regelen van digitale nalatenschap en betekenisgeving?

Het regelen van een digitale nalatenschap heeft een praktische kant, gericht op de gewenste afhandeling van de nalatenschap, zoals het verwijderen van data, en een inhoudelijke, gericht op het selecteren van betekenisvolle content om door te geven. Mensen willen via een digitale nalatenschap voor hen belangrijke eigenschappen, waarden en tradities doorgeven en een positieve impact hebben op toekomstige generaties (Gulotta et al., 2017, p. 670). Met dit doorgeven werken makers van een digitale nalatenschap ook aan beeldvorming die na hun overlijden blijft bestaan (Albers et al., 2023, p. 6; Chen et al., 2021, p. 2; Doyle & Brubaker, 2023, p. 268:9). Uit wat ik hiervoor beschreef, blijkt hoezeer het regelen verbonden is met doel, een van de primaire componenten van betekenis (King & Hicks, 2021, p. 565). Het selecteren van data om door te geven, kan ook gezien worden als een creatief proces waarin sprake is van appraisal en waarmee iemand een verhaal vertelt over diens leven. Deze aspecten van betekenisgeving, zoals geformuleerd door Wong (2017, p. 86), zijn alle drie te verbinden met het regelen van een digitale nalatenschap. Een andere betekenis van het regelen van digitale nalatenschap, met name bij social media erfenissen, zou kunnen liggen in het voortzetten van relaties met naasten na overlijden (Bassett, 2022, p. 74).

Het creëren van een digitale nalatenschap om door te geven, kan gezien worden als een generatieve actie, vanwege het verlangen om een positieve impact te hebben. Verschillende theoretici, zoals Bassett (2022, p. 11) en McAdams en De St. Aubin (1992, p. 1006) verbinden de wens tot doorgeven met zelftranscendentie. Het verlangen hiernaar kan leiden tot het creëren van iets van blijvende waarde, een vorm van generatieve actie, en daarmee bijdragen aan symbolische onsterfelijkheid.

3. Methodologie

In deze paragraaf komt achtereenvolgens aan de orde: de gebruikte methodiek, onderzoeksgroep, dataverzameling, data-analyse, ethische kwesties en datamanagement, validiteit en bruikbaarheid van het onderzoek.

3.1 Gebruikte methodiek

Voorafgaand aan het empirisch gedeelte heb ik naar literatuur gezocht, om onderzoek naar het regelen van digitale nalatenschap in kaart te kunnen brengen en voor het omschrijven van de centrale begrippen.

Gezien het doel van dit onderzoek, kennis delen over de betekenis die mensen geven aan het regelen van hun digitale nalatenschap, heb ik gekozen voor een kwalitatieve benadering en dan specifiek de interpretatieve variant van kwalitatief onderzoek, door Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 21) omschreven als:

de systematische verzameling, organisatie, en interpretatie van tekstueel materiaal dat is verkregen door gesprekken of observaties met het doel concepten te ontwikkelen die ons helpen om sociale verschijnselen in hun natuurlijke context te begrijpen met de nadruk op betekenissen, ervaringen, en gezichtspunten van alle betrokkenen.

Bij kwalitatief onderzoek wil je dus achterhalen wat mensen denken, voelen en willen over een bepaald onderwerp (Baarda et al., 2018, p. 167), welke betekenissen mensen toekennen aan gebeurtenissen in hun dagelijks leven (Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 21), in dit geval het regelen van een digitale nalatenschap. Binnen het kwalitatief onderzoek heb ik gekozen voor de kwalitatieve survey, omdat daarin “de verscheidenheid in aard of betekenis van een of meer gedragingen, cognities of attributen binnen een populatie” centraal staat (Jansen, 2005, p. 18). Het beoogde soort kennis dat verzameld wordt, is dus verscheidenheid, met als doel om te exploreren of hypothesen te toetsen (Jansen, 2005, p. 20). Deze scriptie is gebaseerd op explorerend onderzoek: centraal staat de diversiteit in betekenissen die mensen geven aan (nadenken over) het regelen van hun digitale nalatenschap.

3.2 Onderzoeksgroep

Hieronder beschrijf ik de stappen die ik heb gezet om gesprekspartners te vinden en wie dat uiteindelijk zijn geworden. Ik doe dit relatief uitgebreid, omdat mijn ervaringen invloed hebben gehad op de uiteindelijk vastgestelde onderzoeksgroep en daarmee op de formulering van mijn doel- en vraagstelling en theoretisch kader. Aanvankelijk was mijn onderzoek gericht op mensen met een ongeneeslijke en levensbedreigende ziekte, daarna ouderen en tenslotte iedereen die bezig is met (nadenken over) het regelen van digitale nalatenschap.

De oorspronkelijke doelgroep had ik gekozen nadat ik recente onderzoeken had gelezen over het belang van (bespreekbaar maken van) digitale nalatenschap vanuit het perspectief van professionals in de palliatieve zorg (Bruntink & Overman, 2022, p. 11; Potman et al., 2022, p. 22; Stanley et al., 2023, p. 2, 5). Gedurende vier tot zes weken heb ik geprobeerd om interviewkandidaten te vinden, met hulp van professionals en experts in de palliatieve zorg uit mijn eigen netwerk. Zo heb ik hospices en organisaties voor palliatieve zorg in de regio waar ik woon aangeschreven en heeft de coördinator van het hospice waar ik zelf vrijwilligerswerk doe mijn oproep (zie bijlage A) onder de

aandacht gebracht bij collega's. Zie voor een overzicht van alle gecontacteerde personen en organisaties bijlage B. Ondanks alle inspanningen heeft dit te weinig respons opgeleverd.

Vervolgens heb ik ouderen als doelgroep overwogen, waarbij ik de definiëring van ouderen zou bepalen op basis van de respons. Tijdens het zoeken naar gesprekspartners had ik namelijk reacties gekregen van 65-plussers zonder ongeneeslijke en levensbedreigende ziekte die belangstelling hadden om mee te doen aan het onderzoek. Theoretisch gezien kon ik de keuze voor ouderen onder meer baseren op onderzoek van Hunter (2008, p. 106), waarin een relatie wordt aangetoond tussen het creëren van een nalatenschap en "nearness to death" en Gulotta et al. (2017, p. 664) die betogen dat naarmate mensen ouder worden ze vaak meer gemotiveerd zijn om te kijken naar de impact die hun leven heeft gehad op dat van anderen. "This process can have many parts, all of which contribute to the larger goal of leaving behind an impactful or enduring legacy". Ouderen leken dus ook een passende onderzoeksgroep.

Tijdens het werven onder ouderen liep ik echter ook tegen uitdagingen aan. Zo merkte ik bij mensen die interesse hadden dat het begrip digitale nalatenschap niet altijd duidelijk was. Op dit punt in mijn zoektocht kwam ik op het idee voor een groepsinterview. Groot voordeel hiervan zou zijn dat de deelnemers elkaar konden inspireren, wat de uitwisseling van ervaringen ten goede zou kunnen komen (Baarda et al., 2018, p. 174). Ook zou ik dan voldoende geïnterviewden hebben om door te gaan met het onderzoek. Ik heb een kennis gepolst die actief is bij Slimme senior, een Haags platform van 55-plussers, of er interesse zou kunnen zijn voor een groepsgesprek. Door persoonlijke omstandigheden van de contactpersoon is dit plan niet doorgegaan.

Ondertussen had ik nog steeds te weinig deelnemers en ben ik kritisch gaan kijken naar drie aspecten van mijn wervingstekst: de omschrijving van digitale nalatenschap, de mate waarin mogelijke gesprekspartners bezig zijn (geweest) met het regelen van digitale nalatenschap en de leeftijd van potentiële deelnemers.

Wat betreft de eerdergenoemde onduidelijkheid over de term digitale nalatenschap: aanvankelijk wilde ik in de oproep niet te veel uitweiden over wat digitale nalatenschap kan inhouden, omdat ik juist benieuwd was naar de omschrijving ervan door de deelnemers. Ten aanzien van het regelen van de digitale nalatenschap gaven sommige geïnteresseerden aan dat ze wel hadden nagedacht over hun digitale nalatenschap, maar nog niet heel uitgewerkt, laat staan alles hadden vastgelegd. In eerste instantie was ik op zoek geweest naar personen die hun digitale nalatenschap al georganiseerd hadden en bij voorkeur enige tijd geleden, zodat ze al wat afstand tot het onderwerp hadden. Mijn veronderstelling was dat iemand die net begonnen is met (nadenken over) het organiseren van de eigen digitale nalatenschap nog midden in het besluitvormingsproces zit, wat invloed zou kunnen hebben op het beantwoorden van de interviewvragen. Tenslotte vroeg ik me af in hoeverre het noemen van een bepaalde leeftijd belemmerend zou kunnen werken, bijvoorbeeld in verband met stigmatisering die ouderen kunnen ervaren.

Op basis van deze ervaringen en overwegingen heb ik de tekst voor het werven van deelnemers aangepast. Zo heb ik de term digitale nalatenschap toegelicht. Daarnaast was iedereen met ideeën over het regelen van de eigen digitale nalatenschap welkom, ongeacht leeftijd en de mate waarin mensen zaken hadden geregeld.

Als laatste stap heb ik mensen uit mijn netwerk gebeld en gemaïld met de vraag om de gewijzigde oproep (zie bijlage C) gericht te verspreiden onder contacten waarvan zij dachten dat die belangstelling zouden kunnen hebben en/of geschikt zouden kunnen zijn als gesprekspartner, vanuit de verwachting dat mensen eerder bereid zijn om mee te werken als de onderzoeker een bekende is van iemand die ze kennen. Twee personen hebben de oproep gedeeld via LinkedIn. Voor dit kanaal heb ik een iets minder persoonlijke tekst opgesteld, zie bijlage D. Een geïnterviewde heb ik rechtstreeks benaderd met de vraag om mee te doen, vanwege zijn interesse in genealogisch onderzoek en archiveren.

Uiteindelijk heeft dit geresulteerd in elf gehouden interviews waarvan er acht geïnccludeerd zijn voor analyse. Hierbij waren de vraagstelling en onderzoeksmethodologie leidend. Zoals beschreven in paragraaf 3.1 gaat het in de kwalitatieve survey om verscheidenheid. Bij het selecteren heb ik allereerst diversiteit nagestreefd in de mate waarin iemand had nagedacht over (het regelen van) digitale nalatenschap. Ten tweede heb ik gekeken naar de aard van de data waarover mensen een besluit wilden nemen, zoals foto's, teksten en social media accounts. Tenslotte speelde verscheidenheid in de soort beslissingen mee: van alles verwijderen tot vastleggen wat er met specifieke onderdelen van de digitale nalatenschap moet gebeuren.

Vanwege de toezegging tot anonimiteit geef ik een globale beschrijving van een aantal kenmerken van de geïnterviewden. Ze zijn tussen de 30 en 80 jaar oud. Sommige hebben een partner en/of kinderen. Enkele geïnterviewden hebben (ook) interesse voor het onderwerp vanwege hun werk, bijvoorbeeld bij een archief of bibliotheek. In de interviewfase bleek dat de meeste geïnterviewden een opleiding op HBO- of universitair niveau hebben. Daar heb ik niet bewust naar gezocht, maar dat heeft mogelijk te maken met mijn manier van werven: de personen die mijn oproep in hun netwerk hebben verspreid, hebben ook deze opleidingsniveaus. Ondanks mijn streven naar diversiteit op het gebied van etniciteit zijn de meeste geïnterviewden wit.

3.3 Dataverzameling

De data zijn verzameld door middel van half-gestructureerde interviews. Bij deze vorm van interviews liggen de hoofd- en deelvragen, vast, maar is er ruimte voor doorvragen (Baarda et al., 2018, p. 180). Ik heb hiervoor gekozen, omdat het regelen van een digitale nalatenschap nog een vrij nieuw onderwerp is en ik verwachtte dat de gesprekspartners zowel enige structuur als ruimte voor toelichting nodig zouden kunnen hebben.

In navolging van Baarda et al. (2018, p. 191) heb ik eerst een topiclijst opgesteld, gebaseerd op de deelvragen. Deze lijst heb ik getest in een proefinterview, om te kijken naar de volgorde en of alle relevante onderwerpen aan bod kwamen. Vervolgens heb ik de topiclijst verwerkt tot een vragenlijst (zie bijlage E). Door vragen bij de hand te hebben, is het vaak makkelijker om in concrete situaties adequaat door te vragen, zodat de kans groter is om alle informatie te krijgen die ik nodig heb (M. Scherer-Rath, persoonlijke communicatie, 24 oktober 2023). De vragenlijst bevat vooral open vragen, om de geïnterviewden alle ruimte te geven en zo min mogelijk te sturen. Ook de vragenlijst heb ik uitgeprobeerd in een proefinterview, met een focus op de formulering en volgorde van de vragen.

Het interview begon met de vraag naar de eigen omschrijving van digitale nalatenschap. Hoewel ik in de oproep hierover iets had verteld, was ik benieuwd hoe de geïnterviewden het begrip zouden definiëren. Dit zou iets kunnen zeggen over wat voor hen belangrijke aspecten zijn van digitale nalatenschap. Samen met de vraag naar de aanleiding voor het (nadenken over) het regelen van een

digitale nalatenschap en wat mensen zoal doen op internet/laptop/telefoon dienden deze eerste vragen als een opstapje naar de meer persoonlijke vragen later in het interview. Het antwoord op de vraag waar en wat mensen zoal online doen, hielp mij bij het doorvragen bij de laatste vragen, bijvoorbeeld over welke aspecten van digitale nalatenschap geïnterviewden hadden nagedacht of waarover ze beslissingen hadden genomen, of wat het belang was van een specifiek onderdeel. Als laatste polste ik of mensen nog iets wilden aanvullen/wijzigen. Met deze vraag wilde ik de geïnterviewden het laatste woord geven en voorkomen dat ik iets relevant over het hoofd zou zien.

Voor het verzamelen van diepgaande en gevoelige informatie adviseert Baarda et al. (2018, p. 170) face-to-face-gesprekken. Het regelen van digitale nalatenschap hoeft geen gevoelig onderwerp te zijn, maar kun je wel als een persoonlijk onderwerp beschouwen. Vandaar dat ik een voorkeur had voor deze vorm van interviewen. Door face-to-face contact kon ik ook gebruik maken van andere voordelen die Baarda et al. (2018, 170) noemen, zoals meer voeling krijgen met je gesprekspartner, emoties beter waarnemen en deze eventueel meenemen bij het interpreteren van de data, wat bij zou kunnen dragen aan de betrouwbaarheid van mijn onderzoek (zie ook 3.2.7). Anderzijds wilde ik openstaan voor wensen van geïnterviewden ten aanzien van het communicatiemiddel, omdat ik het belangrijk vond dat de gesprekspartner zich zo comfortabel mogelijk zou voelen. Dat zou het delen van persoonlijke gegevens ten goede kunnen komen. Uiteindelijk was de voorkeur van de gesprekspartner doorslaggevend. Om gezondheidsredenen kon een van de geïnterviewden alleen via e-mail reageren, een persoon heb ik telefonisch gesproken, drie via Teams en drie live. De duur van de interviews varieerde van 37 minuten tot 2 uur.

3.4 Data-analyse

De opnames van de interviews zijn getranscribeerd met behulp van transcriptiesoftware en geanalyseerd met Atlas.ti, versie 24. Ik heb op inductieve wijze gecodeerd, waarbij codes worden afgeleid uit het empirisch materiaal. Ik heb voor de inductieve benadering gekozen, omdat deze vaak nuttig is in nieuwe onderzoeksgebieden (Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 112).

Voor de analyse heb ik het NCT-model gebruikt, omdat ik deze methode heb leren kennen tijdens het vak Research Design en het een passend model leek voor kwalitatieve analyse binnen de discipline Geestelijke Verzorging. NCT staat voor Noticing, Collecting, Thinking. Uitgaande van het NCT-model heb ik de drie vormen van codering gebruikt waaruit inductief coderen volgens Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 112) bestaat: open, axiaal en selectief coderen.

Noticing verwijst naar het vinden van interessante informatie in de data, deze markeren en benoemen (Friese, 2019, p. 92-93). In deze fase heb ik open coderen toegepast, wat Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 113) omschrijven als het selecteren van fragmenten in de data en deze voorzien van een code "waarin de betekenis van dat fragment wordt uitgedrukt". Tijdens het doornemen van de transcripten kwamen er steeds meer codes bij, omdat elke geïnterviewde eigen ervaringen en inzichten deelde. Vanuit de nieuw bedachte codes heb ik vervolgens weer naar de eerder gecodeerde transcripten gekeken of deze codes daar ook voorkwamen en indien nodig codes gewijzigd en/of toegevoegd.

Bij collecting gaat de onderzoeker codes ordenen en zaken die op elkaar lijken onder een overkoepelende code plaatsen en een passende naam geven (Friese, 2019, p. 93). In mijn onderzoek heeft collecting de vorm gekregen van axiaal coderen, door Strauss en Corbin (2007, geciteerd in Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 123) omschreven als procedures om data "op een nieuwe manier

samen te brengen, door verbindingen tussen categorieën te maken". In de noticing fase heb ik gedetailleerd gecodeerd, waardoor er relatief veel codes met slechts een fragment waren. Tijdens het axiaal coderen heb ik geprobeerd om codes samen te voegen, bijvoorbeeld als er veel overeenkomsten waren tussen codes. Een voorbeeld hiervan zijn de codes brieven en dagboeken die later gegroepeerd zijn onder de code 'persoonlijke teksten'. Ondanks het streven naar samenvoegen zijn er enkele codes overgebleven met een fragment. De gesprekken die ik heb gevoerd, waren ook heel divers van inhoud. In die zin is de codering een nauwgezette weerspiegeling van de diversiteit in de data.

Bij een aantal codes met een fragment heb ik er bewust voor gekozen om die te handhaven, bijvoorbeeld in de categorie Eigenschappen. Hieronder vallen persoonlijke kenmerken die geïnterviewden noemden als reden voor de keuzes die ze gemaakt hebben/overwogen, zoals interesses, karaktertrekken en opvattingen die raken aan levensbeschouwing en waarden. Met name die laatste twee zijn in de context van geestelijke verzorging interessant, omdat geestelijke verzorging zich richt op "professionele begeleiding, hulpverlening en advisering" bij onder andere levensbeschouwing. Daarnaast verwijst de ethische dimensie van zingeving en levensbeschouwing onder meer naar waarden (VGVZ, 2015, p. 10). Tenslotte omvat een goed begrip van erfenis het onderzoeken van persoonlijke overtuigingen die ten grondslag liggen aan het achterlaten van iets, aldus Hunter (2008, p. 315).

Naast het groeperen van codes heb ik (sub)categorieën samengesteld. Zo werd duidelijk dat de meeste keuzes in het regelen van digitale nalatenschap te maken hebben met bewaren of verwijderen van bepaalde content of twijfel over wat te doen. Dit patroon resulteerde in drie subcategorieën: bewaren, bewaren of verwijderen, en verwijderen. Hoewel twijfel over bewaren niet meteen verwijderen hoeft te betekenen, heb ik voor deze formulering gekozen, omdat de andere subcategorieën 'bewaren' en 'verwijderen' zijn. Door axiaal coderen werd het codeboek overzichtelijker en logischer, wat behulpzaam was tijdens het analyseproces.

Onder thinking verstaat Friese (2019, p. 100) het vinden van patronen en relaties in de data. In deze fase heb ik selectief coderen toegepast: verbanden gelegd tussen de categorieën die tijdens het axiaal coderen zijn beschreven, terugkerende thema's geïdentificeerd, hoe ze zich tot elkaar verhouden en wat ze zeggen over de onderzoeksvragen (Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 130). Een voorbeeld hiervan is hoe motieven voor het bewaren van content kunnen samenhangen met karaktertrekken, waarden of de levensbeschouwing van geïnterviewden. In deze fase heb ik ook de eerder gemaakte memo's met aantekeningen van zaken die opvielen tijdens het coderen betrokken.

De drie stappen in het NCT-model vinden meestal plaats in een cyclisch proces, wat wil zeggen dat de onderzoeker heen en weer beweegt tussen noticing, collecting en thinking (Friese, 2019, p. 101). Tijdens dit proces van constante vergelijking en herhaald analyseren van fragmenten en codes ontstond steeds meer inzicht in de verzamelde data, relaties en patronen en is het uiteindelijke codeboek tot stand gekomen, bestaande uit 5 categorieën, 3 subcategorieën, 50 codes en 54 subcodes (zie bijlage F).

3.5 Ethische kwesties en datamanagement

Alle mensen die gereageerd hebben op de oproep voor een interview kregen daarna informatie over de bedoeling en gang van zaken, inclusief vertrouwelijkheid, anonimiteit en informed consent. Alle deelnemers hebben via de mail toestemming gegeven voor hun deelname en schriftelijk of

mondeling voor de audio-opname van het gesprek. Bij aanvang van het interview kregen geïnterviewden nogmaals informatie over het onderzoek, doel en mogelijke tijdsduur van het gesprek en hoe ik vertrouwelijkheid en anonimiteit zou borgen. Na afloop van elk interview heb ik aangegeven dat de geïnterviewden me altijd mochten benaderen als ze vragen of opmerkingen hadden.

In het hele traject ben ik zorgvuldig met de data van geïnterviewden omgegaan. De gesprekken zijn opgenomen op een mobiele telefoon en vervolgens opgeslagen op een beveiligde laptop en externe harde schijf. Daarna zijn de opnames op de mobiele telefoon verwijderd. Bij het verwerken van de data uit de interviews zijn alle gegevens die zouden kunnen leiden naar herkenbaarheid van de geïnterviewden, zoals persoons- en plaatsnamen of titels van publicaties van de geïnterviewden, geanonimiseerd. Dit geldt ook voor de analyses via Atlas.ti. Na goedkeuring van de scriptie zullen de opgenomen interviews worden verwijderd van de laptop en externe harde schijf.

3.6 Validiteit en bruikbaarheid

Volgens Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 154) gaat het in de wetenschap bij 'goed' onderzoek over objectiviteit, dat ze definiëren als "recht doen aan het object van onderzoek". Betrouwbaarheid en validiteit zijn "traditionele criteria om de objectiviteit van onderzoek" vast te stellen.

Betrouwbaarheid verwijst naar de mate waarin resultaten reproduceerbaar zijn. Een onderzoek is betrouwbaar als iemand anders het kan herhalen en dan dezelfde uitkomsten krijgt (McDonald et al., 2019, p. 72:4), dus dat het verzamelen en analyseren van data (vrijwel) niet afhangen van toevallige factoren (Baarda et al., 2018, p. 94). Validiteit is de mate waarin een meting het juiste antwoord oplevert (McDonald et al., 2019, p. 72:4). Validiteit verwijst naar de mate waarin de resultaten van het onderzoek een geldige weergave zijn van het bestudeerde fenomeen in de werkelijkheid (Baarda et al., 2018, p. 94). Omdat binnen kwalitatief onderzoek meer belang wordt gehecht aan validiteit dan aan betrouwbaarheid (Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 157) wordt hieronder vooral beschreven hoe ik gewerkt heb aan validiteit.

Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 158) noemen verschillende procedures om de validiteit van kwalitatief onderzoek te bewaken. Ten eerste methodische verantwoording, wat inhoudt dat goed beschreven wordt wat is onderzocht, hoe en welke keuzen zijn gemaakt. Hierdoor zou het mogelijk moeten zijn om het onderzoeksproces na te volgen, wat de validiteit vergroot. Dit hoofdstuk wil hieraan bijdragen, evenals het bijgehouden logboek en de memo's in Atlas.ti, waarin de genomen beslissingen vastgelegd zijn.

Daarnaast wijzen ze op het belang van methodetriangulatie (het gebruik van meer dan een manier voor data verzamelen) voor het verhogen van de validiteit. Verschillende methoden kunnen verschillende aspecten van een onderwerp laten zien, "waardoor een meer volledig beeld van het onderwerp kan ontstaan" (Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 160). Zoals beschreven in paragraaf 3.1 heb ik gebruik gemaakt van literatuur- en empirisch onderzoek.

Een derde procedure is samenwerken met andere onderzoekers, waardoor op allerlei momenten in het proces overlegd kan worden. "Door te werken in een team laten onderzoekers zien dat ze streven naar intersubjectiviteit", wat wil zeggen dat ze een zo groot mogelijke overeenstemming over resultaten en conclusies beogen (Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 163). Het is inherent aan een scriptieproces dat een student het onderzoek alleen uitvoert. Wel heb ik op allerlei manieren en

momenten met andere onderzoekers overlegd. Allereerst met mijn scriptiebegeleider, maar ook met medestudenten, onder andere in de scriptiewerkplaats.

Verder wordt terugkoppeling naar participanten genoemd. Feedback vragen aan deelnemers op transcripten of bevindingen zijn mogelijkheden om interpretaties “aan te vullen, te nuanceren en te verdiepen” en kan bijdragen aan de validiteit van het onderzoek, aldus Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 161). Ik heb geen transcripten voorgelegd aan deelnemers, maar tijdens het coderen wel enkele geïnterviewden benaderd met een aantal verduidelijkingsvragen, wat geholpen heeft bij de analyse.

Tenslotte wijzen Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 158) op het belang van reflectie door de onderzoeker. De grote rol van de onderzoeker in het uitvoeren van kwalitatief onderzoek en de focus op interpreteren maken het belangrijk om te weten wie de onderzoeker is. Persoonlijke ervaringen kunnen invloed hebben op het onderzoek en dan is het van belang dat de onderzoeker hier open over is. In paragraaf 5.3 kom ik hierop terug.

Volgens Verhoeven (2022, p. 165) vormen validiteit, betrouwbaarheid en bruikbaarheid samen de criteria voor onderzoekskwaliteit. Daarom zal ik tenslotte nog kort ingaan op de bruikbaarheid van dit scriptieonderzoek. Verhoeven (2022, p. 165) definieert bruikbaarheid als “de mate waarin onderzoek praktisch relevant is”. Hoewel de meeste deelnemers aan dit onderzoek geen levensbedreigende ziekte of korte levensverwachting hebben, waardoor het regelen van een digitale nalatenschap wat meer urgentie kan krijgen, kunnen de resultaten inzicht geven in wat er kan meespelen bij het regelen van een digitale nalatenschap en in die zin informatief zijn voor geestelijk verzorgers en palliatieve zorgverleners.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de analyse van de interviews beschreven. Uitgangspunt hiervoor zijn de in paragraaf 1.3 geformuleerde vraagstelling en deelvragen 2 t/5 die vertaald zijn in een aantal categorieën. Om de vraagstelling te onderzoeken, namelijk wat het voor mensen betekent om hun digitale nalatenschap te regelen, is het allereerst belangrijk om te weten wat ze onder een digitale nalatenschap verstaan (deelvraag 2). De interviewdata die hierover gaan, heb ik gegroepeerd onder de categorie 'omschrijving' (zie paragraaf 4.2). Voor data over hoe mensen ertoe gekomen zijn om hun digitale nalatenschap te gaan regelen (deelvraag 3) heb ik de categorie 'aanleiding' gemaakt. De hierbij horende resultaten beschrijf ik in paragraaf 4.3. De vierde deelvraag, hoe mensen hun digitale nalatenschap (willen) regelen en bijbehorende data hebben geleid tot de categorie 'manier van regelen', die wordt toegelicht in paragraaf 4.4. In de laatste paragraaf (4.5) presenteer ik data met betrekking tot deelvraag 5: de keuzes die mensen (overwegen te) maken bij het regelen van hun digitale nalatenschap en hoe ze hun keuzes motiveren. De inhoud en motieven van de keuzeprocessen geven inzicht in de betekenis van het regelen van hun digitale nalatenschap voor de geïnterviewden. De data die hierover gaan, heb ik ondergebracht bij de categorie 'keuzes'.

Naast deze vier categorieën heb ik een categorie 'eigenschappen' toegevoegd, die staat voor persoonlijke kenmerken van de gesprekspartners. Geïnterviewden noemen deze kenmerken vooral om inhoudelijke keuzes (paragraaf 4.5) toe te lichten, maar enkele van deze komen ook bij aanleiding (paragraaf 4.3) en manier van regelen (paragraaf 4.4) aan bod. Daarom zal ik in paragraaf 4.1 eerst op de categorie Eigenschappen ingaan. De hiervoor beschreven structuur van categorieën, gebaseerd op de deelvragen is schematisch weergegeven in figuur 1. Alle categorieën, subcategorieën en onderliggende (sub)codes worden in dit hoofdstuk beschreven en vormen gezamenlijk het codeboek (zie bijlage F²).

Figuur 1: categorieën in het analyseproces

² Een omschrijving van de (sub)codes is te vinden in het codeboek.

4.1 Eigenschappen

Binnen de categorie Eigenschappen zijn persoonlijke kenmerken van de geïnterviewden ondergebracht, zoals interesses, voorkeuren, een hobby, beroep, levensbeschouwing en waarden. Deze laatste twee zijn expliciet gemaakt in de codering vanwege de relatie met geestelijke verzorging. Figuur 2 bevat alle codes in de categorie Eigenschappen en hoe ze verdeeld zijn over de geïnterviewden. In dit overzicht is te zien dat 8 van de 17 kenmerken voor een deelnemer gelden en dus uniek zijn voor een persoon. Sommige van deze kenmerken zijn door de betreffende gesprekspartner relatief vaak genoemd, bijvoorbeeld 'eigen verleden kennen is belangrijk', wat iets zou kunnen zeggen over het belang voor diegene. Daarnaast wordt duidelijk dat de eigenschap 'houdt van opruimen' het meest voorkomt, al is het bij 'slechts' twee deelnemers. 'Houden van papier' en de waarde verantwoordelijkheid hebben de grootste spreiding. Levensbeschouwing komt bij drie geïnterviewden aan de orde.

	P1 Gr=19	P2 Gr=93	P3 Gr=52	P4 Gr=113	P5 Gr=99	P6 Gr=50	P7 Gr=33	P8 Gr=51	Totaal
● EIGENSCHAPPEN Gr=114	3	18	8	26	24	11	7	17	114
● EIGENSCHAPPEN: eigen verleden kennen is belangrijk Gr=12	0	0	0	0	12	0	0	0	12
● EIGENSCHAPPEN: houdt van archieven/archiveren Gr=7	0	0	0	5	0	2	0	0	7
● EIGENSCHAPPEN: houdt van historisch materiaal Gr=6	0	0	0	0	6	0	0	0	6
● EIGENSCHAPPEN: houdt van onzin Gr=4	0	0	0	0	0	4	0	0	4
● EIGENSCHAPPEN: houdt van opruimen Gr=23	0	15	0	0	0	0	0	8	23
● EIGENSCHAPPEN: houdt van papier Gr=4	0	0	1	1	1	0	0	1	4
● EIGENSCHAPPEN: interesse in digitale ontwikkelingen Gr=6	0	0	0	0	0	1	5	0	6
● EIGENSCHAPPEN: kunstenaar zijn Gr=1	0	0	0	0	0	0	1	0	1
● EIGENSCHAPPEN: levensbeschouwing Gr=10	1	0	0	0	5	0	0	4	10
● EIGENSCHAPPEN: uitzonderingspositie Gr=18	0	2	0	16	0	0	0	0	18
● EIGENSCHAPPEN: waarde: aandacht Gr=6	2	0	0	0	0	0	0	4	6
● EIGENSCHAPPEN: waarde: eigenaarschap Gr=4	0	0	0	0	0	4	0	0	4
● EIGENSCHAPPEN: waarde: ontzorgen Gr=2	0	0	0	2	0	0	0	0	2
● EIGENSCHAPPEN: waarde: verantwoordelijkheid Gr=5	0	1	0	2	0	0	1	1	5
● EIGENSCHAPPEN: waarde: vertrouwen Gr=1	0	0	1	0	0	0	0	0	1

● EIGENSCHAPPEN: wetenschappelijke opvattingen Gr=6	0	0	6	0	0	0	0	0	6
Totaal	6	36	16	52	48	22	14	35	229
Gr (groundedness) betekent hoe vaak een code voorkomt.									

Figuur 2: overzicht codes binnen de categorie Eigenschappen en spreiding over de geïnterviewden

4.2 Omschrijving digitale nalatenschap

Hoewel ik in de oproep voor het vinden van gesprekspartners al kort iets had gezegd over wat een digitale nalatenschap kan zijn, was ik benieuwd naar wat de geïnterviewden daar zelf over zouden zeggen, vanuit de gedachte dat wat ze noemen ook thema's zouden kunnen zijn waarover ze nadenken en misschien al iets voor geregeld hebben. De categorie omschrijving bevat 13 codes die iets zeggen over aspecten van digitale nalatenschap voor de geïnterviewden: accounts voor administratieve zaken, adressenlijst, alle op internet gepubliceerde data, alles wat digitaal opgeslagen kan worden, e-mail, foto's, geluidsopnames, inhoud computer, inhoud telefoon, online abonnementen en webshopaccounts, social media, teksten, website.

Op de vraag hoe de geïnterviewden digitale nalatenschap zouden omschrijven, gebruikten de meeste in eerste instantie wat meer algemene formuleringen, die vertaald zijn in codes als inhoud computer of alles wat digitaal opgeslagen kan worden. Ik heb deze codes bewust geformuleerd en niet samengevoegd, omdat de manier waarop geïnterviewden tot een omschrijving kwamen mogelijk iets zegt over het abstracte karakter van het onderwerp.³ Al brainstormend kwamen de meeste geïnterviewden tot een concretisering, waarbij e-mail, accounts van bijvoorbeeld abonnementen, online webshops, bank- en belastingzaken, teksten (zowel zelfgeschreven als door anderen) en foto's het meest voorkwamen. Voor een geïnterviewde vormen geluidsopnames met levensverhalen in het kader van wetenschappelijk onderzoek een belangrijk onderdeel van de digitale nalatenschap. Facebook is het meest genoemde social medium. Ook vermeld zijn Instagram, LinkedIn, Mastodon, Signal, Telegram, WhatsApp en X.

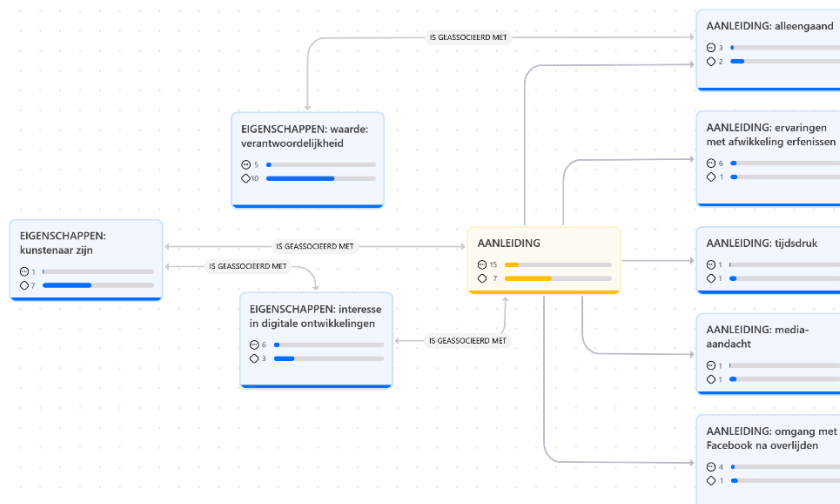
Voor enkele geïnterviewden is digitale nalatenschap alleen online gecreëerde content: "Datgene wat je online hebt gedaan, en dan super breed, . . . ik heb een reactie geschreven ergens op, ik heb op Twitter het een en ander gedaan, ik heb gereageerd op websites." (P6) Een geïnterviewde maakt daarbij nog onderscheid tussen bewuste en onbewuste productie: "Alles wat je achterlaat wat digitaal terug te vinden is, en dat kan zijn in archieven, dat is web scraping, dat is je digitale identiteit, alles wat jij op het internet hebt geproduceerd, bewust of onbewust, en al die data, dat is je digitale nalatenschap." (P7)⁴

³ Zie ook de inleiding.

⁴ De citaten van geïnterviewden zijn aangeduid met de letter P en een participantnummer. Deze nummering komt overeen met het nummer van het interview in Atlas.ti.

4.3 Aanleiding voor het regelen van digitale nalatenschap

Onder aanleiding wordt verstaan: gebeurtenissen of factoren waardoor mensen gaan nadenken over (het regelen van) hun digitale nalatenschap. De categorie aanleiding bestaat uit 5 codes: alleengaand, ervaringen met afwikkeling erfenissen, media-aandacht, omgang met Facebook na overlijden en tijdsdruk. Figuur 3 laat deze codes zien en de gerelateerde eigenschappen, namelijk interesse in digitale ontwikkelingen, kunstenaar zijn en verantwoordelijkheid.

Figuur 3: netwerk categorie Aanleiding en relaties met codes uit de categorie Eigenschappen⁵⁶

Ervaringen met de afwikkeling van eerdere erfenissen, zowel digitale als niet-digitale, worden het meest genoemd als aanjager om bezig te gaan met (nadenken over) het regelen van de digitale nalatenschap: “Ik heb er dus al heel vroeg mee te maken gekregen door dat werk voor de nalatenschap van [naam overleden partner] en daar heb ik eigenlijk nog steeds mee te maken. En ik ben ook gaan denken over mijn eigen nalatenschap.” (P4) Soms noemen geïnterviewden wat hen specifiek geraakt heeft in die eerdere ervaring: “We zijn 10 jaar bezig met de afwikkeling van de erfenis van mijn vader en meer dan 21 jaar met de verdeling van de juwelen. Dat nooit meer.” (P1)

Het overlijden van familieleden en bekenden zonder dat geïnterviewden betrokken waren bij het afhandelen van de erfenis wordt ook meermalen genoemd en dan specifiek de manier waarop nabestaanden met het Facebook-account van de overledene omgingen: “Door het overlijden van mijn opa en de consequenties die dat heeft voor zijn digitale nalatenschap.” (P7) Het ging hier om een Facebook-account dat na overlijden gebruikt werd door de partner. Een andere geïnterviewde werd aan het denken gezet nadat ze via Facebook kennis had genomen van het overlijden van iemand waarmee ze al enige tijd geen contact meer had gehad.

Alleenstaand zijn of alleen wonen maakt ook dat mensen gaan nadenken over hun digitale nalatenschap. “Dus ja, wij [mensen die alleen wonen] hebben zeker, vind ik, de verantwoordelijkheid

⁵ De cirkel met aanhalingstekens erin staat voor groundedness: hoe vaak een code voorkomt, het ruitje voor density: met hoeveel categorieën, codes of subcodes een code is verbonden.

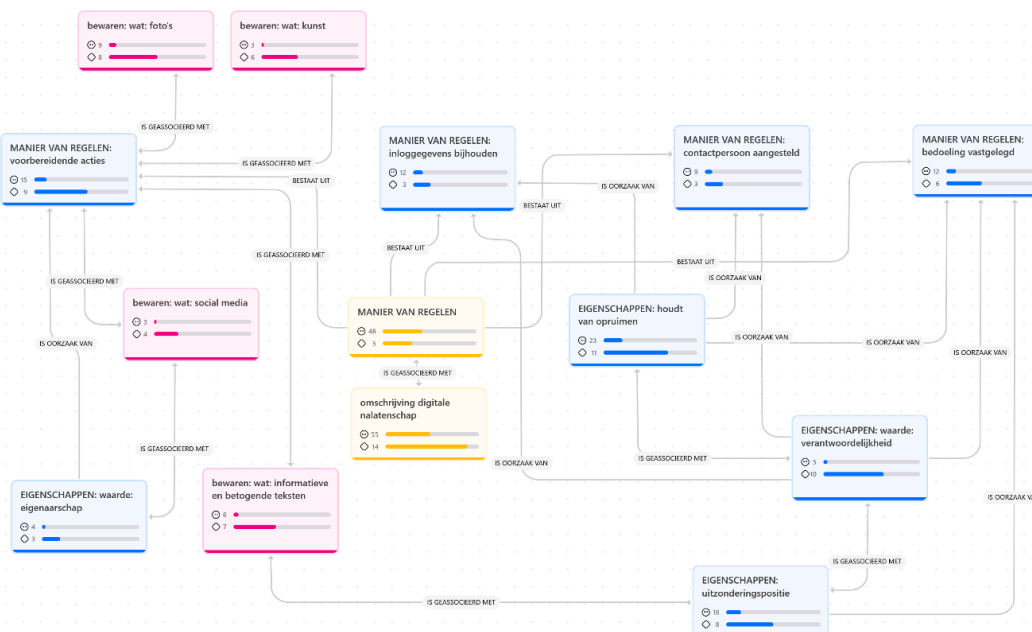
⁶ De kleuren geven de niveaus van codering aan: geel is de (sub)categorie, blauw zijn de bijbehorende codes en roze de subcodes.

om dat fatsoenlijk te regelen. Je moet geen spoorzoekers maken van je broers en zussen of vreemden.” (P2) Hier wordt een link gelegd met de waarde verantwoordelijkheid. Andere genoemde eigenschappen zijn het belang van online zichtbaarheid voor een kunstenaar van online kunst en interesse in digitale ontwikkelingen. Zo volgt P6 een aantal mensen die nadenken over blijvende toegang tot online content: “Dus jaren geleden zeiden die: ‘online, dan bestaat het echt’ en langzaam beginnen die ook te denken van: nou, nee, we moeten na gaan denken over de langere termijn . . . Dus hij wil dat online dingen lang blijven bestaan, maar hij ziet inmiddels ook, [naam], . . . mensen halen websites offline, heel veel social media bestaat niet meer, dus dingen die mensen daar op hebben gezet, is gewoon verdwenen, is weggegooid, zonder daarover na te denken eigenlijk. . . . Dus toen hij [naam] daarover begon te schrijven, toen ging ik daar ook steeds meer over nadenken, van: wat gebeurt er dan met mijn content en wat vind ik daarvan?”

Aandacht voor het onderwerp in de media en de rol van tijd worden allebei door een geïnterviewde genoemd. “Soms denk ik: . . . nu ik me nog verbeeld dat ik er helder over na kan denken, moet ik het doen. Als ik tien jaar wacht, ben ik te laat om het helder op te schrijven. Meer zo. De tijd dringt.” (P3)

4.4 Manieren voor het regelen van digitale nalatenschap

In deze paragraaf wordt beschreven hoe geïnterviewden ervoor (willen) zorgen dat nabestaanden toegang hebben tot hun digitale nalatenschap en op de hoogte zijn van wat ermee moet gebeuren. De categorie manier van regelen bestaat uit 4 codes: inloggegevens bijhouden, contactpersoon aangesteld, bedoeling vastgelegd en voorbereidende acties. Een aantal van deze codes heeft relaties met codes uit de categorie Eigenschappen, namelijk eigenaarschap, houdt van opruimen, uitzonderingspositie en verantwoordelijkheid (zie figuur 4). Zo zijn P2's voorkeur voor organiseren en afronden (vervat onder de code houdt van opruimen) en het belang dat ze hecht aan je verantwoordelijkheid nemen een motivator voor drie van de vier codes in deze categorie.

Figuur 4: netwerk categorie Manier van regelen en relaties met codes uit de categorie Eigenschappen

Voor veel geïnterviewden is het bijhouden van inloggegevens een belangrijke manier om toegang tot hun data te regelen. Deze overzichten worden zowel digitaal als in papieren vorm bewaard.

“Wachtwoorden en toegangscode worden op dit moment verder geïnventariseerd en in een computerbestand opgeslagen en deze worden om de 3 maanden bijgewerkt.” (P1) De administratie van deze inlogcodes is voor sommige geïnterviewden nog wel een uitdaging: “Dat lijstje moet ik elke keer opnieuw schrijven en dan weer doorkrassen enzovoort, dus dat wordt ook natuurlijk een gedoe, want je moet elke keer wachtwoorden wijzigen. En de twee factor autorisatie, dat gaat er natuurlijk ook niet aan meehelpen om als nabestaande er wat mee te doen.” (P5) Ook zorgen over toegankelijkheid kunnen meespelen: “Waar bewaar je de belangrijke dingen? Dat is ook wel iets om goed over na te denken, van tevoren. . . . Als ik die [codes] gewoon ergens op een heel makkelijk vindbaar plekje bewaar, dan kunnen ook mensen die er niks mee te maken hebben . . . die kunnen er dan ook heel makkelijk bij hè. . . . Bewaar je het op een minder makkelijke plek, ja, dan is het gevaar groot dat ze ‘t niet vinden. Dus hoe doe je dat op een goede manier?” (P5)

Een aantal geïnterviewden heeft de inloggegevens gedeeld met een partner of contactpersoon: “Hij heeft mijn wachtwoorden en m’n gebruikersnamen, dat soort dingen, dat hou ik bij. Nu ging ik op een grote reis naar . . . en dan actualiseer ik al die wachtwoorden even, dan kunnen ze het vinden als ik neerstort, en dan stuur ik ook een mailtje van ‘Jongens. Ik ben van dan tot dan weg. Daar ligt de boel en je weet het’.” (P2) In twee gevallen is deze contactpersoon iemand met expertise op het gebied van ICT en/of administratie met wie ze regelmatig contact hebben.

Naast het bijhouden van inloggegevens hebben verschillende geïnterviewden bepaald wat er met specifieke onderdelen van de digitale nalatenschap moet gebeuren of ze zijn van plan om dit te gaan doen: “Maar ik moet voor haar dus, behalve praktische dingen, gewoon ook opschrijven wat er allemaal met de diverse dingen moet”, aldus P4 die in deze context ook verwijst naar de invloed van diens uitzonderingspositie, namelijk het niet behoren tot de klasse van witte, heteroseksuele, hoogopgeleide cis-mannen. Ook over de toegang tot deze informatie hebben geïnterviewden zorgen: “Hoe organiseer je de dingen op een goede manier en ook hoe hou je het toegankelijk? Kijk, ik weet hoe het bij mijn spullen werkt. Moet ik dat dan helemaal gaan beschrijven zodat iemand anders dat dan óver kan nemen? Of niet?” (P5)

De laatste manier van regelen bestaat uit concrete acties die mensen doen, zoals ordenen, selecteren, duurzaam bewaren (zoals materiaal alvast onderbrengen bij een archiefinstelling, backups maken, publiceren op GitHub of content op een eigen server bewaren) en verwijderen. Zo zegt P4 over selecteren: “Eigenlijk houdt me dat voortdurend ook wel bezig, zo van: wat is belangrijk, wat is niet belangrijk?” In de woorden van P5: “Dus die voortgaande selectie, daar ben ik al wel langer mee bezig.” P6, voor wie eigenaarschap een belangrijke waarde is, heeft een aantal van zijn websites op GitHub gezet: “dus daar hebben meerdere mensen verschillende versies van. Dus . . . qua online digitale nalatenschap zit het daar wel goed mee.” In paragraaf 4.5 ga ik dieper in op inhoudelijke keuzeprocessen.

4.5 Keuzes

Tijdens het coderen werd duidelijk dat de keuzes die mensen maken/overwegen in drie categorieën uiteenvallen: bewaren (paragraaf 4.5.1), twijfel over óf en wát ze willen bewaren (paragraaf 4.5.2) en verwijderen (paragraaf 4.5.3), zie figuur 5. In de drie subparagrafen beschrijf ik wat de keuzes inhouden en welke factoren een rol spelen in het keuzeprocess. Dit kunnen redenen zijn die te maken hebben met aspecten van (onderdelen van de) digitale nalatenschap en persoonlijke kenmerken van geïnterviewden.^{7 8}

Figuur 5: categorie Keuzes met subcategorieën

4.5.1 Bewaren

De subcategorie bewaren bestaat allereerst uit de soort digitale content die mensen willen bewaren (wat). De redenen hebben te maken met het doel van het bewaren, namelijk delen, inhoud en vorm van de content, en de ontvangers. Hoewel de factoren in deze beschrijving uit elkaar zijn gehaald, interfereren ze regelmatig met elkaar. De subcategorie bewaren bestaat uit 5 codes (zie figuur 6), die hierna, met hun subcodes, omschreven worden.

Figuur 6: netwerk categorie Bewaren

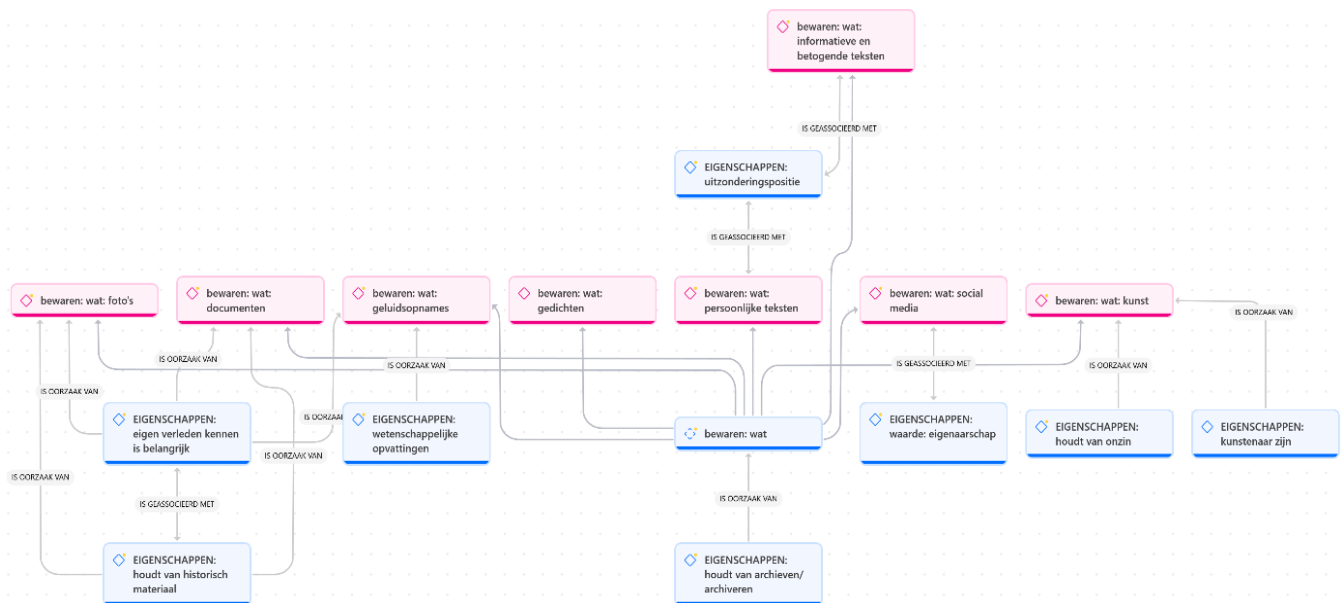
Bewaren: wat

Uit figuur 7 blijkt dat geïnterviewden verschillende soorten informatie willen bewaren. Het meest genoemd zijn foto's, de andere soorten zitten relatief dicht bij elkaar. Voorbeelden van informatieve en betogende teksten zijn artikelen, columns en essays. Onder persoonlijke teksten vallen brieven, memoires, autobiografie en dagboeken. Documenten zijn niet-zelfgeschreven teksten en hebben vaak te maken met administratieve zaken, zoals belastingen, maar ook historische objecten vallen hieronder, zoals geboorteaktes of trouwboekjes. Veel informatiedragers kunnen zowel digital born als gedigitaliseerd zijn.

⁷ Waar relevant zal ik netwerken opnemen.

⁸ Voor de leesbaarheid worden de kopjes **vetgedrukt** (bij codes) en *cursief* (bij subcodes) weergegeven.

Ongeacht de soort data geven verschillende geïnterviewden als verklaring dat ze van archieven/archiveren houden. Andere genoemde eigenschappen zijn gekoppeld aan een specifieke vorm van data en hebben te maken met een interesse, bijvoorbeeld in historisch materiaal, of beroep. Zo zegt P6 over een van zijn kunstprojecten dat hij dit gestart is voor de lol: “Er is al meer dan genoeg nut en dit is wel een heerlijk onzinnig idee. Dat maakt het waardevol voor mij.” Daarnaast noemt hij het ook “echt wel een interessant project. Niemand hééft er wat aan, maar op grote schaal is het toch ook wel een ding. Ja, het mag best wel gearchiveerd worden.” Hij doet ook moeite voor het bewaren: “Dus er is een back-up online en er is nog een back-up hier thuis van al die materialen.” P3 wil geluidsopnames bewaren die voor haar, als wetenschapper, relevant zijn.

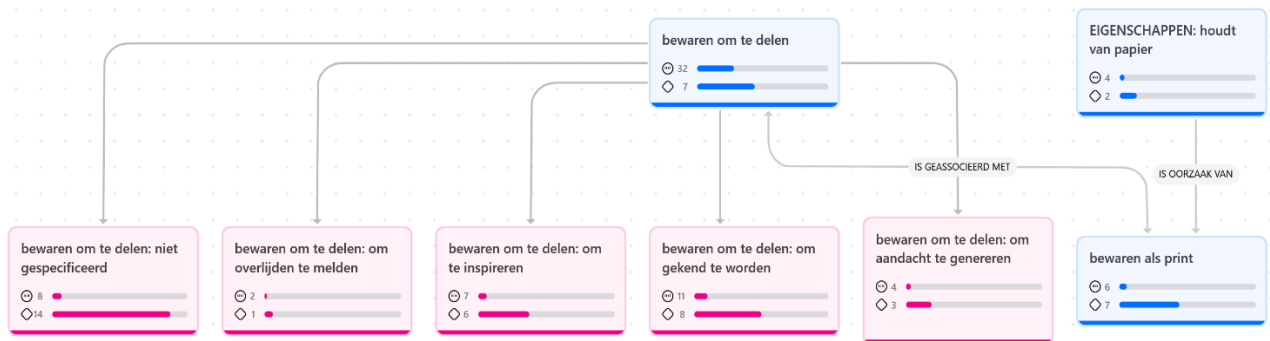

Figuur 7: netwerk code Bewaren: wat met gerelateerde codes uit de categorie Eigenschappen

Bewaren om te delen

Veel geïnterviewden willen (onderdelen van) hun digitale nalatenschap doorgeven aan huidige en volgende generaties, bijvoorbeeld in de vorm van een publicatie of fotoalbum of door onderbrengen bij een archief. Een aantal geïnterviewden heeft hierbij een sterke voorkeur voor een geprinte versie, omdat ze bijvoorbeeld van papier houden. Soms bestaan beide vormen naast elkaar, zoals bij P2 die haar persoonlijk verhaal (zie Bewaren vanwege inhoud) ook heeft geprint en voor wie het printen een associatie heeft met afsluiten: “Je kunt het vasthouden, hè. Het is voor mij nu een afgesloten onderwerp en ik vind het ook een soort rituele daad om het te printen. Dan is het geprint, dan is het klaar. . . . Hier [in de digitale versie] kan je altijd nog weer in werken, eventueel. Maar toch, ik zeg dat nu voor het eerst, het is een rituele daad.” Over een fysiek fotoboek zegt P5: “Een boekje, dat kun je gewoon in de kast zetten. Kun je af en toe nog eens eruit halen en dat is dan toegankelijker.”

Geïnterviewden geven verschillende redenen voor de wens tot delen: om aandacht te genereren, gekend te worden, het overlijden te melden en te inspireren. Deze motieven vormen, samen met delen - niet gespecificeerd, de 5 subcodes (zie figuur 8).

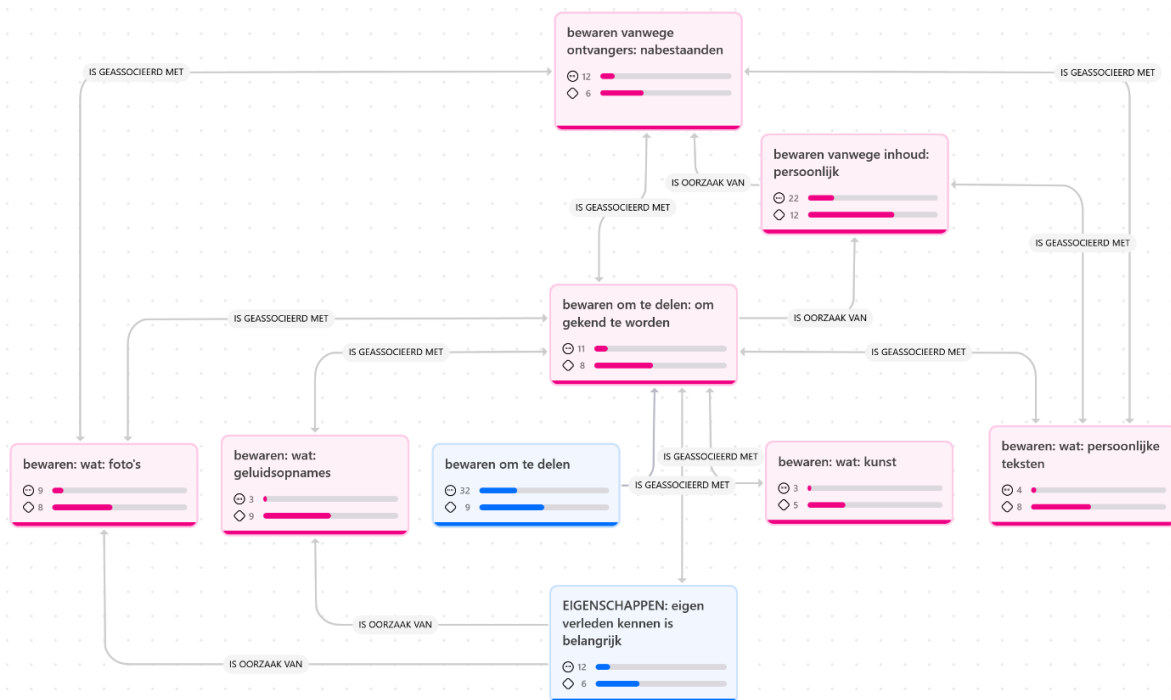
Figuur 8: netwerk code Bewaren om te delen met relaties

Delen om gekend te worden

Deze reden is door vier geïnterviewden genoemd en speelt bij vier soorten data een rol: foto's, geluidsopnames, kunst en persoonlijke teksten. De enige eigenschap die hier genoemd wordt, is het belang van het eigen verleden kennen (zie figuur 9).

Een geïnterviewde wil een persoonlijk verhaal uit haar leven delen met haar zus. "Je wilt toch blijkbaar, realiseer ik me nu, dat in ieder geval één ander zegt: so de knetter, wat kan dat lang doorwerken, zoiets. . . . Als [naam zus] dat ooit deelt met mijn broers en zussen misschien zeggen zij dan: o, goh, dat deed toch wel zeer bij haar, weet je wel, iets van empathie of zo." (P2) Hier is de inhoud medebepalend (zie verder onder het kopje Bewaren vanwege de inhoud) en spelen de ontvangers ook mee. Hetzelfde geldt voor P5 die het belangrijk vindt dat de foto's die hij door wil geven aan zijn kinderen iets zeggen over wie hij was: "Foto's waarop iets te zien is van mij. Dus dat hoeft niet bij wijze van spreken van alle uitjes te zijn die we ooit gedaan hebben, . . . maar gewoon iets waar ik zelf op sta, waarvan de kinderen dan denken: Dát was pa. . . . We zijn bijvoorbeeld met zijn drietjes naar [naam stad] geweest. . . . een plek waar we dan met z'n drietjes op de foto stonden, dat ze denken van: Toen investeerde pa in ons."

Overigens kan het kennen ook betrekking hebben op anderen. Zo vertelt P5 over een gedigitaliseerde opname van een kerkdienst waarin zijn opa ouderling van dienst is en een preek voorleest. "Na de preek lezen zingt opa veel harder mee met de psalm dan daarvoor. . . . Toen was de druk eraf. . . . Dus ja, hoe ís iemand en een nalatenschap kan daar iets over zeggen".

Figuur 9: netwerk Delen om gekend te worden met gerelateerde (sub)codes uit de categorieën Bewaren en Eigenschappen

Delen om te inspireren

Sommige geïnterviewden hopen dat hun nalatenschap anderen zal inspireren, zoals P7 die online kunst maakt: “Dus als ik dan kijk naar mijn digitale nalatenschap zou ik een soortgelijk iets wensen, waarbij een bepaalde ambiguïteit bestaat, van: wat bedoel je nou eigenlijk? . . . Dat je daarin een vraag stelt, die dan tot de verbeelding spreekt, zodat iemand daar ook mee aan de slag kan, dat die daar dan over na gaat denken, want dan leeft zo'n onderwerp voort. . . . Het is juist leuk als er een bepaalde vraag uit voortkomt. . . . En het mooiste zou zijn als dat dan aanzet tot handelen. . . . Ja, dat zou echt geniaal goed zijn. Dat is het hoogst haalbare.” Naast kunst en gedichten geldt de wens tot inspiratie voor informatieve en betogende teksten en documenten (in een digitale bewaardoos, zie Bewaren vanwege inhoud).

Delen om aandacht te genereren

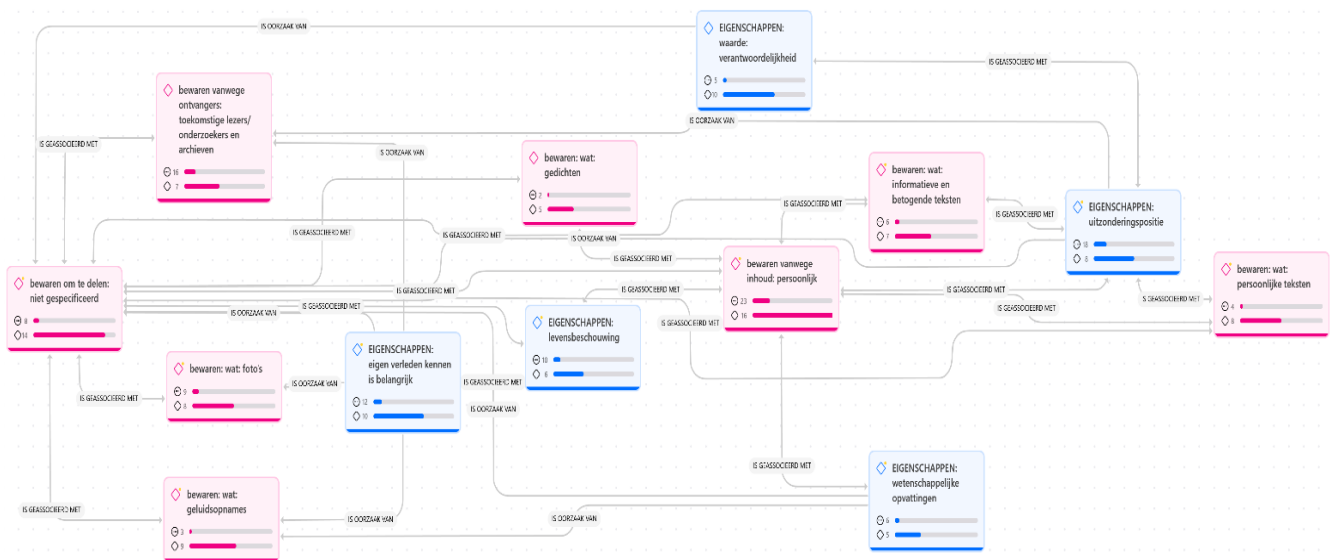
Ook hier speelt de inhoud een grote rol: die is zo belangrijk dat die gedeeld móet worden. “Er zit natuurlijk wel een idee achter: dat heel veel artikelen die geschreven zijn in de jaren [periode] enzovoort nog heel erg van tóepassing zijn. Al die [naam maatschappelijke en politieke beweging] issues, die zijn helemaal niet verouderd. Het gaat maar door.” P4 legt een relatie tussen de drive tot delen van die inhoud en diens uitzonderingspositie.

Delen om overlijden te melden

Twee geïnterviewden geven aan dat hun Facebook-account na overlijden nog een tijdje bewaren mogen worden, zodat dit medium gebruikt kan worden om het overlijden bekend te maken: “Dus als ik dood ben en de jongste zus leeft nog, . . . die moet dat effe op die pagina zetten.” (P2) Beide geïnterviewden houden van opruimen en afronden.

Delen - niet gespecificeerd

Deze code is gebruikt voor interviewfragmenten waaruit een wens tot delen blijkt, maar zonder concrete uitwerking. Wel is er een relatie met de inhoud: die is persoonlijk en zijn er beoogde ontvangers, namelijk toekomstige lezers/onderzoekers en archieven. Delen - niet gespecificeerd geldt voor verschillende soorten content, zie figuur 10. De betrokken eigenschappen zijn: eigen verleden kennis is belangrijk, levensbeschouwing, uitzonderingspositie, verantwoordelijkheid en wetenschappelijke opvattingen.

Figuur 10: netwerk Delen - niet gespecificeerd met gerelateerde (sub)codes uit de categorie Bewaren en Eigenschappen

Bewaren vanwege ontvangers

Deze code impliceert vanzelfsprekend doorgeven en vaak is er ook een duidelijke relatie met de inhoud, maar de nadruk ligt hier op degene(n) voor wie de nalatenschap bedoeld is. Enkele reacties die de erflater verwacht, heb ik expliciet gemaakt, omdat ze een belangrijk onderdeel leken van de overwegingen van de geïnterviewden. De meest genoemde beoogde ontvangers zijn nabestaanden en toekomstige lezers en archieven/archiefraadplegers en in een geval deelnemers aan wetenschappelijk onderzoek en/of hun nabestaanden. Wat ik hieronder beschrijf, is terug te zien in figuur 11.

Nabestaanden

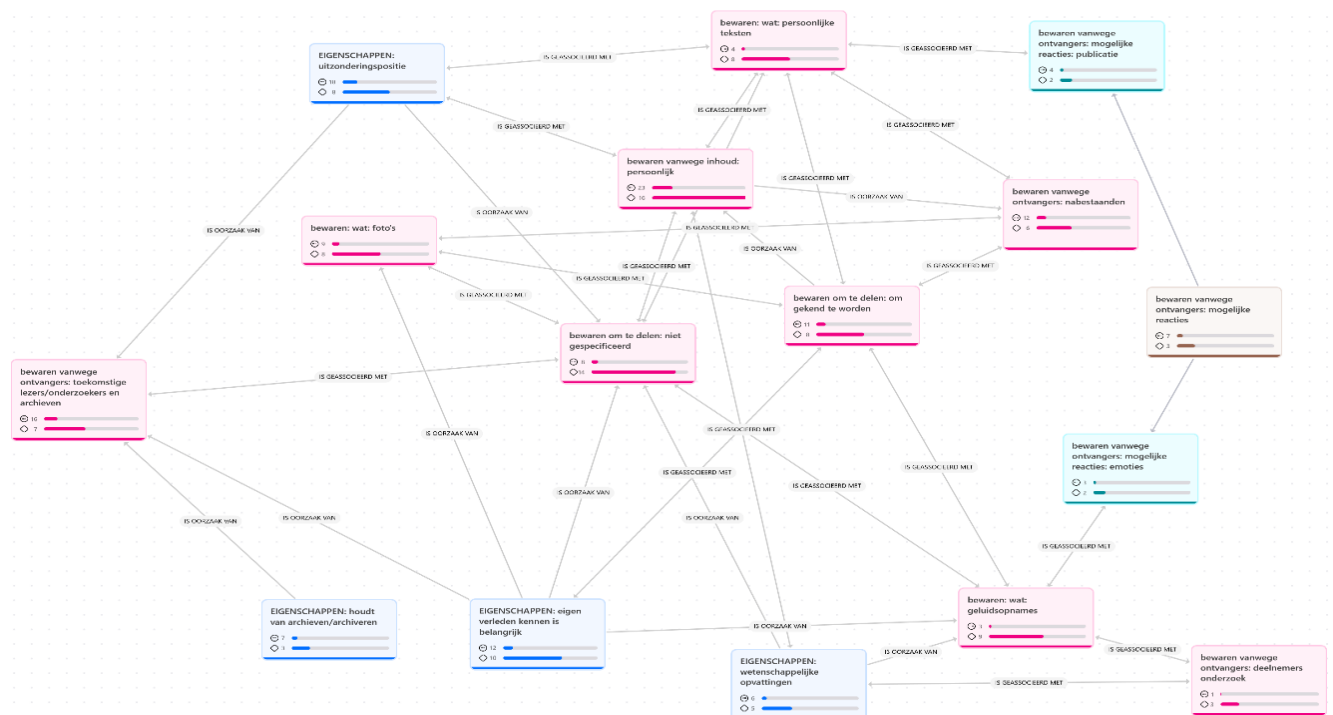
Soms zijn geïnterviewden heel uitgesproken over de beoogde nabestaanden. Als P5 nadenkt over de bestemming van zijn foto's: "Ja, dan staan mijn kinderen toch op 1." P2 heeft een specifieke bestemming voor een persoonlijk verhaal over een gebeurtenis uit haar leven die veel impact heeft gehad: "Ik weet toen dat ik ermee bezig was, dat ik dacht: Ik zou wel willen dat [naam zus] dat weet. Later, weet je wel, als ik er niet meer ben." De zus is vervolgens vrij wat ze met het verhaal wil doen, maar het is in eerste instantie voor haar bestemd: "Dat moet naar [naam zus] en niet naar iemand anders. En als [naam zus] het met mijn broers en zussen deelt, moet zij helemaal zelf weten. Maar ik zeg: het is voor [naam zus]." (P2) Ook de reisverhalen van P2, als tekst aanwezig op de computer én gepubliceerd in een besloten groep op Facebook, zijn voor dezelfde zus bestemd.

Toekomstige lezers/onderzoekers en archieven

Verschillende geïnterviewden denken aan (bezoekers van) archiefinstellingen, historici of andere belangstellenden als ontvangers van de nalatenschap, zoals P4: “Mensen hebben het meestal over nalatenschap en dan in verband met de kinderen. Ik heb geen kinderen. . . . Ik heb mijn eigen familie en ik heb een chosen family. . . . Maar ik vind altijd dat... ook iets doen voor het nageslacht, dus die website of die artikelen of dat beheren van mijn eigen nalatenschap . . . heeft ook te maken met dat je inderdaad dingen wil délen. Ook al heb je geen kinderen. Dan werk je nog door de generaties heen”, waarbij P4 ook weer verwijst naar diens uitzonderingspositie. De gesprekspartners die deze optie noemen, geven als toelichting dat ze van archieven/archiveren houden en/of het belangrijk vinden om kennis van het eigen verleden te hebben.

Deelnemers onderzoek

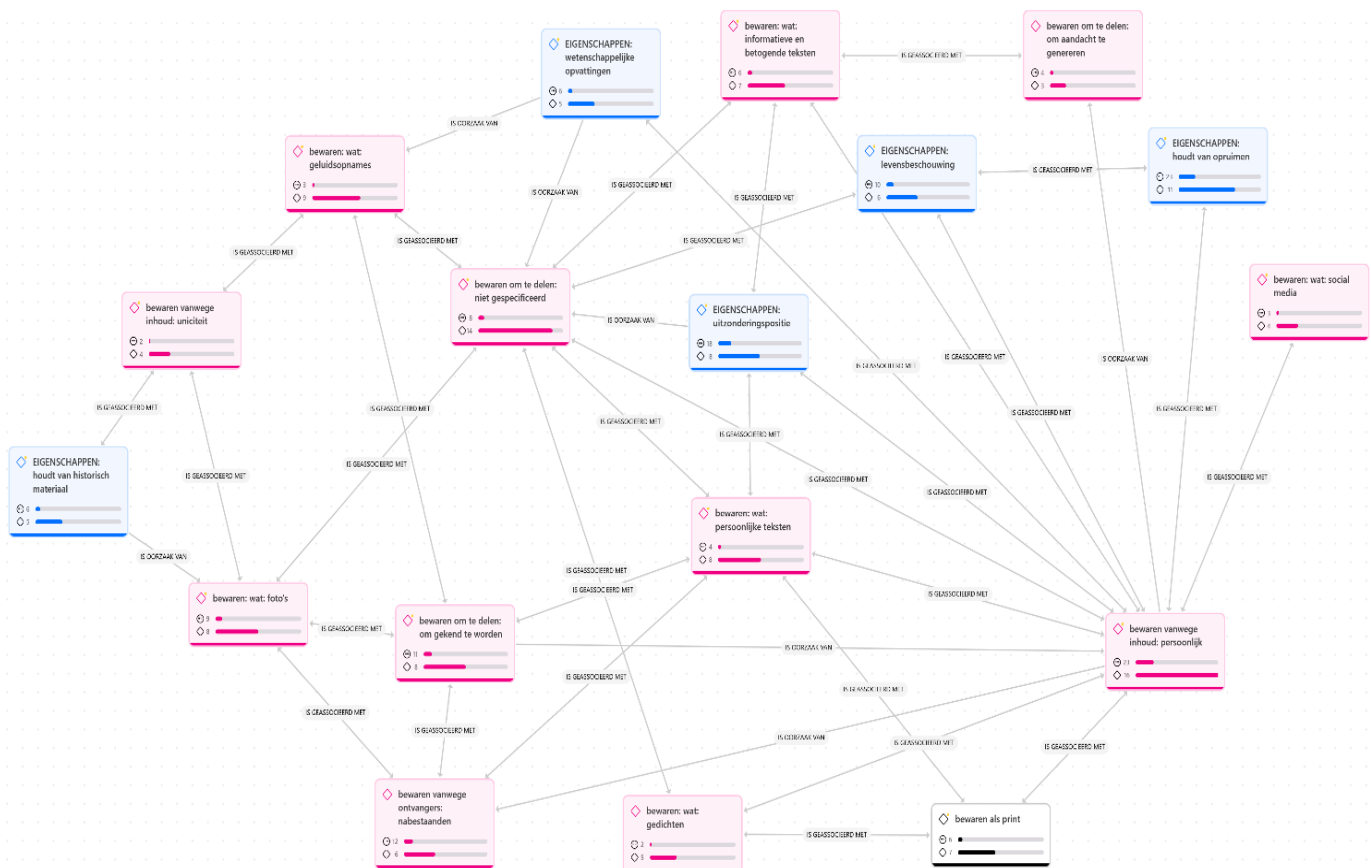
Een geïnterviewde die veel wetenschappelijk onderzoek heeft gedaan, overweegt om de opnames van gesprekken terug te geven aan de gesprekspartners en/of hun nabestaanden. “Omdat ik bezig ben met een publicatie die over een gedeelte van het werk gaat, kwam ik ook zelf op het idee, omdat gedigitaliseerde interviews betekent dat ik de verhalen van mensen die ik destijds heb gekregen, dat ik die ook terug kan geven of terug kan geven aan de nabestaanden. . . . Die zouden dan van hun oma of moeder de stemmen weer kunnen horen. Dus dat is ook een idee. Om die reden, dacht ik, is het belangrijk om het te digitaliseren. Dus het is een verdere verspreiding van de nalatenschap.” (P3) Er zitten verschillende kanten aan het besluitvormingsproces. Enerzijds is er de hoop “dat die mensen er gelukkig mee zijn. . . . Dat mensen blij zijn dat ze iets uit het verleden hebben”. Anderzijds is het afwachten, want “iedereen reageert verschillend. Je kunt niet van tevoren bedenken hoe iemand gaat reageren op een gift uit het verleden. . . . Ze kunnen boos op me zijn, zo van, dat ik dat allemaal heb bewaard of dat ik wél toegang had gekregen tot die moeder en zij niet.” (P3) Het teruggeven past bij haar wetenschappelijke opvatting dat het verhaal gezamenlijk gemaakt is: “Je maakt als het ware samen een stukje geschiedenis.”

Figuur 11: netwerk code Bewaren vanwege ontvangers met gerelateerde (sub)codes uit de categorieën Bewaren en Eigenschappen

Bewaren vanwege inhoud

De inhoud van de digitale informatie is bepalend voor de beslissing om te bewaren en vaak ook te delen. De inhoud is van betekenis voor de geïnterviewde, omdat deze persoonlijk is en/of uniek. Dit vormen de twee subcodes. Daarnaast speelt een aantal eigenschappen mee: houdt van opruimen (in dit geval met name afronden), houdt van historisch materiaal, levensbeschouwing, uitzonderingspositie en wetenschappelijke opvattingen (zie figuur 12).

Figuur 12: netwerk code Bewaren vanwege inhoud met gerelateerde (sub)codes uit de categorieën Bewaren en Eigenschappen

Persoonlijk

De subcode persoonlijk heeft betrekking op een persoon: diens leven, relaties, interesses, overtuigingen, gemaakte keuzes, et cetera. Het eerdergenoemde persoonlijke verhaal van P2 “is de ondertoon van mijn leven geweest. (...) Het verkláart gewoon iets in mijn leven. Het is gewoon een oude liefde, fout afgelopen, altijd zeer gedaan, maar intussen wel gewoon door geleefd, nieuwe liefdes gehad, enzovoort. (...) Het is geen groot geheim, maar het is kwetsbaar”, vandaar dat P2 juist voor dit onderdeel van haar digitale nalatenschap een speciale ontvanger heeft bepaald. In een uitzonderingspositie zitten, speelt ook mee: het maakt de ervaring persoonlijk en verklaart mede een verlangen naar enige empathie. “De eerste homoseksuele ervaring, eerste relatie en dan die hele nasleep daarna. . . . Ik was echt helemaal in die hetero stroom opgevoed, hele grote familie kom ik

uit. . . Iedereen trouwde maar en kreeg kinderen. . . Ik kwam uit een gereformeerd milieu, een vrij eenzijdige stroom eigenlijk.” De behoefte om dit persoonlijke verhaal vast te leggen, had ook te maken met haar voorkeur voor ordenen en afsluiten. Het ermee bezig zijn en erop terugkijken, bracht P2 tot de conclusie dat ze -desondanks- een goed leven heeft geleid: “Dit is al die tijd met mij meegereisd maar intussen ook andere dingen gedaan. Dus ik kijk er goed op terug.”

Terugkijken op het leven speelt ook een rol in de overwegingen van P1 om het eigen levensverhaal vast te leggen en te bewaren: “Wat en hoe waren mijn eigen keuzes in dit leven? (...) Een gedegen terugblik” zou kunnen “bijdragen om de grote overgang naar de andere wereld in aanvaarding voor te bereiden.” Voor P1 is het belangrijk “om rust te hebben bij de overgang en deze zo goed mogelijk te mogen meemaken.”

Naast de eerdergenoemde overwegingen in het besluitvormingsproces van P3 over de omgang met de geluidsopnames in het kader van wetenschappelijk onderzoek (zie onder Bewaren vanwege de ontvangers) is de inhoud van de gesprekken een motief voor het willen bewaren. Die is persoonlijk, vanwege de persoonlijke verhalen én omdat ze iets zeggen over P3 zelf: “Ze vertegenwoordigen natuurlijk de mensen. Ze vertegenwoordigen een tijdsbeeld. Ze zijn getuigen van mijn werk en mijn belangstelling uit die tijd. Ik denk dat dat het vooral is. Ze laten mijn belangstelling horen.” P3 wil zorgvuldig met de geluidsopnames omgaan: “Het zijn ervaringen van mensen en daar ga ik dan niet zo licht mee om.” Dit sluit aan bij haar wetenschappelijke opvattingen.

P5 speelt met het idee van een digitale bewaardoos waarin hij bijvoorbeeld artikelen bewaart over bepaalde gebeurtenissen of personen die een rol in zijn leven gespeeld hebben, vanuit de gedachte: “dat heb ik meegemaakt; dat zijn de personen die mij ook gevormd hebben”.

Uniciteit

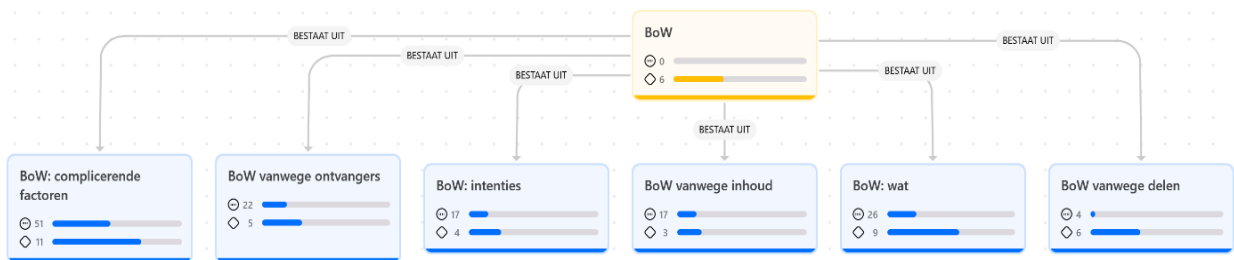
De mate waarin informatie uniek is, kan een argument zijn voor het bewaren. P5 wil mede daarom foto's van zijn voorouders bewaren: “Die zijn natuurlijk veel zeldzamer dan dat bij ons een foto is natuurlijk.” Dit raakt ook aan zijn interesse in historisch materiaal. Bij P3 is uniciteit ook een reden om de geluidsopnames met verhalen van gesprekspartners te bewaren. In de periode dat zij de interviews hield, was het gespreksonderwerp relatief nieuw.

Bewaren vanwege de vorm

De vorm van digitale content is door een geïnterviewde genoemd als factor in het bewaren. “Omdat je het nu eenmaal kúnt bewaren bewaar ik het. Ik heb natuurlijk ook in mijn dagelijks leven heel veel dingen gedaan. Dat bewaar ik niet. Kan niet. (...) Elk gesprekje wat ik met de burens hebt gehad, kan ik niet bewaren. En elk gesprekje wat ik online heb gehad, heb ik wél bewaard.” (P6)

4.5.2 Bewaren of verwijderen^{9 10}

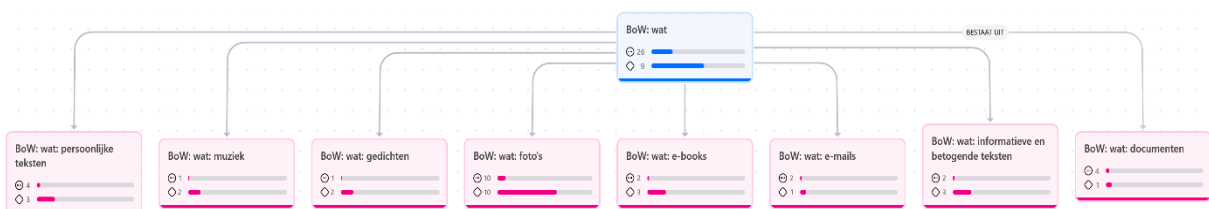
Deze subcategorie is bedoeld voor besluitvorming in ontwikkeling: geïnterviewden weten nog niet of ze digitale content willen bewaren en zo ja, welke. In deze paragraaf beschrijf ik de soort content waarover geïnterviewden twijfelen (code BoW: wat) en waarom. Naast de in 4.5.1 genoemde redenen delen, ontvangers en inhoud wordt aandacht besteed aan overwegingen die het keuzeproces bemoeilijken: de complicerende factoren. Ik heb deze opgenomen in de beschrijving van de resultaten, omdat ze mogelijk een relatie hebben met betekenisgeving. De meeste citaten uit de subcategorie BoW vallen onder de code complicerende factoren. De keuzes die gesprekspartners overwegen, heb ik gelabeld als intenties, omdat ze nog geen beslissing genomen hebben. Al deze aspecten zijn weergegeven in figuur 13.

Figuur 13: netwerk categorie BoW

BoW: wat

Onder 'wat' wordt verstaan de soort informatie waarover geïnterviewden twijfelen.¹¹ Uit figuur 14 blijkt dat foto's de meeste vragen oproepen. Informatiedragers die niet genoemd zijn in de categorie Bewaren, maar hier wel zijn e-books, e-mails en muziek. Voor deze content lijkt een keuze tot bewaren óf verwijderen niet (direct) duidelijk.

Figuur 14: netwerk code BoW: wat

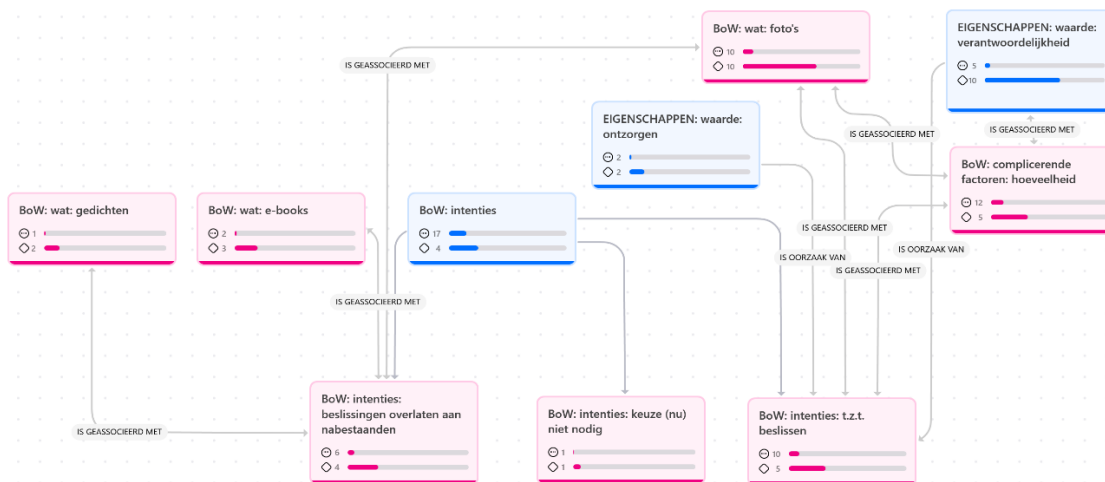
BoW: intenties

De genoemde intenties kunnen verdeeld worden in drie subcodes: beslissingen overlaten aan nabestaanden, keuze (nu) niet nodig en -de meest genoemde- te zijner tijd beslissen. De soort informatie waarvoor deze intenties geëxpliciteerd worden, zijn e-books, foto's en gedichten; de genoemde eigenschappen: ontzorgen en verantwoordelijkheid nemen. Deze (sub)codes zijn weergegeven in figuur 15.

⁹ In het vervolg afgekort als BoW.

¹⁰ Zie voor een toelichting bij de formulering paragraaf 3.4.

¹¹ Zie voor een toelichting bij de verschillende soorten paragraaf 4.5.1.

Figuur 15: netwerk code BoW: intenties met gerelateerde (sub)codes BoW: wat, BoW: complicerende factoren en uit de categorie Eigenschappen

Te zijner tijd beslissen

De geïnterviewden denken of hopen zelf een beslissing te nemen, maar stellen die nog uit. “We zoeken het later uit denk ik zo. Dat is een beetje de conclusie.” (P3) “Ja, nou, ik hoop dat het me gegeven is om mijn computer goed leeg te maken als ik weet dat ik kom te overlijden.” (P8) Er kunnen allerlei redenen zijn waarom geïnterviewden nu (nog) geen besluit (kunnen) nemen. Zo heeft P4 de nalatenschap van haar overleden partner uit moeten zoeken, waardoor ze weet hoeveel werk het kan zijn. “Maar ja, ik moet natuurlijk ook niet te lang wachten of een tijdelijke beslissing nemen omdat ik degene die mijn nalatenschap beheert niet met allerlei dilemma's wil opzadelen. Kijk, een nalatenschap verzorgen of afhandelen is al werk genoeg dus ik ben me er wel heel erg altijd van bewust hoor.” Voor P4 is het belangrijk om diens nabestaanden te ontzorgen en zelf verantwoordelijkheid te nemen.

Beslissingen overlaten aan nabestaanden

“Die foto's kunnen weg. . . dat zijn vaak leuke plaatjes of leuke teksten, maar dat is voor een ander helemaal niet relevant volgens mij. Dus die mogen weg, maar ze [broers en zussen] mogen er zelf over beslissen.” (P2)

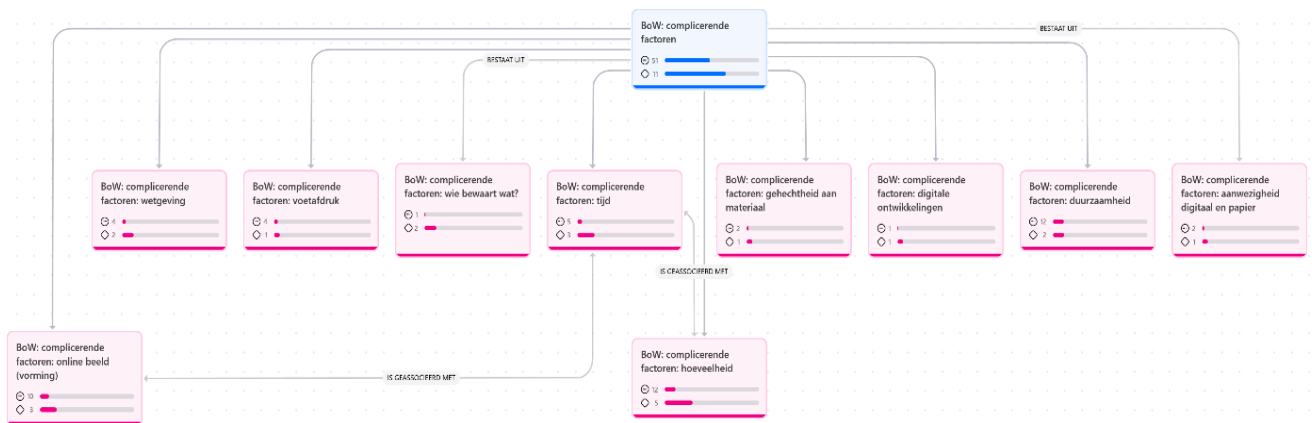
Keuze (nu) niet nodig

Een geïnterviewde verwacht dat een beslissing nemen niet nodig is, omdat de technologie voor oplossingen gaat zorgen: “Ik denk dat het tegen de tijd dat ik wil overlijden, laat ik het zo even uitdrukken, dan is dat allemaal al geregeld. . . Dan druk je op een knop en . . . dan ben ik digitaal overleden.” (P7)

BoW: complicerende factoren

Geïnterviewden noemen verschillende factoren die het nemen van een beslissing beïnvloeden (zie figuur 16).¹²

¹² De subcodes worden *cursief* weergegeven in de lopende tekst.

Figuur 16: netwerk code BoW: complicerende factoren

De *hoeveelheid* digitaal materiaal maakt het moeilijk om te selecteren te maken, vooral in relatie tot foto's en vaak in combinatie met de factor *tijd*.

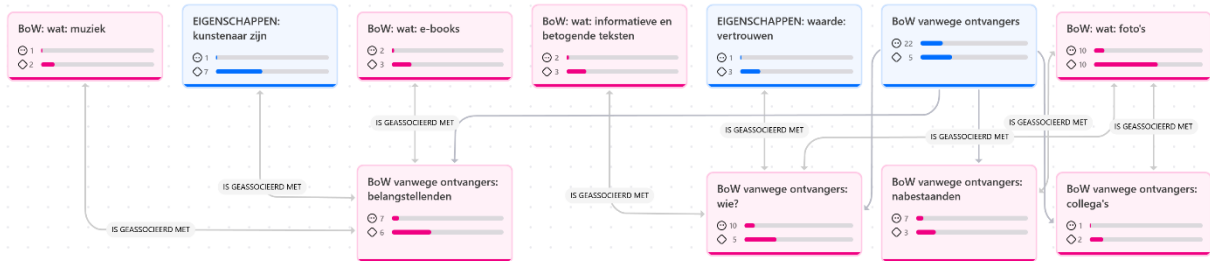
Duurzaamheid is een andere veel voorkomende factor. Geïnterviewden maken zich zorgen over de houdbaarheid van digitale data op de langere termijn. Omdat zowel hardware als software continu veranderen, kunnen digitale gegevens snel onbruikbaar worden. "Nou ja, ik heb me daar wel druk over gemaakt of mee beziggehouden, maar dat is iets wat ik niet kan oplossen. Ik zet dingen op harde schijven, harde schijven blijken niet voor eeuwig houdbaar te zijn en ik heb geen zin, eerlijk gezegd, om de hele tijd dan back-ups van back-ups te maken, om er maar zeker van te zijn dat het blijft bestaan." (P6). Een van de manieren waarop deze geïnterviewde hiermee omgaat, is open source software zoals GitHub gebruiken: "Je kan daar iets kopiëren en dan heb je het. En ook als die ander het dan weggooit dan is er het nog wel, want jij hebt een kopie daarvan. Dat zijn . . . meer gedistribueerde manieren om ervoor te zorgen dat dingen blijven bestaan."

Een derde factor die met name speelt voor geïnterviewden die digitale content publiceren, is *online beeldvorming* en de impact daarvan. Zeker voor een kunstenaar kan dit belangrijk zijn: "Alle uitingen die ik doe, blijven op het internet staan. Heel lang. Dus het is ook zaak om daar op een bepaalde manier verantwoordelijkheid voor te nemen om dat gewoon goed neer te zetten. En het is heel moeilijk om dat te onderhouden, als je leeft. Als je doodgaat dan blijft het bevroren. Dus ja, daar moet je op een bepaalde manier een standpunt over innemen voordat je komt te overlijden." (P7)

Dan zijn er nog factoren die soms genoemd worden. Zo vragen enkele geïnterviewden zich af wat de ecologische *voetafdruk* is van het bewaren van data, en hoe het zit met *wetgeving* over eigenaarschap van data: "Als iets gezamenlijk gemaakt is van wie het is." (P3) *Digitale ontwikkelingen* kunnen een uitdaging zijn: "Je kan het niet bijhouden dus hoe kun je dan je digitale nalatenschap regelen?" (P7) Een geïnterviewde constateert een zekere gehechtheid aan de data: "Ik heb het gewoon nog niet weggedaan omdat ik er op de een of andere manier toch aan gehecht ben." (P8) Voor P4 is de *aanwezigheid van papieren en digitale content* een punt: "Het is lastig, omdat je die twee vormen hebt: digitaal en print." Tenslotte speelt soms de vraag *wie bewaart wat?* bijvoorbeeld bij e-mailcorrespondentie.

BoW vanwege ontvangers

Deze code impliceert delen en soms een relatie met de inhoud, maar de nadruk ligt hier op de mogelijke ontvanger(s). Genoemd zijn nabestaanden, belangstellenden en collega's. Onduidelijkheid over wie geïnteresseerd zou kunnen zijn, komt het meest voor. Deze vier groepen vormen de subcodes, zie figuur 17.

Figuur 17: netwerk code BoW vanwege ontvangers en gerelateerde codes BoW: wat en uit de categorie Eigenschappen

Onduidelijkheid over *wie* een ontvanger is of kan zijn, heeft invloed op de beslissing om iets al dan niet te bewaren. “Ik heb van alles geschreven en ontwikkeld en verzameld waar ik aan gehecht ben. Ik zou kunnen nadenken of ik daar iemand een plezier mee doe. . . . Wie wil dat nog zien?” zo vraagt P8 zich af. “Ja, dat vind ik nog ingewikkelder, ook omdat ik geen kinderen heb, weet je wel. Wie is er nou geïnteresseerd in al die foto's?” (P4)

P3 heeft niet direct behoefte om haar werk door te geven: “Ik heb niet zoveel vertrouwen in de mensheid. Dus ik denk ook: ze zoeken het maar uit.” De waarde vertrouwen speelt ook mee in haar overweging om geluidsopnames voorsnog niet naar een archiefinstelling te brengen. “Op dit moment wil ik dat er op een bepaalde manier met de bandjes omgegaan wordt en heb ik nog niet het vertrouwen in een archief of ken ik geen archief waarin ik vertrouwen heb. . . . De stukken die ik schrijf, daar kunnen mensen niet uit opmaken wie het heeft verteld. En, ja, het was een periode dat mensen dat ook niet wilden. Ze wilden dat zelf niet, bekend worden. En daar houd ik me aan”. (P3)

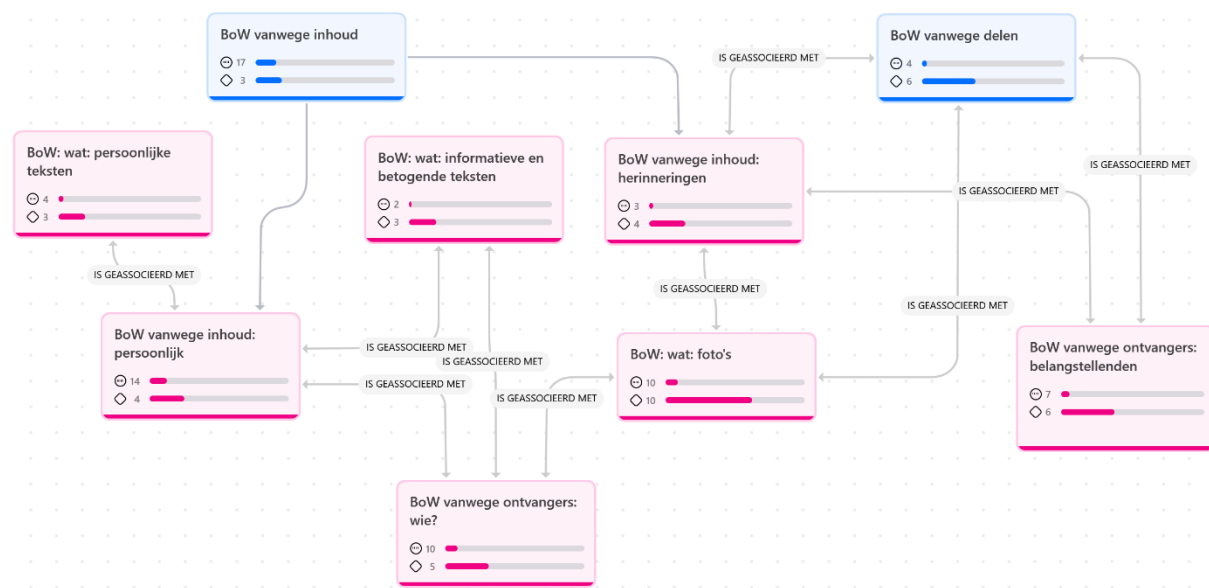
Ook als de beoogde ontvanger wel duidelijk is, kunnen mensen zich afvragen wat ze met hun digitale content willen. Over haar *nabestaanden* zegt P4: “Ze gaan niet zeggen van: nou we gaan kijken wat we echt willen bewaren en de rest flikkeren we weg. Of liefdevol weggooien. Dus als ik zeg van: nou jullie krijgen 5000 foto's uit mijn nalatenschap, omdat jullie zo van mij houden, dan gebeurt er gewoon niks mee. Ik weet niet wat ik ermee moet doen. Misschien echt zeggen van: nou weet je, behalve wat ik er uithaal aan opmerkelijks, gooi alles maar weg.” De hoeveelheid materiaal speelt hier ook mee, net als bij P5: “Ja, nu kom je om in de foto's. Wil ik dat mijn kinderen al mijn foto's zien? Niet dat ik zoveel bijzondere foto's hebben, maar ja, dat is voor hen zonder betekenis.”

Behalve nabestaanden worden mogelijke *belangstellenden* regelmatig genoemd. “Ik heb een grote collectie digitale muziek. Die zou interessant kunnen zijn voor mijn dochter... of voor eigenlijk iedereen die geïnteresseerd is in muziek is dat een interessante collectie.” (P6) Voor P5 zijn *collega's* mogelijke ontvangers: “Kijk mijn werkfoto's, daar kunnen mijn collega's zo inkijken bij wijze van spreken, die zijn voor mijn familie wat minder interessant. (...) Dus, zo probeer ik inderdaad wel

keuzes te maken van: wat is voor wie interessant of voor wiens ogen wil ik, zou ik dat willen openbaar maken”.

BoW vanwege inhoud

De betekenis van de inhoud is bepalend in de overweging om al dan niet te bewaren en valt uiteen in twee subcodes: het persoonlijke karakter en herinneringen. Geïnterviewden twijfelen het meest over foto's en in enkele gevallen over persoonlijke en informatieve en betogende teksten. De vraag wie geïnteresseerd zal zijn, komt ook hier terug (zie figuur 18).

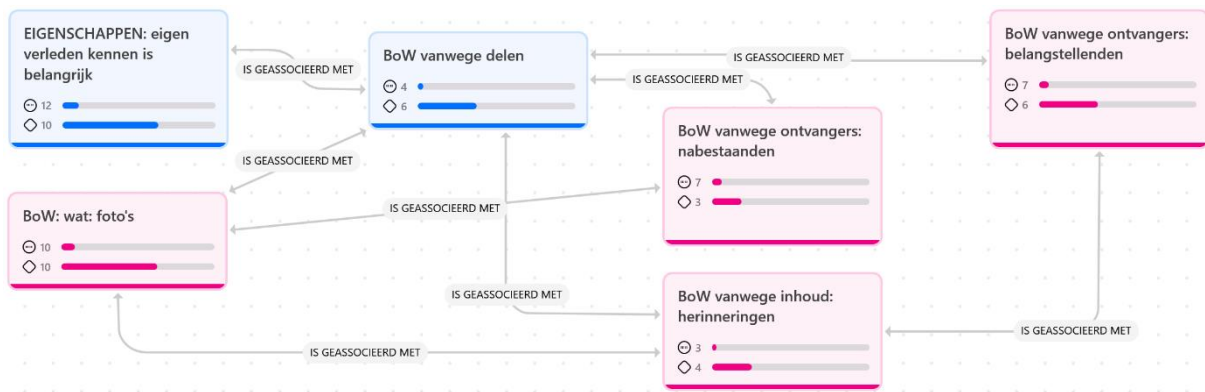
Figuur 18: netwerk code BoW vanwege inhoud en gerelateerde codes BoW: wat, BoW vanwege delen en BoW vanwege ontvangers

De *persoonlijke* aard van digitale content komt bijvoorbeeld terug in dit citaat over dagboeken: “Daarin schrijf je ook vaak je verdriet of je ellende op.” (P4) Daarnaast wordt het belang van *herinneringen* aangegeven: “Ik denk er nog weleens over om een stamboom fotoboek te maken. Met wat herinneringen die ik dan natuurlijk belangrijk vind, maar die misschien de neven en nichten ook wel belangrijk vinden om door te geven.” Hier verwijst P5 naar mogelijke belangstellenden en delen. Dit is meteen een bruggetje naar de laatste reden in deze subcategorie, namelijk BoW vanwege delen.

BoW vanwege delen

Bij deze code staan overwegingen rondom delen centraal, waarbij de koppeling met ontvangers en inhoud ook terugkomt, zoals blijkt uit dit citaat: “Ik denk dat ik dat voor mezelf ook nog een keer ga doen. Gewoon een fotoboek maken over je levensloop. Maar dat is dan als het ware wel eigenlijk pas mogelijk als ik al mijn foto's uitgezocht heb hè. Dus dat je dan echt als het ware kijkt van: nu ga je keuzes maken: wat wil je bewaren en wat wil je niet bewaren? En dan houd je, zeg maar, een beetje het formaat van: welke foto wil je op je kist hebben staan, bij wijze van spreken. Maar welke foto's wil je dan in dat fotoboek hebben wat dan je levensloop vertelt? . . . Ja, eigenlijk dat je dus nadenkt over de erfenis die je nalaat, dus je mijlpalen in het leven, wat heb je gedaan? Het kan natuurlijk een

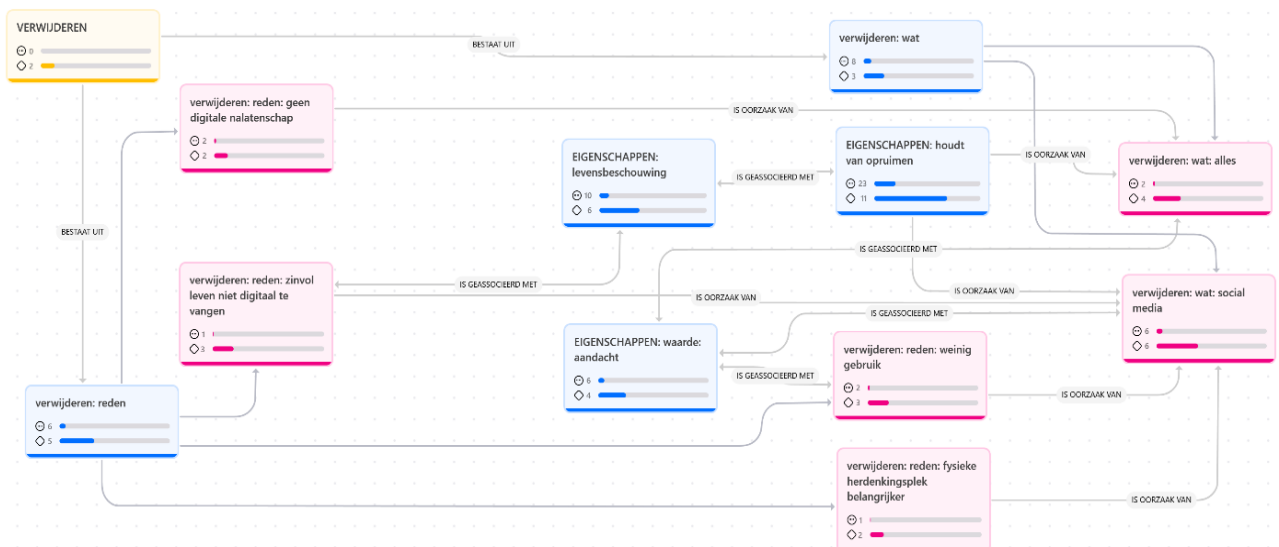
fotoboek met kleine stukjes tekst wezen. Welk verhaal wil je nou dat er verteld wordt over je eigen leven?” (P5) Het beoogde fotoboek “hoeft dan wat mij betreft niet online. Eventueel een video zou nog kunnen. Maar dan wel voor een beperkte kring. Dus echt voor je eigen familie of naaste vrienden. Maar niet een online herdenkingspunt. Alsof je een mausoleum voor jezelf opricht. Nee, daar ben ik dan weer iets te... Ja, ik kom uit een bepaalde familie, hè?” Hier verwijst P5 naar je eigen verleden kennen waardoor je jezelf beter leert begrijpen. Wat hier beschreven wordt, is terug te zien in figuur 19.

Figuur 19: netwerk code BoW vanwege delen en gerelateerde codes BoW: wat, BoW vanwege inhoud, BoW vanwege ontvangers en uit de categorie Eigenschappen

4.5.3 Verwijderen

Vier geïnterviewden doen uitspraken over het verwijderen van (onderdelen van) de digitale nalatenschap. Deze categorie bevat veruit de minste fragmenten. De twee codes hebben betrekking op de aard van de digitale content (verwijderen: wat) en de reden voor verwijderen. De genoemde eigenschappen zijn aandacht, houdt van opruimen en levensbeschouwing (zie figuur 20).

Figuur 20: netwerk categorie Verwijderen met relaties uit de categorie Eigenschappen

Verwijderen: wat

Twee geïnterviewden geven aan dat na afhandeling van administratieve zaken *alles* verwijderd moet worden: “om uiteindelijk geen digitale nalatenschap meer te hebben en alles weg te laten doen”. (P1) “En dan de computer leegmaken en naar de kringloop of weet ik veel waar.” (P2) Alles verwijderen impliceert ook *social media*: “Ik zou tegen mijn zusje zeggen: dan moet je Facebook afsluiten en op enig moment ook onzichtbaar maken, doe maar helemaal weg dan.” Twee andere geïnterviewden spreken ook uit dat ze een of meer van hun *social media* willen verwijderen: “WhatsApp, Signal en Telegram: opheffen. En Instagram, waar ik ook nooit wat opzet, maar af en toe eens op kijk: opheffen.” (P8)

Verwijderen: reden

P1, die *alles* wil laten verwijderen, ziet geen reden voor bewaren. Ze geeft aan dat ze niet van “de vluchtigheid van de . . . digitale wereld” houdt. “Er is voor mij een verschil in aandacht bij het lezen van een boek of het scrollen door een digitale erfenis”. Aandacht wordt ook genoemd door P8. Ze gebruikt haar accounts weinig, wat onder andere te maken heeft met haar levensbeschouwing van aandacht geven en loslaten: “Ik probeer bewust te kiezen waar ik aandacht aan geef. En als je naar sociale media kijkt . . . je kan je hele dag wel gevuld laten worden met informatie en dingen die je aandacht vragen, en dat wil ik niet. Ik wil zelf bepalen waar ik aandacht aan geef, heel bewust.” Het voornemen tot opheffen van haar *social media* accounts motiveert ze met: “Gewoon je dingen opruimen. Na het eten afwassen. Dat is mijn levensfilosofie. . . . Ik wil toch wel, als ik doodga alles schoon achterlaten. Niet allerlei gedoe achterlaten waar mensen toch niks aan hebben.” Ook P2 motiveert haar wens tot *alles* verwijderen vanuit haar voorkeur voor opruimen en afronden: “Symbolisch vind ik dat ook een dingetje van afsluiten, onzichtbaar worden, nadat alles gewoon goed verwerkt is, en dan is het klaar.”

In tegenstelling tot de geïnterviewden die hun *social media* accounts willen verwijderen, is P5 relatief actief op social media. Zijn Facebook-profiel bevat ook wel persoonlijker informatie. Hij is het minst uitgesproken over verwijderen. Zijn account mag weg, omdat hij meer waarde hecht aan een fysieke herdenkingsplek en een zinvol leven minder met een digitaal account associeert: “Als er dan een plekje is, dan leggen ze maar een bloemetje bij m’n graf. Ja, daar merk ik toch niks meer van hè. Maar wat ik wel hoop is dat ik van betekenis ben geweest. Dat is eigenlijk ook wel mijn credo, zeg maar. Als ik nu van betekenis kan zijn, dan voel ik me, dan is mijn leven zinvol. En, ja, dat is niet zo in iets digitaals te vangen. Dus in die zin denk ik niet dat mijn Facebook-pagina nog bewaard hoeft te blijven.” Van betekenis zijn houdt voor hem onder meer in: aandacht hebben voor de mensen op zijn werk, een luisterend oor bieden, zoeken naar oplossingen, er zijn als het nodig is, zowel bij praktische gebeurtenissen als bij vreugde of verdriet. Naar zijn kinderen toe betekent dat in de leeftijdsfase waarin ze zitten: verantwoordelijkheid geven, adviseren, ze vertrouwen dat ze de juiste keuzes voor zichzelf maken.

5. Conclusie en discussie

Eerst wordt antwoord gegeven op de vraagstelling van deze scriptie (5.1). Daarna verbind ik een aantal resultaten van het empirisch onderzoek met de theorie en literatuur (5.2). Dan volgen een bespreking van de beperkingen van dit onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek (5.3).

5.1 Conclusie

Dit onderzoek gaat over de vraag wat het voor mensen betekent om hun digitale nalatenschap te regelen. Om een antwoord te vinden, heb ik een kwalitatief empirisch onderzoek uitgevoerd. Ik heb onderzocht wat de deelnemers onder een digitale nalatenschap verstaan, hoe ze ertoe gekomen zijn om die te (willen) regelen, hóe ze die (willen) regelen, welke keuzes ze (overwegen te) maken en waarom.

De deelnemers aan dit onderzoek denken bij digitale nalatenschap vooral aan e-mail, accounts van bijvoorbeeld online webshops, bank- en belastingzaken, teksten (zowel zelfgeschreven als door anderen), foto's, geluidsopnames en de social media Facebook, Instagram, LinkedIn, Mastodon, Signal, Telegram, WhatsApp en X. Voor enkele deelnemers is digitale nalatenschap alleen (bewust of onbewust) online gecreëerde content.

Ervaringen met de afwikkeling van eerdere erfenissen, zowel digitale als niet-digitale, zijn het meest genoemd als aanleiding voor (nadenken over) het regelen van de digitale nalatenschap. Andere redenen zijn het overlijden van familieleden en bekenden, alleenstaand zijn of alleen wonen, aandacht in de media, ouder worden, interesse in digitale ontwikkelingen en de manier waarop personen of hun werk online gerepresenteerd worden.

De meeste deelnemers hebben praktische maatregelen in overweging of genomen waardoor toegang tot hun hardware en/of digitale data mogelijk is, zoals het bijhouden van en communiceren over inloggegevens en het aanstellen van een contactpersoon voor het afhandelen van de digitale nalatenschap. Sommigen hebben vastgelegd wat er met specifieke onderdelen van de digitale nalatenschap moet gebeuren of zijn van plan om dit te doen. Deelnemers maken zich zorgen over zowel de toegankelijkheid van hun administratie (van inloggegevens en bedoelingen) als hun data, wat iets zou kunnen zeggen over het belang dat ze hechten aan een goede afhandeling van de nalatenschap. Deelnemers nemen de hiervoor beschreven maatregelen, omdat ze van opruimen, organiseren en/of afronden houden, hun verantwoordelijkheid willen nemen, belang hechten aan eigenaarschap van data of een uitzonderingspositie innemen in de samenleving, bijvoorbeeld vanwege genderidentiteit en seksuele voorkeur. Deze persoonlijke kenmerken en waarden zijn onderdeel van wie iemand is.

De handelingen gericht op het creëren van een digitale nalatenschap, zoals ordenen en selecteren, raken aan de meer inhoudelijke keuzes die onderzocht zijn en in drie opties uiteenvallen: bewaren van digitale data, twijfel over wel of niet bewaren en verwijderen. De eerste keuze, het bewaren, heeft betrekking op verschillende soorten data. Het meest genoemd zijn foto's, maar ook informatieve en betogende teksten (zoals artikelen, columns en essays), persoonlijke teksten (brieven, memoires, autobiografische en dagboeken), niet-zelfgeschreven teksten (zoals

geboorteaktes of trouwboekjes), geluidsopnames (bijvoorbeeld van interviews), kunst (bijvoorbeeld tekeningen en gedichten) en social media. Enkele deelnemers willen hun social media tijdelijk bewaren, namelijk om het overlijden bekend te maken. Ongeacht de soort data geven verschillende deelnemers aan dat ze van archieven/archiveren houden en daarom deze data willen bewaren. Voor hen lijkt het bewaren op zich al betekenisvol, los van doorgeven.

De meeste deelnemers bewaren geselecteerde content, omdat ze die willen doorgeven. Soms in digitale vorm, maar regelmatig ook als object, zoals een geprinte publicatie of een fysiek fotoalbum. Genoemde redenen hiervoor zijn een liefde voor papier, de tastbaarheid en toegankelijkheid van een voorwerp, en de associatie van printen met afronden. De wens tot doorgeven komt vooral vanuit een verlangen om 'iets' van zichzelf te delen en daardoor gekend te worden, met name door directe nabestaanden. De bijbehorende content, zoals foto's en persoonlijke teksten, kan persoonlijk zijn, en te maken hebben met relaties, werk, interesses, overtuigingen, levensbeschouwing en waarden, en/of uniek. In dat laatste geval bepaalt de uniciteit de waarde, bijvoorbeeld bij historisch materiaal. Ook de andere genoemde motieven voor doorgeven, namelijk ontvangers inspireren en aandacht genereren voor onderwerpen die erflaters belangrijk vinden, zeggen iets over de persoon van de nalater. Dit is terug te zien in de bijbehorende selectie van content, zoals kunst, gedichten, informatieve en betogende teksten. Ook de ervaren uitzonderingspositie is een drive voor aandacht willen genereren. Een aantal deelnemers heeft een wens tot delen, voelt zich ook verantwoordelijk daarvoor, maar heeft die nog niet uitgewerkt.

Naast nabestaanden zijn toekomstige belangstellenden, zoals lezers en archieven/archiefraadplegers, regelmatig genoemd, zowel door mensen mét als zonder kinderen. De toekomstige belangstellenden zijn gekozen vanuit een liefde voor archieven/archiveren en/of vanwege het belang dat men hecht aan kennis van het eigen verleden hebben. Een laatste groep mogelijke ontvangers zijn deelnemers aan wetenschappelijk onderzoek en/of hun nabestaanden. Een wetenschapper overweegt om geluidsopnames van interviews te delen, vanwege bepaalde wetenschappelijke opvattingen en de persoonlijke inhoud van de verhalen. Ook mogelijke reacties van de beoogde ontvangers spelen een rol in de besluitvorming.

Het besluit tot doorgeven van specifieke content had voor een deelnemer ook betekenis als afronding van een ingrijpende gebeurtenis. Hiermee bezig zijn leidde tot terugkijken en de conclusie dat ze een goed leven heeft gehad. Voor een andere deelnemer zou een terugblik kunnen bijdragen aan een goede voorbereiding op het overlijden. Dit zou je kunnen duiden als anticiperen op omgang met een grenservaring. Tenslotte realiseerde iemand zich, al terugkijkend, door welke personen hij gevormd was.

De tweede keuze is het (nog) niet weten. Deelnemers twijfelen het meest over foto's, die tegelijkertijd het meest genoemd zijn als content die mensen willen bewaren. Het lijkt erop dat de hoeveelheid hier een belemmering is. Andere vormen waar mensen vragen over hebben, zijn e-books, e-mails en muziek. Hoewel e-books en muziek iets kunnen zeggen over de interesses van een persoon lijkt deze content minder persoonlijk dan bijvoorbeeld persoonlijke teksten, gedichten of kunst.

Het niet-weten kan leiden tot de intentie om later een beslissing te nemen of die over te laten aan nabestaanden. Ondanks het uitblijven van (directe) actie willen deelnemers nabestaanden ontzorgen en hun verantwoordelijkheid nemen.

Er zijn allerlei factoren die een keuze maken bemoeilijken, zoals onduidelijkheid over wie geïnteresseerd zou kunnen zijn, weinig vertrouwen hebben in eventuele ontvangers of het persoonlijke karakter van de inhoud. De hoeveelheid digitaal materiaal is meermalen genoemd, waardoor selecteren tijdrovend is. Verder maken mensen zich zorgen over de houdbaarheid van data op de langere termijn. De impact van online beeldvorming en ecologische voetafdruk, wetgeving over eigenaarschap van data, digitale ontwikkelingen, gehechtheid aan de data en de aanwezigheid van papieren en digitale content kunnen belemmerend werken. Verschillende van deze factoren kwamen ook ter sprake bij de keuze bewaren, maar ze werden doorgaans in een context van twijfel genoemd. Mogelijk heeft het (nog) niet weten vooral betrekking op content die minder uitgesproken persoonlijk en/of waarbij de ontvanger minder duidelijk is, waardoor complicerende factoren in sterkere mate worden ervaren. Bij de keuze (nog) niet weten zijn ook nauwelijks persoonlijke kenmerken betrokken. Dit zou erop kunnen wijzen dat de content waarover deelnemers twijfelen minder resoneert met wat iemand belangrijk vindt.

De derde keuze, het verwijderen van digitale data, inclusief social media, wordt door vier van de acht deelnemers aangegeven, en heeft te maken met een voorkeur voor opruimen, afronden en loslaten. Daarnaast associëren deelnemers 'het digitale' soms met vluchtig en weinig aandacht. Voor een deelnemer is zinvol leven niet direct digitaal te vangen. Zijn leven is zinvol leven als hij van betekenis kan zijn voor de mensen om hem heen, wat zich vooral uit in 'doen', zoals iemand helpen met klussen of een luisterend oor bieden. Ook opvattingen over herdenken spelen mee: als nabestaanden willen herdenken dan bij voorkeur op een fysieke plek.

Op basis van de hierboven beschreven antwoorden op de deelvragen 2 tot en met 5 wordt nu de hoofdvraag beantwoord: Wat betekent (nadenken over) het regelen van digitale nalatenschap voor mensen?

(Nadenken over) het regelen van digitale nalatenschap betekent allereerst praktische maatregelen nemen, zoals inloggegevens bijhouden en delen, een contactpersoon voor afhandeling van de digitale nalatenschap aanwijzen en de bedoeling van specifieke content vastleggen. Daarnaast betekent het kiezen welke data (voorlopig) bewaard worden en welke niet. Bij de keuze voor bewaren spelen een wens tot doorgeven, de inhoud en beoogde ontvangers een belangrijke rol. Mensen willen persoonlijke en/of unieke data doorgeven aan nabestaanden en toekomstige belangstellenden, zoals lezers en archieven/archiefraadplegers, vanuit een verlangen om gekend te worden, te inspireren en aandacht te genereren voor belangrijke thema's. Soms is er twijfel over al dan niet doorgeven, wat en aan wie. Vaak spelen complicerende factoren dan een rol, zoals de hoeveelheid en zorgen over houdbaarheid van digitale data. Het (nog) niet weten leidt tot de intentie om later te beslissen of beslissingen over te laten aan nabestaanden. De keuze voor het verwijderen van data, waaronder social media, heeft te maken met willen opruimen en afronden en de aard van digitale data, die vooral wordt geassocieerd met weinig aandacht/vluchtig, en minder met van betekenis zijn voor naasten.

Zowel de praktische maatregelen die mensen nemen als de inhoudelijke keuzes die ze (overwegen te) maken, zijn persoonlijk en hebben te maken met aspecten van wie ze zijn, zoals interesses, werk en hobby's. Een wetenschapper overweegt een deel van haar wetenschappelijke werk door te geven, creatieve deelnemers hun creatieve uitingen, een liefhebber van genealogisch onderzoek historisch materiaal. Daarnaast spelen overtuigingen, levensbeschouwing en waarden een rol. Mensen houden van opruimen, organiseren en/of afronden, hechten belang aan eigenaarschap van data, houden van onzin, vinden het belangrijk om het eigen verleden te kennen, hebben weinig vertrouwen in de mensheid of ervaren een uitzonderingspositie in de samenleving waarvoor ze aandacht vragen en die ze soms willen veranderen. Ze willen hun verantwoordelijkheid nemen, nabestaanden ontzorgen en met aandacht keuzes maken. (Nadenken over) het regelen van digitale nalatenschap kan gepaard gaan met een terugkijken op het geleide leven en vooruitkijken naar de dood.

Het doel van deze scriptie was een verkenning van wat er kan spelen bij mensen die bezig zijn met (nadenken over) het regelen van hun digitale nalatenschap. Het is een breed overzicht geworden dat enkele aanknopingspunten kan bieden voor geestelijk verzorgers (zie paragraaf 5.3).

5.2 Discussie

In deze paragraaf bespreek ik enkele inzichten vanuit mijn onderzoek in relatie tot de geselecteerde theorieën en eerder onderzoek. Vanwege de breedte van dit onderzoek zijn er veel inzichten opgehaald waarop ik zou kunnen reflecteren. De focus ligt zoveel mogelijk op bevindingen die vanuit het perspectief van geestelijke verzorging of religiewetenschappen interessant kunnen zijn.

Uit dit onderzoek blijkt dat de betekenis van het regelen van een digitale nalatenschap tenminste een praktische en een inhoudelijke kant heeft. Het praktische regelen, zoals inloggegevens delen, een contactpersoon aanwijzen en zaken vastleggen, komt ook terug in andere studies (Albers et al., 2023, p. 6; Pfister, 2017, p. 1128-1129). Albers et al. (2023, p. 6) spreken van noodzakelijke voorzorgsmaatregelen die het mogelijk maken om een veilige overdracht van gegevens te regelen en betekenisvolle digitale bezittingen te identificeren. Op basis van dit scriptieonderzoek zou ik -naast de overdracht van data- het verwijderen ervan als optie willen toevoegen.

Wat betekenisvolle items zijn, verschilt per persoon, omdat de selectie te maken heeft met wat iemand waardevol vindt. Kennis van het eigen verleden hebben leidde in dit scriptieonderzoek bijvoorbeeld tot het kiezen van content die een relatie heeft met de familiegeschiedenis. Dit resoneert met onderzoek van Hunter en Rowles (2005, p. 336-337), waarin deelnemers het belangrijk vinden om (gedocumenteerde) familie verhalen door te geven, en onderzoek van Gulotta et al. (2017, p. 670-671) waarin bepaalde (familie)tradities gedeeld worden. Wat betekenisvol is, kan echter verder gaan dan opvattingen of de in 5.1 beschreven interesses en hobby's, en raken aan wie iemand ten diepste is. Voor tenminste twee deelnemers is hun ervaren uitzonderingspositie een belangrijke motivator voor de selecties die ze gemaakt hebben. Chen et al. (2021, p. 8) spreken van digitale data als een verlengstuk van het zelf. Het idee dat een digitale nalatenschap wezenlijke kenmerken van iemand kan bevatten, blijkt ook uit onderzoek onder ontvangers van een digitale nalatenschap (Bassett, 2022, p. 110).

Betekenisvolle data selecteren en bewaren heeft in dit onderzoek in de meeste gevallen als doel om de data (uiteindelijk) door te geven, wat geschaard kan worden onder generatieve actie, onderdeel van het generativiteitsmodel van McAdams en De St. Aubin (1992, p. 1004). Doel is een van de primaire aspecten van betekenis (King & Hicks, 2021, p. 565). Het doorgeven van geselecteerde data is een manier om vorm te geven aan het verhaal dat iemand wil vertellen over diens leven. Een deelnemer heeft een ingrijpende ervaring als jongvolwassene beschreven en geselecteerd om door te geven aan een specifieke ontvanger. Met deze persoonlijke interpretatie wil zij het verhaal over haar leven aanvullen. Dit sluit aan bij Wongs (2017, p. 86) opvatting van betekenisgeving, waarin hij het construeren van een persoonlijk verhaal om betekenis te geven aan een gebeurtenis of aan iemands leven als een van de aspecten van betekenisgeving ziet. Voor een aantal deelnemers in dit onderzoek impliceert het construeren van dit verhaal terugkijken en het geleefde leven evalueren. Het terugkijken leidde onder meer tot begrijpen, oftewel coherence, een van de primaire aspecten van betekenis (King & Hicks, 2021, p. 565). Het benoemen dat het leven de moeite waard was en wat het leven waardevol maakte, komt terug in dit en ander onderzoek (Albers et al., 2023, p. 10) en kan gevat worden onder het aspect significance. Een deelnemer hoopt dat de terugblik bijdraagt aan zich met aanvaarding en rust voorbereiden op de overgang naar een andere wereld. Hier heeft het terugkijken betekenis als middel om een doel te bereiken. Zo kan terugkijken als onderdeel van het regelen van een digitale nalatenschap verbonden worden met de drie primaire aspecten van betekenis, zoals geformuleerd door King en Hicks (2021, p. 565).

Uit dit onderzoek blijkt dat de deelnemers met een wens tot doorgeven dit doen, omdat ze van betekenis willen zijn voor toekomstige generaties en/of bepaalde kenmerken, waarden en tradities willen voortzetten. Dit resoneert met studies van onder meer Bassett (2022, p. 81-82) en Gulotta et al. (2017, p. 670). Als je deze motieven naast de in hoofdstuk 2 aangehaalde omschrijving van symbolische onsterfelijkheid van Litton (1979, geciteerd in Bassett, 2022, p. 11) legt, zou je de wens tot doorgeven kunnen verbinden met een verlangen naar symbolische onsterfelijkheid. Kastenbaum (2007, geciteerd in Bassett, 2022, p. 11) spreekt in het kader van symbolische onsterfelijkheid van pogingen om relaties met de doden voort te zetten. In deze omschrijving ligt de nadruk op nabestaanden, maar je zou de wens tot een voortdurende band ook kunnen toepassen op de maker van een nalatenschap, bijvoorbeeld als deze regelt dat diens social media accounts actief mogen blijven, wat interactie door nabestaanden mogelijk maakt. Hoewel social media door veel deelnemers genoemd werden als onderdeel van digitale nalatenschap heeft geen enkele deelnemer een wens uitgesproken voor een herdenkingspagina of een Legacy Contact aangewezen. Enkele deelnemers kenden deze opties niet. De besluitvorming rondom social media zou kunnen betekenen dat de meeste deelnemers in dit onderzoek niet bezig zijn met het idee van relaties voortzetten via social media en wat de waarde hiervan zou kunnen zijn voor nabestaanden. Uit onderzoek blijkt dat social media gebruikt worden als plaats om een overledene te herdenken, wat nabestaanden troost en steun kan geven (Albers et al., 2023, p. 8; Doyle & Brubaker, 2023, p. 268:9; Pfister, 2017, p. 1124). Mogelijk kan een geestelijk verzorger in contact met mensen die hun digitale nalatenschap (willen) regelen doorpraten over betekenissen van social media voor nabestaanden.

De wens tot verwijderen van social media komt ook voor in ander onderzoek, vanuit een verlangen naar opruimen (Pfister, 2017, p. 1130, 1133). Albers et al. (2023, p. 10) suggereren dat -naast zorgvuldige keuzes over wat voor wie bewaren- opruimen en verwijderen van data manieren kunnen

zijn om zelfpresentatie na de dood te controleren. Volgens Doyle en Brubaker (2023, p. 268:9) zijn mensen onzeker over hoe ze een gewenste representatie van zichzelf kunnen garanderen. Dit zou mede kunnen verklaren dat een aantal deelnemers wil dat (bijna) al hun digitale content na afhandeling verwijderd moet worden. Ook bij social media zou die onzekerheid een rol kunnen spelen, gezien het relatief openbare karakter van dit medium.

5.3 Beperkingen en aanbevelingen

Hoewel het om acht deelnemers gaat, is de verscheidenheid binnen de onderzoekspopulatie en de opgehaalde data relatief groot (zie ook de beschrijving van de onderzoeksgroep in paragraaf 3.2). Gezien het verkennende karakter van dit onderzoek is de diversiteit aan perspectieven waardevol. Voor mij als onderzoeker zorgde de verscheidenheid in de data voor uitdagingen, zoals welke van de vele interessante bevindingen kiezen om aan de theorie en literatuur te koppelen? De vraag- en doelstelling van dit onderzoek waren hierbij uiteraard leidend, maar konden een gevoel van 'zwemmen' soms niet voorkomen. Een ander gevolg van de verkennende aard is dat enige diepgang hier en daar ontbreekt. Verder in deze paragraaf volgen aanbevelingen voor vervolgonderzoek dat tot verdieping van de opgehaalde inzichten kan leiden.

Door de inductieve analyse hebben de data relatief vrij kunnen 'spreken' en zijn de conclusies zonder al te veel vóóronderstellingen tot stand gekomen. Tegelijkertijd speelt de persoon van de onderzoeker een grote rol in het uitvoeren van kwalitatief onderzoek en is het daardoor onvermijdelijk dat eigen kennis en ervaringen invloed kunnen hebben (zie ook 3.6). Zo resoneerden mijn professionele interesse in omgaan met digitale informatie en eigen ervaringen met een uitzonderingspositie soms met wat geïnterviewden deelden. Hierdoor moest ik alert blijven en steeds teruggaan naar de vraag- en doelstelling van mijn onderzoek. Daarnaast komen de beschreven theorie en literatuur uit een westerse context en is mijn manier van denken beïnvloed door een westers perspectief op de dood en (het regelen van) nalatenschap. Het zou dus waardevol zijn om te onderzoeken hoe in niet-westerse contexten tegen (het regelen van) digitale nalatenschap wordt aangekeken.

Dit onderzoek is een momentopname. De deelnemers bevonden zich in allerlei fasen van regelen: van er nauwelijks over nagedacht hebben tot en met alles geregeld. Enerzijds draagt dit bij aan het diverse beeld van overwegingen die bij het regelen van een digitale nalatenschap aan de orde kunnen zijn. Anderzijds was er soms nog veel onduidelijk. Hoewel ook het niet-weten inzicht kan geven in wat belangrijk is voor iemand (zie 5.2) zou het interessant kunnen zijn om te onderzoeken hoe mensen die hun digitale nalatenschap al enige tijd geleden geregeld hebben daarop terugkijken. Mogelijk is het makkelijker om te reflecteren en de betekenis(geving) te verwoorden als er enige afstand is tot de besluitvorming. Daarnaast is het denkbaar dat mensen na het regelen nog veranderingen hebben aangebracht. Inzicht in eventuele wijzigingen en de redenen ervan zou een rijker perspectief kunnen bieden op betekenis(geving). Een andere optie in dit kader is een groep deelnemers gedurende langere tijd volgen om te zien hoe de besluitvorming en betekenisgeving zich ontwikkelen.

De meeste deelnemers in dit onderzoek hebben belangstelling voor archiveren. Dit zou een gevolg kunnen zijn van de manieren van deelnemers werven. Door deze interesse is het selecteren en

bewaren van digitale content op zich mogelijk al betekenisvol voor hen. Vervolgonderzoek zou kunnen focussen op mensen zonder deze interesse of voor wie het regelen van digitale nalatenschap niet leeft. Daarnaast zijn de meeste deelnemers ouder dan 40 jaar, wit en hoogopgeleid. Toekomstig onderzoek zou zich daarom moeten richten op jongere personen en met meer aandacht voor diversiteit in etniciteit en opleidingsniveaus.

Verder blijkt dat verschillende deelnemers digitale onderdelen van hun nalatenschap niet in digitale vorm willen doorgeven, maar als print. Het zou interessant kunnen zijn om uit te zoeken waar de wens om geprinte content door te geven mee te maken heeft en of er verschillen in betekenisgeving zijn tussen digitale en geprinte digital born nalatenschap. Inzichten hierover kunnen wellicht bijdragen aan de informatievoorziening over (het belang van) het regelen van digitale nalatenschap door professionals in de zorg.

In dit onderzoek is niet expliciet gevraagd naar levensbeschouwing. Tijdens enkele interviews kwam het onderwerp wel zijdelings langs, vooral als toelichting bij een bepaalde keuze. Vanuit religiewetenschappelijk oogpunt zou het interessant kunnen zijn om de rol van religie of levensbeschouwing bij het regelen van een digitale nalatenschap te onderzoeken. Maken religieuze mensen bijvoorbeeld andere keuzes in wat ze willen doorgeven, aan wie en waarom in vergelijking met mensen die zichzelf niet religieus noemen? Gezien de ontwikkelingen op het gebied van kunstmatige intelligentie (AI) zou het verder interessant kunnen zijn om te kijken hoe mensen met diverse religieuze en levensbeschouwelijke achtergronden tegenover het gebruik van AI staan voor het creëren van een virtueel 'zelf' waarmee na overlijden gecommuniceerd kan worden (zie 2.1.3). Hoe kunnen toepassingen van AI in relatie tot (een verlangen naar) continuïteit en een digital afterlife vanuit religiewetenschappelijk perspectief geduid worden? Hoe denken geestelijk verzorgers hierover? Vragen waar vervolgonderzoek zich op kan richten.

In paragraaf 5.2 heb ik geprobeerd enkele lijnen te trekken tussen het regelen van digitale nalatenschap en de drie primaire aspecten van betekenis, zoals onder andere geformuleerd door King en Hicks (2021, p. 565). Deze verbanden zouden in ander onderzoek uitgediept kunnen worden. Daarnaast kan het, met name vanuit het perspectief van geestelijke verzorging, waarin zingeving een belangrijk thema is, waardevol zijn om te kijken in hoeverre betekenisgeving aan het regelen van een digitale nalatenschap bijdraagt aan meaning in life.

Uit de betekenisgeving aan het regelen van een digitale nalatenschap komen aanknopingspunten naar voren die geestelijk verzorgers zouden kunnen gebruiken in gesprekken met mensen die geconfronteerd worden met ervaringen van contingentie (zie inleiding) en/of bezigzijn met de dood. Het selecteren van persoonlijke items voor een digitale nalatenschap kan daarvoor inspiratie bieden, omdat dit iets kan zeggen over interesses, overtuigingen, waarden en levensbeschouwing. Daarnaast kan het selectieproces bijdragen aan terugkijken op het leven en mensen bepalen bij wat waardevol voor hen is. Ik zie mogelijkheden voor digitaal vaardige geestelijk verzorgers om mensen die hun digitale nalatenschap willen regelen bij te staan, in de vorm van informeren/adviseren, gecombineerd met vragen stellen over wat belangrijk is (geweest) in het leven. Het zou interessant kunnen zijn om te onderzoeken hoe geestelijk verzorgers hierover denken.

Literatuur¹³

- Albers, R., Sadeghian, S., Laschke, M., & Hassenzahl, M. (2023). Dying, death, and the afterlife in human-computer interaction: A scoping review. In A. Schmidt, K. Väänänen, T. Goyal, P. Ola Kristensson, A. Peters, S. Mueller, J. R. Williamson, & M. L. Wilson (Eds.), *Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1-16). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3544548.3581199>
- Anbeek, C. (2013). *Aan de heidenen overgeleverd*. Ten Have.
- Anbeek, C. (2018). *Voor Joseph en zijn broer: van overleven naar spelen en andere zaken van ultiem belang*. Ten Have.
- Baarda, B., Bakker, E., Boullart, A., Fischer, T., Julsing, M., Peters, V., & Van der Velden, T. (2018). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (4^e druk). Noordhoff.
- Bassett, D. J. (2022). *The creation and inheritance of digital afterlives: You only live twice*. Springer Nature.
- Boeije, H., & Bleijenbergh, I. (2019). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen* (3^e druk). Boom.
- Boles, J. C., & Jones, M. T. (2021). Legacy perceptions and interventions for adults and children receiving palliative care: A systematic review. *Palliative Medicine*, 35(3), 529-551. <https://doi.org/10.1177/026921632198956>
- Bruntink, R., & Overman, M. (2022). *Levensinzorg en de digitale nalatenschap: Een praktische gids voor zorgverleners*. Bureau MORBidee.
- CBS. (2022, 21 oktober). *Internettoegang en internetactiviteiten; persoonskenmerken*. Geraadpleegd op 12 augustus 2023, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84888NED?q=>
- Chen, J. X., Vitale, F., & McGrenere, J. (2021). What happens after death? Using a design workbook to understand user expectations for preparing their data. In *Proceedings of the 2021 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1-13). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3411764.3445359>
- Den Toom, J. N., Liefbroer, A. I., Baarda, J., Olsman, E., Schürmann, G., Seijdell, K., Smeets, R., & Jacobs, G. (2023). *Kennisagenda Geestelijke Verzorging Thuis*. Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke Verzorging. Geraadpleegd op 12 mei 2024, van

¹³ Dit overzicht is opgesteld conform de APA 7-richtlijnen, zie Werkgroep APA. (2021). *De APA-richtlijnen uitgelegd: een praktische handleiding voor bronvermelding in het hoger onderwijs*. SURF.

[https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/83232864/Kennisagenda_GV_Thuis -
Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke Verzorging - 24 november 2023.pdf](https://pure.uvt.nl/ws/portalfiles/portal/83232864/Kennisagenda_GV_Thuis_-_Kenniswerkplaats_Zingeving_en_Geestelijke_Verzorging_-_24_november_2023.pdf)

- Doyle, D. T., & Brubaker, J. R. (2023). Digital legacy: A systematic literature review. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 7(CSCW2), 1-26. <https://doi.org/10.1145/3610059>
- Friese, S. (2019). *Qualitative data analysis with ATLAS.ti*. SAGE.
- Gulotta, R., Kelliher, A., & Forlizzi, J. (2017). Digital systems and the experience of legacy. In *Proceedings of the 2017 Conference on Designing Interactive Systems* (pp. 663-674). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/3064663.3064731>
- Hoekstra, H., Jonker, T., & Van der Veer, N. (2023). *Nationale Social Media Onderzoek 2023*. Newcom Research & Consultancy. Geraadpleegd op 13 augustus 2023, van <https://www.newcom.nl/wp-content/uploads/2023/01/Newcom-Nationale-Social-Media-Onderzoek-2023.pdf>
- Hunter, E. G. (2008). Beyond death: Inheriting the past and giving to the future, transmitting the legacy of one's self. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 56(4), 313-329. <https://doi.org/10.2190/OM.56.4.a>
- Hunter, E. G., & Rowles, G. D. (2005). Leaving a legacy: Toward a typology. *Journal of Aging Studies*, 19(3), 327-347. <https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.08.002>
- Jansen, H. (2005). De kwalitatieve survey: Methodologische identiteit en systematiek van het meest eenvoudige type kwalitatief onderzoek. *Kwalon*, 10(3), 15-34. <https://doi.org/10.5117/2005.010.003.003>
- Joas, H. (2008). *Do we need religion? On the experience of self-transcendence*. Routledge.
- Kanade, V. (2022, 22 juli). *What Is HCI (Human-Computer Interaction)? Meaning, importance, examples, and goals*. Spiceworks. Geraadpleegd op 4 juli 2023, van https://www.spiceworks.com/tech/artificial-intelligence/articles/what-is-hci/#_001
- King, L. A., & Hicks, J. A. (2021). The science of meaning in life. *Annual Review of Psychology*, 72, 561-584. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-072420-122921>
- Leget, C. (2016). Hedendaagse uitingen van zingeving. In L. Wijgergangs, T. Ras, & W. Reijmerink (Red.), *De mens centraal: ZonMw-signalement over Zingeving in zorg* (pp. 24-29). ZonMw.
- Martela, F., & Steger, M. F. (2016). The three meanings of meaning in life: Distinguishing coherence, purpose, and significance. *The Journal of Positive Psychology*, 11(5), 531-545. <https://doi.org/10.1080/17439760.2015.1137623>

- McAdams, D. P., & de St Aubin, E. D. (1992). A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 1003-1015. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.62.6.1003>
- McDonald, N., Schoenebeck, S., & Forte, A. (2019). Reliability and inter-rater reliability in qualitative research: Norms and guidelines for CSCW and HCI practice. *Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction*, 3(CSCW), 1-23. <https://doi.org/10.1145/3359174>
- Newton, N. J., Herr, J. M., Pollack, J. I., & McAdams, D. P. (2014). Selfless or selfish? Generativity and narcissism as components of legacy. *Journal of Adult Development*, 21, 59-68. <https://doi.org/10.1007/s10804-013-9179-1>
- Newton, N. J., & Jones, B. K. (2016). Passing on: Personal attributes associated with midlife expressions of intended legacies. *Developmental Psychology*, 52(2), 341-353. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0039905>
- Nwosu, A. C., McGlinchey, T., Sanders, J., Stanley, S., Palfrey, J., Lubbers, P., Chapman, L., Finucane, A., & Mason, S. (2022). Identification of digital health priorities for palliative care research: Modified Delphi study. *JMIR Aging*, 5(1), e32075. <https://doi.org/10.2196/32075>
- Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257-301. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/a0018301>
- Park, C. L., & George, L. S. (2013). Assessing meaning and meaning making in the context of stressful life events: Measurement tools and approaches. *Journal of Positive Psychology*, 8(6), 483-504. <https://doi.org/10.1080/17439760.2013.830762>
- Pfister, J. (2017). "This will cause a lot of work." Coping with transferring files and passwords as part of a personal digital legacy. In *Proceedings of the 2017 ACM Conference on Computer Supported Cooperative Work and Social Computing* (pp. 1123-1138). Association for Computing Machinery. <https://doi.org/10.1145/2998181.2998262>
- Potman, K., Schelfhorst, R., & Bruntink, R. (2022). Digitale nalatenschap: Het kan maar beter geregeld zijn. *Pallium* 24, 21–23. <https://doi.org/10.1007/s12479-021-0917-y>
- Radar. (2023, 13 november). *Fragment: Digitale nalatenschap*. Radar.avrotros. Geraadpleegd op 12 mei 2024, van <https://radar.avrotros.nl/artikel/fragment-digitale-nalatenschap-55017>
- Rensen, F. (2024, 23 februari). Toegang tot persoonlijke bestanden na een overlijden, hoe werkt dat? *De Volkskrant*, 24.
- Savin-Baden, M., & Mason-Robbie, V. (2020). Introduction. In M. Savin-Baden, & V. Mason-Robbie (Eds.), *Digital afterlife: Death matters in a digital age* (pp. 1-10). CRC Press.

- Scherer-Rath, M. (2013). Ervaring van contingentie en spirituele zorg. *Psyche & Geloof*, (24)3, 184-195. Geraadpleegd op 1 juni 2024, van <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/119798/119798pub.pdf>
- Schilderman, J. B. A. M. (2015). Van ambt naar vrij beroep. De geestelijke verzorging als voorziening in het publieke domein. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid*, (6)2, 5-23. Geraadpleegd op 5 juni 2024, van <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/148892/148892.pdf>
- Schnell, T. (2021). *The psychology of meaning in life*. Routledge.
- Schnell, T. (2009). The Sources of Meaning and Meaning in Life Questionnaire (SoMe): Relations to demographics and well-being. *The Journal of Positive Psychology*, 4(6), 483-499. <https://doi.org/10.1080/17439760903271074>
- Stanley, S., Higginbotham, K., Finucane, A., & Nwosu, A. C. (2023). A grounded theory study exploring palliative care healthcare professionals' experiences of managing digital legacy as part of advance care planning for people receiving palliative care. *Palliative Medicine*, 37(9), 1424-1433. <https://doi.org/10.1177/02692163231194198>
- Verhoeven, N. (2022). *Wat is onderzoek?* (7^e druk). Boom.
- VGvZ. (2015). *Beroepsstandaard geestelijk verzorger*. VGvZ. Geraadpleegd op 23 september 2023, van <https://vgvz.nl/wp-content/uploads/2018/07/Beroepsstandaard-2015.pdf>
- Waagstein, A. (2014). An exploratory study of digital legacy among death aware people. *Thanatos*, 3(1), 46-67. Geraadpleegd op 24 maart 2023, van https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2012/12/waagstein_digitallegacy2.pdf
- Waggoner, B., Bering, J. M., & Halberstadt, J. (2023). The desire to be remembered: A review and analysis of legacy motivations and behaviors. *New Ideas in Psychology*, 69, 101005. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2022.101005>
- Witkamp, E. (2020). *Zorg om naasten. Openbare les bij de aanvaarding van het lectoraat Zorg om Naasten van Kenniscentrum Zorginnovatie, Hogeschool Rotterdam*. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij. Geraadpleegd op 4 juli 2023, van https://www.hogeschoolrotterdam.nl/contentassets/9ff148ff8f1e4e85a8f0ac81f0d101ae/hr200006_openbare-les-boekje-erica-witkamp_digitaal.pdf
- Wong, P. T. (2017). A decade of meaning: Past, present, and future. *Journal of Constructivist Psychology*, 30(1), 82-89. <https://doi.org/10.1080/10720537.2015.1119085>
- World Health Organization. (2020, 5 augustus). *Palliative care*. WHO. Geraadpleegd op 2 juli 2023, van <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/palliative-care>

Bijlagen

Bijlage A: oproep voor hospices en organisaties voor palliatieve thuiszorg

Beste coördinator,

Voor mijn masterscriptie Geestelijke verzorging doe ik onderzoek naar digitale nalatenschap en zingeving in de palliatieve fase. Nu ben ik op zoek naar mensen die bezig zijn (geweest) met het regelen van hun digitale nalatenschap en die daarover willen vertellen. Ik ben benieuwd welke beslissingen ze genomen hebben over wat te doen met accounts op social media, WhatsApp, e-mails, digitale foto's, blogs, etc., en hoe ze hun keuzes gemotiveerd hebben. Met mijn onderzoek wil ik een bijdrage leveren aan het debat over waarom het regelen van digitale nalatenschap een belangrijk onderwerp is, zeker in de palliatieve fase, en hoe zorgprofessionals hieraan een bijdrage zouden kunnen leveren.

Naast mijn studie en werk in een ziekenhuis doe ik vrijwilligerswerk bij het Jacobshospice in Den Haag. Vanuit die ervaring weet ik dat mensen die naar een hospice komen vaak erg ziek zijn en soms maar heel kort bij ons verblijven. Toch heb ik ook meegemaakt dat gastbewoners wat langer bij ons zijn en zich een deel van die tijd nog relatief goed voelen. Met deze mensen in gedachten wil ik het volgende aan u vragen. In de maanden oktober en november zou ik graag een aantal mensen interviewen. Als u in deze periode een gastbewoner of cliënt/patiënt in de palliatieve thuiszorg heeft voor wie het regelen van de digitale nalatenschap een thema is (geweest) en die ik hierover mag interviewen, wilt u dan contact met mij opnemen? Uiteraard houd ik mij aan alle ethische regels voor het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek, zoals schriftelijke toestemming (informed consent) en vertrouwelijkheid, en worden de data uit de interviews geanonimiseerd verwerkt.

Bijgevoegd vindt u de conceptinleiding van mijn scriptie, waarin u meer kunt lezen over de context van het onderzoek en de doel- en vraagstelling. Heeft u vragen, opmerkingen of andere feedback dan hoor ik het graag. U vindt mijn contactgegevens onderaan deze mail.

Dank voor uw aandacht en ik zie uit naar uw reactie.

Met vriendelijke groet,

Bijlage B: overzicht van benaderde personen en organisaties

- persoonlijk netwerk van vrienden, collega's en bekenden
- Erica Witkamp (oud-collega en lector *Zorg om naasten* aan de Hogeschool Rotterdam die ook onderzoek doet naar digitale erfenis)
- 23 hospices en organisaties voor vrijwillige palliatieve thuiszorg in Zuid-Holland
- Vereniging Transmurale Zorg
- Palliatief team van het ziekenhuis waar ik werk.
- Palliatieve Zorg Nederland (PZNL)
- Nederlandse Federatie van Kankerpatiëntenorganisaties (NFK)
- Besloten Facebookgroep van Longkanker Nederland
- Centrum Marike
- Stichting Haagsche-Zin (netwerk van geestelijk verzorgers in de regio Den Haag)

Bijlage C: brede oproep voor eigen netwerk

Beste lezer,

Denkt u wel eens na over uw digitale nalatenschap? Dan ga ik graag met u in gesprek. Hoe oud u bent, maakt niet uit.

Mijn naam is ..., ik ben .. en werk bij Daarnaast studeer ik Geestelijke Verzorging aan de Radboud Universiteit. Voor mijn eindscriptie wil ik onderzoeken hoe mensen over hun digitale nalatenschap denken en wat het betekent om hiermee bezig te zijn (geweest).

Wat is digitale nalatenschap?

Digitale nalatenschap is nog een vrij nieuwe term en wordt gebruikt voor alles wat van een overledene achterblijft op internet, mobiele telefoon, tablet, enzovoort, zoals accounts van social media, e-mail, foto's, filmpjes, WhatsApp, blogs, Spotify-afspeellijsten, e-books. Na overlijden kunnen nabestaanden tegen problemen aanlopen als ze geen wachtwoorden en toegangsgegevens weten of als ze niet op de hoogte zijn van de wensen van de overledene. Zou diegene bijvoorbeeld een herdenkingspagina op Facebook willen of juist niet? Om dit soort situaties te voorkomen, is er steeds meer aandacht voor tijdig nadenken over digitale nalatenschap. Met mijn scriptie hoop ik bij te dragen aan bewustwording.

Wat betekent het voor u?

Heeft u ideeën over wat er zou moeten gebeuren met uw digitale bezittingen? Misschien heeft u al keuzes gemaakt en die eventueel vastgelegd? In beide gevallen kom ik graag met u in contact. Ik ben benieuwd naar uw overwegingen/beslissingen en wat het voor u betekent om hierover na te denken/mee bezig te zijn (geweest).

Toestemming en vertrouwelijkheid

Omdat het om een scriptieonderzoek gaat, zal ik mij aan alle ethische regels voor het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek houden. Dit betekent dat ik voorafgaand aan het gesprek schriftelijk toestemming vraag (informed consent), ook met het oog op een eventuele geluidsopname. Daarnaast zal ik vertrouwelijk omgaan met wat er gedeeld wordt en worden data uit de gesprekken geanonimiseerd verwerkt.

Ik zie uit naar uw reactie. U kunt t/m **6 november** reageren via onderstaand e-mailadres.

Hartelijk dank voor uw medewerking!

Met vriendelijke groet,

Bijlage D: oproep voor LinkedIn

Beste lezer,

Denk je wel eens na over je digitale nalatenschap? Dan ga ik graag met je in gesprek. Hoe oud je bent, maakt niet uit.

Voor mijn eindscriptie van de studie Geestelijke Verzorging aan de Radboud Universiteit wil ik onderzoeken hoe mensen over hun digitale nalatenschap denken en wat het betekent om hiermee bezig te zijn (geweest).

Wat is digitale nalatenschap?

Digitale nalatenschap is nog een vrij nieuwe term en wordt gebruikt voor alles wat van een overledene achterblijft op internet, mobiele telefoon, tablet, enzovoort, zoals accounts van social media, e-mail, foto's, filmpjes, WhatsApp, blogs, Spotify-afspeellijsten, e-books. Na overlijden kunnen nabestaanden tegen problemen aanlopen als ze geen wachtwoorden en toegangscode weten of als ze niet op de hoogte zijn van de wensen van de overledene. Zou diegene bijvoorbeeld een herdenkingspagina op Facebook willen of juist niet? Om dit soort situaties te voorkomen, is er steeds meer aandacht voor tijdig nadenken over digitale nalatenschap.

Wat betekent het voor je?

Heb je ideeën over wat er zou moeten gebeuren met je digitale bezittingen als je er niet meer bent? Misschien heb je al keuzes gemaakt en die eventueel vastgelegd? In beide gevallen kom ik graag met je in contact. Ik ben benieuwd naar je overwegingen/beslissingen en wat het voor je betekent om hierover na te denken/mee bezig te zijn (geweest). Je kan t/m **7 november** reageren via onderstaand e-mailadres.

Hartelijk dank voor je medewerking!

Met vriendelijke groet,

Bijlage E: interviewvragen

Introductie

-Wat denkt u bij de term 'digitale nalatenschap'?

-Wat was voor u de aanleiding om hierover na te gaan denken/mee bezig te gaan? / Hoe bent u op het idee gekomen?

-Waarom zouden we nadenken/praten over digitale nalatenschap?

-Wat doet u zoal op internet en laptop/tablet of telefoon?

Kernvragen:

-Over welke onderdelen/aspecten van digitale nalatenschap heeft u ideeën/nagedacht?

-Voor elk van deze onderdelen:

*Wat denkt u hierover/heeft u hierover besloten? Voor wie is dit onderdeel bestemd (de ontvanger)?

*Wat zijn de beweegredenen? / Wat maakt dit onderdeel belangrijk?

*Wat verwacht/hoopt u t.a.v. dit onderdeel of de nalatenschap in het algemeen?

-In hoeverre heeft u anderen (naasten of experts) betrokken bij het regelen? Zo ja, wat bracht u hiertoe? Zo nee, waarom niet? Had u -terugkijkend- hulp willen vragen voor ondersteuning en zo ja, door wie?

Afronding

-Hoe was dit interview voor u om te doen?

-Heeft u nog aanvullingen/wijzigingen?

-Mag ik u nog benaderen als ik bij het uitwerken van de interviews vragen krijg?

Bijlage F: codeboek¹⁴

Code	Comment
AANLEIDING	Gebeurtenissen of factoren waardoor mensen gaan nadenken over (het regelen van) hun digitale nalatenschap.
AANLEIDING: alleengaand	Geen partner hebben of alleen wonen.
AANLEIDING: ervaringen met afwikkeling erfenissen	Het gaat hier om erfenissen in het algemeen, dus niet specifiek digitale nalatenschap. Ervaringen kunnen bijvoorbeeld te maken hebben met de (langdurige) termijn van en (moeizame) communicatie over de afwikkeling.
AANLEIDING: media-aandacht	Aandacht voor digitale nalatenschap en het belang van tijdig regelen ervan in de media, waaronder kranten, publicaties van uitvaartondernemers en televisieprogramma's.
AANLEIDING: omgang met Facebook na overlijden	Ervaringen met de manier waarop nabestaanden met het Facebook-account van een overleden naaste omgaan.
AANLEIDING: tijdsdruk	Besef dat de tijd gaat dringen om zaken nog helder te kunnen doordenken en verwoorden.
BEWAREN	Subcategorie van de categorie KEUZES. Verwijst naar keuzes (in overweging) om content te bewaren.
bewaren als print	Het gaat hier om geprinte digital-born teksten.
bewaren om te delen	De wens tot delen/doorgeven is bepalend voor het bewaren.
bewaren om te delen: niet gespecificeerd	Er is een wens tot delen/doorgeven, maar (nog) niet uitgewerkt.
bewaren om te delen: om aandacht te genereren	Het doel van delen is aandacht vragen voor de inhoud die gehoord moet worden.
bewaren om te delen: om gekend te worden	Het doel van delen is iets laten zien van wie iemand is (geweest)/hoe iemands leven was.
bewaren om te delen: om overlijden te melden	Het gaat hier om het publiceren van een overlijdensbericht op een (tijdelijk) bewaard (afgesloten) social media account. Het account bestaat nog, maar is inactief. Er kunnen geen berichten meer gepost worden.
bewaren om te delen: om te inspireren	Het doel van delen is bezielen en aanzetten tot nadenken/vragen stellen, bijvoorbeeld bij kunst.
bewaren vanwege inhoud	De inhoud is bepalend voor het bewaren.

¹⁴ De (sub)categorieën zijn geel, de codes blauw, de subcodes hebben de overige kleuren. De roze subcodes vallen rechtstreeks onder de codes, de anders gekleurde subcodes onder de roze subcodes.

bewaren vanwege inhoud: persoonlijk	Alles wat te maken heeft met de persoon van de geïnterviewde (diens leven, relaties, interesses, etc.) is bepalend voor het bewaren.
bewaren vanwege inhoud: uniciteit	De mate waarin informatie(dragers) uniek zijn, is bepalend voor het bewaren, bijvoorbeeld foto's van voorouders die zeldzaam kunnen zijn.
bewaren vanwege ontvangers	De beoogde ontvanger(s) is/zijn bepalend voor het bewaren.
bewaren vanwege ontvangers: deelnemers onderzoek	Deelnemers aan wetenschappelijk onderzoek en hun eventuele nabestaanden zijn bepalend voor het bewaren.
bewaren vanwege ontvangers: mogelijke reacties	Verwachtingen van geïnterviewden over hoe ontvangers reageren op de nalatenschap.
bewaren vanwege ontvangers: mogelijke reacties: emoties	Mogelijke emoties als reactie op de (te) ontvangen nalatenschap, zoals boosheid of teleurstelling.
bewaren vanwege ontvangers: mogelijke reacties: publicatie	De mogelijkheid dat een bepaald onderdeel van de nalatenschap door de ontvanger uitgegeven zal worden in print.
bewaren vanwege ontvangers: nabestaanden	De beoogde nabestaanden zijn bepalend voor het bewaren.
bewaren vanwege ontvangers: toekomstige lezers/onderzoekers en archieven	Toekomstige belangstellenden, zoals lezers, onderzoekers en archiefinstellingen, zijn bepalend voor het bewaren.
bewaren vanwege vorm	De vorm/aard van digitale content is bepalend voor het bewaren.
bewaren: wat	De soort informatie(dragers) die geïnterviewden willen bewaren.
bewaren: wat: documenten	Het gaat om niet-zelfgeschreven documenten, zowel digital born als gedigitaliseerde teksten. Hieronder vallen documenten die te maken hebben met administratieve zaken, zoals belastingaangiften, maar ook historisch materiaal, zoals oude geboorteaktes.
bewaren: wat: foto's	Door de geïnterviewde gemaakte foto's, zowel digital born als gedigitaliseerde foto's.
bewaren: wat: gedichten	Door de geïnterviewde geschreven of vertaalde gedichten.
bewaren: wat: geluidsopnames	Digital born en gedigitaliseerde opnames van tape. Hieronder vallen privé opnames en interviews in het kader van wetenschappelijk onderzoek.
bewaren: wat: informatieve en betogende teksten	Door de geïnterviewde geschreven teksten, zowel digital born als gedigitaliseerd, al dan niet gepubliceerd, zoals artikelen, columns, essays en lesmateriaal.
bewaren: wat: kunst	Door de geïnterviewde gemaakte online kunst.
bewaren: wat: persoonlijke teksten	Door de geïnterviewde geschreven brieven, memoires, autobiografie, dagboeken.

bewaren: wat: social media	Hieronder vallen Facebook, Insta, LinkedIn, Mastodon, Signal, Telegram, WhatsApp en X.
BoW	Subcategorie van de categorie KEUZES. Verwijst naar twijfel over bewaren of verwijderen.
BoW vanwege delen	De wens tot delen/doorgeven is bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen?
BoW vanwege inhoud	De inhoud van de nalatenschap is bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen?
BoW vanwege inhoud: herinneringen	Herinneringen zijn bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen?
BoW vanwege inhoud: persoonlijk	Alles wat te maken heeft met de persoon van de geïnterviewde (diens leven, relaties, interesses, etc.) is bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen.
BoW vanwege ontvangers	De beoogde ontvangers zijn bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen?
BoW vanwege ontvangers: belangstellenden	Belangstellenden, zoals archiefinstellingen, zijn het meest bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen?
BoW vanwege ontvangers: collega's	Collega's zijn het meest bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen?
BoW vanwege ontvangers: nabestaanden	Nabestaanden zijn het meest bepalend voor de vraag: bewaren of verwijderen?
BoW vanwege ontvangers: wie?	Het is de vraag voor wie de content interessant/waardevol zou kunnen zijn.
BoW: complicerende factoren	Factoren die het keuzeproces bemoeilijken.
BoW: complicerende factoren: aanwezigheid digitaal en papier	Dezelfde content die zowel in papieren als digitale vorm aanwezig is.
BoW: complicerende factoren: digitale ontwikkelingen	Alle ontwikkelingen die te maken hebben met 'het digitale'.
BoW: complicerende factoren: duurzaamheid	Houdbaarheid en bruikbaarheid van digitale data op de langere termijn. Omdat zowel hardware als software continu veranderen, kunnen digitale gegevens snel onbruikbaar worden.
BoW: complicerende factoren: gehechtheid aan materiaal	Daar waar geïnterviewden zich verbonden voelen met digitale content.
BoW: complicerende factoren: hoeveelheid	De hoeveelheid digitale data.
BoW: complicerende factoren: online beeld(vorming)	Het beeld dat iemand zich vormt op basis van online tekst of beeld.
BoW: complicerende factoren: tijd	De tijd die het kost om content te selecteren en duurzaam te bewaren.

BoW: complicerende factoren: voetafdruk	De gevolgen van gebruik en opslag van digitale data voor klimaat en wereld, bijvoorbeeld door het energiegebruik van datacentra.
BoW: complicerende factoren: wetgeving	Hieronder vallen juridische aspecten van (het regelen van) digitale nalatenschap.
BoW: complicerende factoren: wie bewaart wat?	Deze vraag speelt bijvoorbeeld bij e-mails: worden die bewaard door de zender of ontvanger?
BoW: intenties	Het gaat om voorgenomen keuzes.
BoW: intenties: beslissingen overlaten aan nabestaanden	De bedoeling is om keuzes over te laten aan nabestaanden.
BoW: intenties: keuze (nu) niet nodig	Er is (nu) geen noodzaak, omdat geïnterviewden een oplossing verwachten. Voor Facebook-profielen zal het bijvoorbeeld makkelijker worden om een account na overlijden een overlijdensstatus te geven of te verwijderen, zo is de verwachting.
BoW: intenties: t.z.t. beslissen	De bedoeling is om in de toekomst een keuze te maken.
BoW: wat	De soort informatie(dragers) die geïnterviewden willen bewaren of verwijderen.
BoW: wat: documenten	Het gaat om niet-zelfgeschreven documenten, zowel digital born als gedigitaliseerde teksten. Hieronder vallen documenten die te maken hebben met administratieve zaken, zoals belastingaangiftes, maar ook historisch materiaal, zoals oude geboorteaktes.
BoW: wat: e-books	Door de geïnterviewde verzamelde e-books.
BoW: wat: e-mails	Door de geïnterviewde geschreven en ontvangen digitale berichten.
BoW: wat: foto's	Door de geïnterviewde gemaakte foto's, zowel digital born als gedigitaliseerde foto's.
BoW: wat: gedichten	Door de geïnterviewde geschreven of vertaalde gedichten.
BoW: wat: informatieve en betogende teksten	Door de geïnterviewde geschreven teksten, zowel digital born als gedigitaliseerd, al dan niet gepubliceerd, zoals artikelen, columns, essays en lesmateriaal.
BoW: wat: muziek	Door de geïnterviewde verzamelde muziek.
BoW: wat: persoonlijke teksten	Door de geïnterviewde geschreven brieven, memoires, autobiografie, dagboeken.
EIGENSCHAPPEN	Persoonlijke kenmerken die geïnterviewden noemen en een context vormen voor de keuzes die ze maken/overwegen. Hieronder vallen interesses, karaktertrekken, levensbeschouwing, opvattingen, waarden.

EIGENSCHAPPEN: eigen verleden kennen is belangrijk	Daar waar geïnterviewden uitspraken doen over het belang van het eigen verleden kennen. Dit kan betrekking hebben op het individuele verleden, maar ook van voorgaande generaties of een gemeenschap. Door kennis van het (eigen) verleden kan iemand het heden en zichzelf beter begrijpen. Het verleden kan levenslessen bevatten. Een ander voorbeeld van hoe kennis van het verleden kan bijdragen aan begrip in het heden, is hoe een Facebook-pagina met oude foto's bij kan dragen aan (discussies over) het in stand houden van bepaalde tradities.
EIGENSCHAPPEN: houdt van archieven/archiveren	Als hobby of beroepsmatig.
EIGENSCHAPPEN: houdt van historisch materiaal	Bijvoorbeeld oude foto's, documenten en stamboomonderzoek.
EIGENSCHAPPEN: houdt van onzin	Onzin in de zin van nutteloze acties (als reactie op nuttigheidsdenken).
EIGENSCHAPPEN: houdt van opruimen	Hier vallen activiteiten onder zoals ordenen, administratie bijhouden, zaken goed regelen, afronden.
EIGENSCHAPPEN: houdt van papier	Hieronder vallen boeken en andere fysieke informatiedragers zoals fotoalbums.
EIGENSCHAPPEN: interesse in digitale ontwikkelingen	Als hobby of beroepsmatig.
EIGENSCHAPPEN: kunstenaar zijn	Als hobby of beroepsmatig.
EIGENSCHAPPEN: levensbeschouwing	Levensbeschouwing is "het meer reflectieve, formele en gezamenlijke aspect van zingeving, zoals dat bijvoorbeeld in religieuze en humanistische tradities wordt vormgegeven" (VGVZ, 2015, p. 37).
EIGENSCHAPPEN: uitzonderingspositie	Het niet behoren tot de mainstream, bijvoorbeeld niet-heteroseksueel, zonder gezin, niet-wit, en de daarmee samenhangende drive tot actie om verandering te bewerkstelligen, bijvoorbeeld meer acceptatie voor minderheden en gelijke rechten.
EIGENSCHAPPEN: waarde: aandacht	In de omgang met/kennismaken van digitale content.
EIGENSCHAPPEN: waarde: eigenaarschap	Of content van bedrijven is (al dan niet in Silicon Valley gevestigd) of van de maker zelf.
EIGENSCHAPPEN: waarde: ontzorgen	Iemand's zorgen wegnemen wat betreft het regelen of ontvangen van een digitale nalatenschap.
EIGENSCHAPPEN: waarde: verantwoordelijkheid	Daar waar geïnterviewden uitspreken dat ze willen zorgen dat de digitale nalatenschap goed geregeld is/wordt.
EIGENSCHAPPEN: waarde: vertrouwen	Hier: Het geloof in de betrouwbaarheid van personen of instellingen.

EIGENSCHAPPEN: wetenschappelijke opvattingen	Bedoeld worden opvattingen over en/of vanuit bepaalde wetenschappelijke disciplines, bijvoorbeeld over wat een primaire bron is, maar ook hoe je op een ethische manier met wetenschappelijke data omgaat.
MANIER VAN REGELEN	Manieren waarop geïnterviewden hun digitale nalatenschap (willen) regelen.
MANIER VAN REGELEN: bedoeling vastgelegd	Het (voornemen tot) vastleggen wat er met onderdelen van de digitale nalatenschap moet gebeuren en voor wie ze bestemd zijn.
MANIER VAN REGELEN: contactpersoon aangesteld	Het aanwijzen van en contact onderhouden met een contactpersoon die verantwoordelijk is voor de administratieve afhandeling van de digitale nalatenschap.
MANIER VAN REGELEN: inloggegevens bijhouden	Een overzicht van inloggegevens maken en bijhouden. Het overzicht kan op papier en/of digitaal bewaard worden.
MANIER VAN REGELEN: voorbereidende acties	Concrete handelingen in het kader van het regelen van de digitale nalatenschap, zoals ordenen, selecteren, duurzaam bewaren (zoals materiaal alvast onderbrengen bij een archiefinstelling, back-ups maken, publiceren op GitHub of content op een eigen server bewaren) en verwijderen.
OMSCHRIJVING DIGITALE NALATENSCHAP	Wat de geïnterviewden onder digitale nalatenschap verstaan.
omschrijving digitale nalatenschap: accounts voor administratieve zaken	Accounts van bankrekeningen, verzekeringen, belastingen, et cetera.
omschrijving digitale nalatenschap: adressenlijst	Digitaal overzicht met adressen van contacten.
omschrijving digitale nalatenschap: alle op internet gepubliceerde data	Het gaat hier om bewust en onbewust online geproduceerde content. Voorbeelden hiervan zijn: posts op social media, reacties op websites en blogs en foto's van iemand die door anderen online geplaatst zijn.
omschrijving digitale nalatenschap: alles wat digitaal opgeslagen kan worden	Het gaat hier om allerlei soorten digitale content, inclusief wachtwoorden en gedigitaliseerde inhoud, zoals geprinte teksten, interviews op tape en analoge foto's. Deze informatie kan bewaard worden op computers/laptops, telefoons, externe disks en in de cloud.
omschrijving digitale nalatenschap: e-mail	Door de geïnterviewde geschreven en ontvangen digitale berichten.
omschrijving digitale nalatenschap: foto's	Zelfgemaakte foto's, zowel digital born als gedigitaliseerde foto's.
omschrijving digitale nalatenschap: geluidsopnames	Geluidsopnames met verhalen die mensen verteld hebben in het kader van wetenschappelijk onderzoek.
omschrijving digitale nalatenschap: inhoud computer	Programma's en apps op een computer inclusief alle data die hiermee gegenereerd worden.

omschrijving digitale nalatenschap: inhoud telefoon	Programma's en apps op een telefoon inclusief alle data die hiermee gegenereerd worden.
omschrijving digitale nalatenschap: online abonnementen en webshopaccounts	Hieronder vallen bijvoorbeeld accounts van Bol.com, Booking.com, Netflix, abonnementen op kranten en tijdschriften.
omschrijving digitale nalatenschap: social media	Hieronder vallen Facebook, Insta, LinkedIn, Mastodon, Signal, Telegram, WhatsApp, X.
omschrijving digitale nalatenschap: teksten	Hieronder vallen zelfgeschreven teksten en verzamelde teksten die door anderen geschreven zijn. Deze teksten kunnen bijvoorbeeld bewaard worden in de map Mijn documenten.
omschrijving digitale nalatenschap: website	Hieronder valt een eigen website, bijvoorbeeld in de vorm van een blog.
VERWIJDEREN	Subcategorie van de categorie KEUZES. Verwijst naar keuzes (in overweging) om content te verwijderen.
verwijderen: reden	Redenen waarom geïnterviewden overwegen/ervoor kiezen om (delen van) hun data te verwijderen.
verwijderen: reden: fysieke herdenkingsplek belangrijker	In vergelijking met een digitale plek, zoals een Facebook-profiel met herdenkingsstatus.
verwijderen: reden: geen digitale nalatenschap	De geïnterviewde wil geen digitale nalatenschap achterlaten.
verwijderen: reden: weinig gebruik	Er is weinig interactie op het profiel.
verwijderen: reden: zinvol leven niet digitaal te vangen	De data worden niet (direct) geassocieerd met van betekenis zijn, dat het leven zinvol maakt.
verwijderen: wat	De soort informatie(drager) die geïnterviewden willen verwijderen.
verwijderen: wat: alles	Alle data, dus zonder onderscheid naar soort informatie(drager).
verwijderen: wat: social media	Hieronder vallen Facebook, Insta, LinkedIn, Mastodon, Signal, Telegram, WhatsApp en X.